

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Maja Hodošček

Travma pri otrocih beguncih brez spremstva in zagotavljanje zaščite v
Sloveniji

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Irena Šumi
Somentorica: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Ljubljana, 2023

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Maja Hodošček

Travma pri otrocih beguncih brez spremstva in zagotavljanje zaščite v
Sloveniji

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Irena Šumi
Somentorica: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Ljubljana, 2023

Podatki o diplomskem delu

Ime in priimek: Maja Hodošek

Naslov diplomskega dela: Travma pri otrocih beguncih brez spremstva in zagotavljanje zaščite v Sloveniji

Mentorica: doc. dr. Irena Šumi

Somentorica: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Kraj: Ljubljana

Leto: 2023

Št. strani: 120

Št. tabel: 0

Št. slik: 2

Št. prilog: 4

Št. opomb: 0

Ključne besede: otroci brez spremstva, begunci, človekove pravice, travma, okrevanje, varovalni dejavniki in dejavniki tveganja, pristop, ki temelji na razumevanju travme, zakonito zastopanje otrok brez spremstva

Povzetek

V začetku teoretičnega dela diplomskega se najprej osredotočam na izkušnjo begunstva otrok brez spremstva in s pomočjo slovenske in tuje literature predstavim razloge za odločitev o begu iz domovine, nevarnosti s katerimi se srečujejo na poti in ob prihodu v novo državo. Nadalje se osredotočam na pravice otrok brez spremstva, kjer najprej predstavim mednarodne akte, ki naglašajo pravice otrok, beguncev in tudi otrok brez spremstva. Predstavim tudi trenutno veljavno slovensko zakonodajo, kjer sta najpomembnejša Zakon o tujcih in Zakon o mednarodni zaščiti. Posebno poglavje posvečam travmi pri otrocih brez spremstva, kjer najprej predstavim travmo kot razlog in posledico migracij in odzive na travmo. V nadaljevanju se osredotočam na okrevanje po travmi in na odpornost otrok ter predstavim varovalne dejavnike, ki otrokom omogočajo razvoj strategij za spoprijemanje s stisko in hkrati opišem, kako lahko isti dejavniki pomenijo tudi tveganje. V tretjem poglavju se osredotočam na psihosocialno podporo in pomoč otrokom beguncem brez spremstva. Najprej predstavim pomen psihosocialne podpore in pomoči in njeno zagotavljanje v Sloveniji, v zadnjem delu teoretičnega dela pa se posvetim vlogi socialnega dela in pristopu, ki temelji na razumevanju travme. V empiričnem delu predstavim raziskavo, ki sem jo izvedla na podlagi pogovorov z zakonitimi zastopnicami otrok brez spremstva. Na začetku raziskave sem si zastavila raziskovalna vprašanja, na katera sem odgovorila na podlagi kvalitativne analize podatkov. Ugotavljala sem, kako restriktivna politika priseljevanja vpliva na travmatizacijo otrok brez spremstva in kaj pri otrocih spodbuja okrevanje od travme. Zanimalo me je tudi, kako zakonite zastopnice vzpostavljajo in ohranjajo zaupen odnos z otroki brez spremstva. Nazadnje me je zanimalo tudi, kakšne spremembe bi prispevale k izboljšanju življenja otrok brez spremstva v Sloveniji. Na koncu diplomskega dela predstavim svoje rezultate in predloge.

Information on diploma thesis

Author: Maja Hodošček

Title: Trauma among unaccompanied refugee children and providing protection in Slovenia

Mentor: doc. dr. Irena Šumi

Co-mentor: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Location: Ljubljana

Year: 2023

No. of pages: 120

No. of tables: 0

No. of pictures: 2

No. of appendices: 4

No. of notes: 0

Ključne besede: unaccompanied refugee children, refugees, human rights, trauma, recovery, protective and risk factors, trauma-informed care, legal representative of unaccompanied refugee children

Abstract

At the beginning of the theoretical part of the diploma, I first focus on the experience of unaccompanied refugee children and with the help of Slovenian and foreign literature present their reasons for fleeing the homeland, the dangers they face on the way and coming to a new country. I further focus on the rights of unaccompanied refugee children, where I first present international acts that emphasize the rights of children, refugees and also unaccompanied refugee children. I also present the current Slovenian legislation, where the most important are the Foreigners Act and International Protection Act. I dedicate a chapter to trauma among unaccompanied refugee children, where I first present trauma as a cause and effect of migration and responses to trauma. In the following, I focus on recovery from trauma and children's resilience, and present protective factors that enable children to develop strategies for coping with adversity, and at the same time address how the same factors can pose a risk. In the third chapter, I focus on psychosocial support and help to unaccompanied refugee children. First, I present the importance of psychosocial support and help and its provision in Slovenia, and in the last part of the theoretical part of diploma I focus on the role of social work and a trauma-informed care approach. In the empirical part, I present the research I conducted based on conversations with legal representatives of unaccompanied children. At the beginning of the research, I asked myself research questions, which I answered on the basis of qualitative data analysis. I wanted to find out how the restrictive immigration policy affects the traumatization of unaccompanied children and what promotes recovery from trauma in children. I was also interested in how legal representatives establish and maintain a trusting relationship with unaccompanied children. Finally, I was also interested in what changes would contribute to improving the lives of unaccompanied children in Slovenia. At the end of the assignment, I present my results and suggestions.

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Ireni Šumi in somentorici dr. Jelki Zorn za vso strokovno pomoč in podporo pri nastajanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se vsem zakonitim zastopnicam, ki so z menoj delile svoje izkušnje in mi s tem omogočile širši vpogled v področje dela z otroki brez spremstva. Hkrati se zahvaljujem tudi vsem ostalim, ki delujejo na tem področju in nudijo pomoč in podporo otrokom.

Nazadnje se zahvaljujem tudi sestri Katji in fantu Kyrylu za vse spodbudne besede v času pisanja diplomskega dela.

Kazalo vsebine

1. Teoretični del.....	1
1.2. Otroci brez spremstva	1
1.1.1. Otroci brez spremstva: opredelitev	1
1.1.2. Izkušnja begunstva	4
1.1.2.1. Beg od doma	4
1.1.2.2. Med potjo	6
1.1.2.3. Življenje v novem okolju	11
1.1.3. Pravice otrok brez spremstva.....	14
1.1.3.1. Mednarodni akti	14
1.1.3.2. Slovenska zakonodaja	22
1.2. Travma pri otrocih brez spremstva	26
1.2.1. Travma: razlog in posledica migracije	26
1.2.2. Odzivi na travmo	30
1.2.3. Okrevanje po travmi	32
1.2.3.1. Odpornost (rezilientnost) in ranljivost otrok	34
1.2.3.2. Varovalni dejavniki, ki spodbujajo psihično odpornost in dejavniki tveganja ..	37
1.2.3.2.1. Posameznik.....	38
1.2.3.2.2. Družina	44
1.2.3.2.3. Šola.....	45
1.2.3.2.4. Skupnost	48
1.3. Psihosocialna podpora za otroke brez spremstva.....	49
1.3.1. Socialno delo z otroki brez spremstva	51
1.3.2. Socialno delo in pristop, temelječ na razumevanju travme	57
2. Empirični del	62
2.1. Problem.....	62
2.1.1. Opredelitev problema.....	62
2.1.2. Namen raziskave	62
2.2. Metodologija.....	63
2.2.1. Vrsta raziskave, model raziskave in spremenljivke.....	63
2.2.2. Raziskovalni instrumenti in viri podatkov.....	63
2.2.3. Opredelitev enot raziskovanja – populacija, vzorec	64
2.2.4. Metoda zbiranja empiričnega gradiva	64
2.2.5. Obdelava in analiza podatkov.....	64
2.3. Rezultati.....	67
2.3.1. Izkušnja begunstva	67
2.3.2. Vzpostavljanje odnosa.....	72
2.3.3. Psihosocialna podpora	75
2.3.4. Zakonito zastopanje otrok brez spremstva	81
3. Razprava in sklepi.....	85
4. Predlogi	88
5. Literatura in viri	90
6. Priloge	95

1. Teoretični del

Število ljudi, ki beži pred vojno, konflikti in slabimi življenjskimi razmerami iz revnejših držav po svetu, narašča. Med njimi je veliko otrok in iz različnih razlogov nekateri otroci potujejo sami, torej brez staršev in skrbnikov - to so otroci brez spremstva. Iz manj razvitih držav iz globalnega juga na različne načine prehajajo otroci, ki tvegajo svoja življenja v prizadevanju, da bi vstopili v Evropsko unijo. Pot je običajno dolgotrajna in izčrpavajoča, na mejah pa se srečujejo tudi s policijskim nasiljem, čeprav so v mednarodni zakonodaji prepoznani kot izredno ranljiva skupina. Zaradi svoje starosti in ločenosti od staršev ali skrbnikov imajo malo možnosti, da zaščitijo svoje pravice. V teoretičnem delu želim prikazati kako so z mednarodnimi akti in slovensko zakonodajo urejene pravice otrok brez spremstva. Predstaviti želim tudi kompleksnost travme in prikazati, da so za otroke brez spremstva lahko izkušnje na begunski poti ter prihod v novo okolje prav tako ali bolj psihično obremenjujoči, kot grozote v izvorni državi. Zadnji del teoretičnega dela namenjam področju psihosocialne podpore in pomoči otrokom brez spremstva, kjer želim ponazoriti vlogo socialnega dela in predstavim pristop, ki temelji na razumevanju travme.

1.2. Otroci brez spremstva

1.1.1. Otroci brez spremstva: opredelitev

Pri raziskovanju situacije otrok brez spremstva sem zasledila uporabo različne terminologije, ki jo strokovnjaki uporabljajo za poimenovanje te populacije otrok. Največkrat se uporabljajo izrazi otrok brez spremstva, mladoletnik brez spremstva in ločeni otrok, pogosto kot sinonimi, pa vendar je mogoče opaziti manjše razlike v definiciji in v tem, kaj poudarjajo.

Po UNHCR so »otroci brez spremstva« (ang. »unaccompanied refugee children« ali »unaccompanied refugee minors«) tisti otroci, ki so bili ločeni od obeh staršev in drugih bližnjih sorodnikov ter za katere ne skrbi nobena odrasla oseba, ki bi bila zakonsko ali po običaju za to odgovorna, medtem ko za »ločene otroke« (ang. »separated children«) velja, da so ločeni od obeh staršev ali od prejšnjih legalnih ali po običaju določenih primarnih skrbnikov, vendar niso nujno ločeni od ostalih sorodnikov. V slednjo skupino tako lahko spadajo tudi otroci, ki jih spremljajo drugi odrasli družinski člani. Glede na navedeno je potrebno poudariti tudi, da je

včasih videti, kot da ima otrok brez spremstva ob prihodu spremstvo, pa morda odrasli, ki ga spremljajo, niso sposobni ali primerni prevzeti odgovornosti zanj (Načela dobre prakse, 2004). Izraz ločeni otrok izpostavlja stisko teh otrok, saj gre za otroke, ki so ločeni od staršev oziroma skrbnikov, določenih po zakonu ali običaju, in so s tem prikrajšani za prejemanje nege in pogosto zaradi te ločitve trpijo, tako socialno kot psihološko (Gabaj, 2011). Raba tega izraza se zaradi specifičnosti slovenskega jezika in boljše razumljivosti v slovenskem prostoru ni posebej uveljavila in se po mojih ugotovitvah najpogosteje prevaja kot otrok brez spremstva. V slovenski zakonodaji se uporablja termin mladoletnik brez spremstva: »Mladoletnik brez spremstva ali mladoletnica brez spremstva je mladoletnik, ki je na ozemlju Republike Slovenije brez staršev ali zakonitih zastopnikov.« (ZMZ-1). Sicer pa se definicija, kdo je mladoletnik, lahko razlikuje znotraj evropskih držav, v Nemčiji na primer za mladoletne veljajo samo prosilci za azil, ki še niso dopolnili 16 let (Draž, 2010).

Sama v diplomskem delu uporabljam izraz otrok brez spremstva oziroma otroci brez spremstva. Za rabo tega izraza sem se odločila zato, ker je splošno v uporabi v večini pregledane literature. Nadalje ga uporabljam tudi zato, ker poimenuje otroke brez spremstva v prvi vrsti kot otroke in ne kot mladoletnike, kar se mi zdi smiselno, saj se mi zdi pri razumevanju izkušnje teh otrok manj pomembna starostna omejitev do 18 let, kot to, da so najprej prepoznani kot otroci. Kljub temu, da je zakonsko določena mladoletnost seveda predpogoj, da je otrok oziroma mladostnik prepoznan kot otrok brez spremstva, pa je težko verjeti, da je lahko obseg njegovih potreb odvisen od tega, ali je star nekaj mesecev več ali manj. Nedvomno je nekaj beguncev, ki želijo priti v državo kot otroci brez spremstva in si s tem izboriti pravice, ki bi jim naj kot otrokom beguncem pripadale, starejših od 18 let.

Po drugi strani pa je veliko tudi otrok, ki bi radi ohranili svojo neodvisnost in želijo biti prepoznani kot odrasli. Fiksacijo na njihovo starost Rosamund Urwin v *Evening Standard* označi kot čuden način razmišljanja: »Kot, da bi dali beguncem peščeno uro sočutja in njenih zrn zmanjka, ko dopolnijo 18 let« (Colins, 2017). Za vse izraze, ki se nanašajo na te begunske otroke, bom torej uporabljala termin otrok brez spremstva, razen v primeru citiranja, ko bom ohranila prvotno poimenovanje.

Ponekod se sistemi pomoči otrokom brez spremstva razlikujejo tudi glede na njihov pravni status (tj. ali so otroci prosilci za azil ali ne). Kljub enostavnemu razpoznavanju otrok brez spremstva kot posebne skupine migrantov po tej definiciji je upravičenost takega razločevanja vprašljiva. Derluyn in Broekaert (2005) se na primeru belgijskega sistema sprašujeta, ali je

utemeljevanje pomoči mladim beguncem na podlagi njihovega pravnega statusa ustrezen način za zagotavljanje varovanja pravic, saj gre za otroke, ki so se znašli v posebnih in težavnih okoliščinah, zaradi katerih vsi potrebujejo primerno skrb in podporo (Derluyn in Broekaert, 2005). V diplomskem delu bom zato govorila o otrocih brez spremstva, ki so prosilci za azil in o otrocih, ki to niso, brez posebnega razločevanja.

V svojem diplomskem delu se bom sklicevala na literaturo, ki se nanaša tako na otroke begunce kot otroke migrante. V literaturi je mogoče zaslediti definicije, ki ločujejo med migranti (ki se za prečkanje meje odločijo zaradi boljših priložnosti v tujini) in begunci (ki so primorani zbežati zaradi preganjanja). S to neživljenjsko delitvijo se opravičuje onemogočanje prihoda in nasilje nad migranti in iskalci zatočišča. Vlade z ločevanjem ljudi na begunce in migrante ustvarjajo videz legitimnosti in zakonitosti za zavračanje ljudi na mejah (Zorn, 2021).

Ne glede na to, kakšni so razlogi za to, da so otroci zapustili svojo državo, se vsi morajo soočiti z migracijo, ki predstavlja izgubo v njihovem življenju. Prav tako se srečujejo z diskriminacijo in rasizmom v družbi, hkrati pa morajo izpolniti osrednjo nalogo otroštva in adolescence, ki je v razvijanju občutka identitete, in to medtem, ko skušajo premostiti generacijske in kulturne razlike (Fantino in Colak, 2001).

Določitev meje med tistimi, katerih strah pred preganjanjem je dobro utemeljen in tistimi, ki bi naj bili »zgolj« ekonomski migranti, pravni diskurz države razume kot objektivno in etično nevtrarno opravilo ter temelji na ideji »vdora« ekonomskih migrantov in kriminalizaciji priseljevanja, a hkrati na poudarjanju varovanja pravic »pravih beguncev« (Zorn, 2005). Izkušnje otrok pa lahko bistveno zaznamuje to, ali jih država prepozna kot otroke begunce brez spremstva ali ne. Od tega so namreč odvisni pogoji njihovega življenja in obseg pravic, ki jih lahko zahtevajo.

Prav tako se mi ne zdi ustrezno razlikovanje med »zakonitim« in »nezakonitim«, saj konstrukt »nezakonitosti« določene skupine migrantov ali beguncev spodbuja insinuacijo, da je taka skupina »nevarna« in »sumljiva«. Furia (2012) piše, da je tako razlikovanje vir legitimacije za policijski nadzor in kaznovalne ukrepe proti migraciji ter odvrta pozornost od razpravljanja o posledicah, pravicah, dostojanstvu in varnosti migrantov (Furia, 2012). Gornik (2009) izraza »nezakonit« ali »ilegalen« zaradi njune negativne konotacije zamenja z izrazom »iregularen« (Gornik, 2009), torej kot dogajanje zunaj (zakonskih) pravil. Označevanje oseb kot »nelegalne« ali »legalne« ob mejnih kontrolah dehumanizira ljudi, ki želijo prestopiti mejo. Nelegalnih oseb

ni, saj si vsak človek si zasluži dostojanstveno življenje v tuji državi, ne glede na to, zakaj se je odločil za selitev in kakšen status mu je država priznala. Problematičen je obstoj imigracijskih kontrol, ki so vzrok delovanja tihotapcev, bolečine in trpljenja (Nihče ni nelegalen, 2004).

1.1.2. Izkušnja begunstva

Begunska izkušnja se lahko zelo razlikuje v podrobnostih, vendar so v vseh konkretnih primerih za ljudi, ki jo utrpijo, značilni deprivacija, nemir, strah, negotovost in izguba (Lustig, 2010).

1.1.2.1. Beg od doma

Otroci, ki brez spremstva zapustijo svojo državo in prečkajo države in včasih tudi celine sami pri starosti, pri kateri večina drugih otrok potrebuje nadzor pri dokončanju domače naloge, je mnogo. V letu 2020 je bilo po svetu 26,4 milijonov beguncev, ki jih beleži UNHCR; skupaj z notranje razseljenimi osebami in prosilci za azil 82,4 milijonov (UNHCR, b.d.). Več kot dve tretjini vseh beguncev prihaja iz Sirije, Venezuele, Afganistana in Mjanmarja, pri čemer je polovica beguncev otrok (Amnesty International, b.d.). Podatkov o tem, koliko med njimi je otrok brez spremstva nisem zasledila, glede na trende pa lahko predvidevamo, da jih je danes več kot leta 2015, ko je po navedbah avtorja med 1,3 milijona ljudmi, ki so tega leta zaprosili za azil v Evropi, bilo skoraj sto tisoč otrok brez spremstva, od katerih je bilo trinajst odstotkov mlajših od štirinajst let (Colins, 2017).

V aprilu leta 2017 je UNICEF opozarjal na dejstvo, da je na migracijski poti iz severne Afrike čez osrednje Sredozemlje dotedaj v tem letu umrlo že več kot 150 otrok, pri čemer je navedena številka zgolj ocena in je žrtev med otroki bilo gotovo več, še posebej v primerih otrok brez spremstva, saj je manj verjetno, da je bila njihova smrt zabeležena (STA 2017a). V letih 2010 in 2011 so po svetu zabeležili 66.000 otrok brez spremstva, leta 2015 in 2016 pa že 300.000, kar pomeni, da je število otrok brez spremstva od leta 2010 naraslo za petkrat (STA, 2017b).

Razlogi, zaradi katerih se otroci odpravijo na življenjsko ogrožajočo pot, so različni. Pri tem je pomembno dejstvo, da večinoma otroci niso tisti, ki odločajo o tem, ali bodo migrirali, ampak odločitev namesto njih sprejmejo kontekstualni dejavniki, kot so družinske potrebe ali trenutna politična situacija v izvorni skupnosti (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Število otrok brez spremstva med migranti narašča, kar je posledica vojn, političnih sporov in nestabilnosti, naravnih nesreč, množičnih selitev prebivalstva in skrajne revščine, ter postaja vse bolj resen

globalen problem (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Izkušnje otrok brez spremstva, ki so bile opredeljene v različnih študijah kot glavni razlog za odhod, so po Wernesjö (2011) smrt družinskih članov, preganjanje, prisilna rekrutacija v vojske in milice, vojna, trgovina z ljudmi, življenje v skrivanju, prisostvovanje nasilju, izkušnje spolnega nasilja in izkušnja zapiranja v zapore ter pridržanja. Pri teh dogajanjih gre lahko za osebno izkustvo ali za prisostvovanje travmatičnim dogodkom in življenju v državi, ki je razklana zaradi notranjih konfliktov in slabih humanitarnih pogojev. Poleg želje, da pobegnejo pred tovrstnimi dogajanja, jih primarno vodi ambicija po zagotovitvi boljšega življenja preko izobrazbe (Wernesjö, 2011: 500).

Iz svoje matične države so begunci pogosto prisiljeni pobegniti zaradi oboroženih spopadov, nasilja, v katerem so ubili njihove starše in ostale sorodnike, spolnih napadov ali mučenja (Abunimah in Blower, 2010). Starši so lahko torej mrtvi, lahko pa so tudi pogrešani, zaprti v zaporih, bolni, ali pa so sami zbežali iz države in otroka pustili v oskrbi razširjene družine ali prijateljev. Otroku v takih primerih pri odhodu iz države lahko pomagajo člani razširjene družine, prijatelji, verski vodje ali delavci nevladnih organizacij. Ogroženi pa so lahko otroci sami, v teh primerih se starši odločajo za pošiljanje otrok nekam, kjer verjamejo, da bodo varni. Na pot se običajno odpravijo brez staršev, ker večina družin iz držav v razvoju ne premore dovolj sredstev za potovanje staršev skupaj z otroki. (Ayotte in Williamson, 2001: 16 v Draž, 2010) Bernd Ruf, direktor organizacije Freunde Waldorf, je za *Delo* povedal, da se starši bojijo vpoklica otrok v paravojaške in vojaške enote, ker bi tako postali vojaki, ter da so otroci iz Iraka na begu predvsem zaradi strahu pred zaslužnjevanjem v Islamski državi IS (Jaklič, 2016). Na podobno situacijo glede suženjskega vojaškega služenja v Eritreji so opozarjali protestniki v Sloveniji, po tem ko je notranje ministrstvo zavrnilo prošnje za azil beguncem iz te države, kjer vlada stroga diktatura. V Eritreji so prebivalci obsojeni na vojaško služenje ali smrt, kar je bil tudi v Sloveniji razlog, da je v preteklosti zagotavljala mednarodno zaščito, kot tudi vse druge države na svetu. V omenjenem primeru bi naj posameznikom izdali negativne odločbe, z razlogom, da je Eritreja varna država, pri čemer je Slovenija prva država, ki je sprejela takšno odločitev. Protestniki so opozarjali na to, da so v teh primerih izdane negativne odločbe nestrokovne in politično motivirane, saj gre za poskus odvracanja posameznikov, da v Sloveniji oddajo prošnjo za azil (Z., 2020).

Otroci brez spremstva morajo sprejeti odločitve o tem, kam oditi, ter s kom in na kakšen način bodo potovali. V tujino pridejo namreč na različne načine: peš, z letalom, ladjo ali skriti v tovornjaku ali vlaku. »Nekatere v tujino pošljejo starši, da bi se tam izobraževali, delali in bili

varni, medtem ko drugi potujejo s pomočjo tihotapcev, pri čemer so izpostavljeni trgovanju z ljudmi, spolnemu in ekonomskemu izkoriščanju» (Gornik, 2009: 123). Mnogi otroci brez spremstva pričajo o potovanju preko celin s skupinami, v katerih ni nobene odrasle osebe, in kjer so otroci prisiljeni prevzeti funkcije odraslih, da lahko preživijo. Bolea in drugi (2003) so o spremembi vloge otrok na primeru sudanskih otrok brez spremstva ugotavljali:

Nekateri fantje so poznali čas brez vojne, ko so bili straši, sorodniki in prijatelji vsi skupaj. Toda med vojno, so se morali naučiti preživeti brez nadzora odraslih. Morali so prevzeti vloge, ki bi jih odrasli težko upravljali. Bili so otroci, ki so se bili primorani naučiti obnašati kot odrasli, če so želeli preživeti. (Bolea, Grant, Burgess in Plasa, 2003: 231)

Pa vendar, glede na raziskave, otroci poredkoma migrirajo sami, in bolj verjetno potujejo z odraslo osebo (s »stricem«) ter se pri tem pogosto ne zavedajo poti, ki je pred njimi, ali končne destinacije. Med migracijo so neobveščeni in pogosto izključeni iz procesa odločanja že pred migracijo; odločitev sprejmejo njihovi starši ali drug odrasli (moški) sorodnik (Wernesjö, 2011: 500). To potrjuje tudi raziskava avtorjev Derluyn in Broekaert (2005), kjer so otroci brez spremstva v Belgiji poročali, da njihove odločitve za migracijo niso bile prostovoljne, in da so popolnoma izgubili nadzor nad migracijskim potekom (Derluyn in Broekaert, 2005). Kljub temu se zdi pomembno omeniti, da lahko fokusiranje zgolj na pomanjkanje participacije otrok predstavlja tveganje, da se spregleda sposobnost samostojnega odločanja mladih v primerih, ko so se sami odločili zapustiti državo (Wernesjö, 2011).

1.1.2.2. Med potjo

Izkušnja migracije je za otroke brez spremstva pot negotovosti in državnega nasilja. Njihov svet, kot so ga poznali, je bil kljub nevarnosti vsaj predvidljiv, ko gredo na pot, pa se vse spremeni v trenutku in svet, ki je prej vseboval nek red, postane kaotičen. Otroci doživljajo negotovosti glede prihodnosti in glede usode tistih bližnjih, ki so jih pustili za seboj. Ne vedo, kaj jih čaka za ovinkom, kako dolgo bodo potovali ali kaj jih čaka tam, kamor bodo prišli. Otroci poleg strahu pred neznanim doživljajo tudi strah v zvezi s tem, da ne bodo imeli osnovnih človeških virov preživetja (hrana, zatočišče, oblačila), strah pred kriminalom v begunskih taboriščih, pred uradniki na tuji meji, ter strah pred deportacijo. Če potujejo skozi vojno območje ali prečkajo mejo v avtomobilskem prtljažniku tihotapcev, je lahko ta pot zanje tudi zadnja (Lustig, 2010: 242).

Slovenija je začela 11. novembra 2015 graditi bodečo žico ob hrvaški meji, z namenom nadzorovanja prihoda beguncev. Že pred tem je naredila spremembe v Zakonu o obrambi države in dodelila dovoljenje vojakom za pridržanje beguncev in njihovo predajo policiji (doslej je bila vloga vojske le v tehnični in logistični podpori). Vse od pojava »begunske krize«, se je Evropska unija z neodzivanjem izogibala odgovornosti za sprejetje odločitev o ukrepih, usmerjenih v reševanje in tako so situacijo obravnavale države članice same na nacionalni ravni, kar je povzročilo kaos. Izjemo predstavlja sporazum med EU in Turčijo iz dne 18. marca 2016, ki je sodeč po analizah nekaterih avtorjev v nasprotju z mednarodnim pravom (Žagar, Kogovšek Šalamon in Lukšič Hacin, 2018: 32). Z argumentom, da gre za »začasen in izreden ukrep, ki je potreben za prekinitev človeškega trpljenja in ponovno vzpostavitev javnega reda« (Izjava EU in Turčije, 2016), so zaustavili migracije iz Turčije v EU, kar pa pomeni, da so begunce preusmerili nazaj na smrtonosnejšo sredozemsko pot. Kot piše Dragoš, se v teh sprejetih ukrepih oziroma v neodzivnosti in nepripravljenosti EU kaže evropska degradacija človečnosti in glede ravnanja držav članic zapiše, da so se te odzvale s »samovoljnimi praksami katerih edina skupna značilnost je zapiranje navzven, ograjevanje in prelaganje begunskega bremena na druge«. Število sprejetih beguncev je v vseh državah članicah izredno nizko, saj jih nobena ni sprejela na svoje ozemlje niti za en odstotek lastnega prebivalstva (Dragoš, 2017: 126).

V Sloveniji obstaja sistematično zavračanje dostopa do azila, redna praksa so policijska potiskanja, s katerimi se kršijo zakoni mednarodnega prava. Gre za izogne, pri katerih policija ignorira prošnje za azil in v neformalnem postopku odstranjuje begunce iz države, brez da bi ti imeli možnost pritožbe. V 138 pričevanjih glede policijskih potiskanj, ki se nanašajo na 1266 ljudi ob prestopu meje od leta 2017 do 2020, se jih je 36% nanašalo na otroke, ki so bili mlajši od 18 let. To pomeni, da se prisilno v 24 urah vrača na Hrvaško tudi otroke, in s tem podaljša njihovo dolgo in nevarno potovanje.

Podobno potekajo verižna policijska potiskanja iz Italije in Avstrije v Slovenijo, in sicer prek razveljavljenih postopkov ponovnega sprejema. Do konca oktobra 2020 je bilo iz Italije v Slovenijo ponovno sprejetih 1321 oseb, povečal pa se je tudi ponovni sprejem iz Avstrije. Ponovno sprejete osebe se vrnejo na Hrvaško in nato v BiH ali Srbijo (Barker, Zajović, D'Arcy in Border Violence Monitoring Network, 2021: 67).

Tovrstna praksa zavračanja ljudi je postala sistematična leta 2018, seveda pa se je vračanje otrok brez spremstva na meji dogajalo tudi pred tem, velikokrat so bili iz ozemlja EU odstranjeni hitro in brez možnosti uveljavljanja pravice do skrbnika ali pravice do pravnega svetovanja. Čeprav so po zakonu upravičeni do teh in tudi drugih določenih pravic (v nadaljevanju) ter ne bi smeli biti odstranjeni z države, preden je opravljena temeljita predhodna

ocena razmer v njihovi izvorni državi, se to v praksi ne upošteva zmeraj, kar je prepoznano kot sporno s strani UNHCR in drugih nevladnih organizacij (Gornik, 2009).

Migranti in begunci, med njimi tudi otroci na mejah doživljajo policijsko nasilje, grožnje ter zavajanje pri podpisovanju dokumentacije. Nekaj smo o nasilju nad begunci na mejah s strani policistov lahko spremljali v medijih. Predvsem je bila številnih obtožb deležna Hrvaška, ker so bili dokazi o nečloveškem ravnanju posameznih pripadnikov hrvaške policije bili javno objavljeni. Gre za dogodek blizu meje z Bosno in Hercegovino, kjer so begunce ustavili, pretepli in poniževali. Pri tem ne gre za osamljeni primer, ampak so poročila mednarodnih nevladnih in humanitarnih organizacij razkrila, da naj bi se brutalni napadi redno dogajali, kar ministrstvo zanika (J., 2020).

Knjiga *The black book of pushbacks* vsebuje 900 pričevanj o nasilju na meji in s tem o kršitvah temeljnih pravic, ki jih je doživelo 13.000 ljudi na poti. Predstavljene so tudi izkušnje beguncev s slovensko policijo, kjer je bilo uporabljeno nasilje kot je pretepanje, uničenje osebnih stvari, kraja osebnih stvari. Prošnje za azil niso bile upoštevane, dokumenti, ki so jih prejeli za podpis niso bili prevedeni in se niso razlikovali za tiste, ki so bili mlajši od 18 let. Še več, v nekaterih primerih so otroci svojo starost izkazali z osebnim dokumentom, pri čemer pa so policisti zanikali njihovo starost in zavedli napačno letnico rojstva. Begunci so bili večinoma podvrženi nečloveškemu ravnanju s strani policije, nato so bili brez možnosti oddaje prošnje za azil, vrnjeni hrvaškemu policistom. V nadaljevanju prevajam izjavo osebe, ki je sicer polnoletna, vendar je ob prestopu meje bila priča zavračanju otrok brez spremstva, ki jim je slovenska policija dodelila napačen datum rojstva, tako da so bili na dokumentih starejši od dejanske starosti:

Deportirajo, ne poslušajo, tudi on me je želel samo ustrahovati, ok prav imaš glede njegove [moški, identificiran kot odrasel] starosti [je prestar], ampak tam je bil en fant. En majhen deček isto, ampak policist napiše, njegovo starost 2000/1998/2001, a tega fanta nihče ne sprejme. Ne želijo dati bivanja [papirjev]. Vsak enake starosti, noče, pravi, da naša politika noče, da ostanete v Sloveniji (Barker, Zajović, D'Arcy in Border Violence Monitoring Network, 2021: 131).

O nasilju pri prehodu meja so že v obdobjih pred tem poročali tudi otroci brez spremstva in sicer so povedali, da so bili ob vstopu v tranzitne države izpostavljeni aretacijam, pretepanju ali napadom. Za primere vstopa v Italijo in Veliko Britanijo nevladne organizacije poročajo o tem,

da policija in uradniki za priseljevanje otroke nadlegujejo in travmatizirajo ter ne izpolnjujejo dolžnosti varovanja njihove blaginje ter njihovih pravic (Furia, 2012: 17).

Ločimo lahko med strukturnim in neposrednim nasiljem, ki se izvaja nad migranti in begunci. Kot neposredno lahko označimo nasilje, ko je mogoče določiti subjekte, ki so izvajali nasilje. Kadar pa je nasilje del sistema, ko so begunci in migranti v samem sistemu obravnavani kot grožnja gospodarstvu, varnosti, zdravju in ostalim temeljnim vrednotam določene družbe, govorimo o strukturnem nasilju oz. varnostnizaciji, ki se izraža kot neenakost ter izključitev beguncev in migrantov iz družbe (Zorn, 2021).

Otroci brez spremstva so podvrženi nenehni nevarnosti, da postanejo žrtve trgovine z ljudmi. Po podatkih Europol, organa kazenskega pregona v EU, je v Evropi od leta 2014 izginilo več kot 10.000 migrantskih in begunskih otrok (Colins, 2017). Po ocenah UNICEF vsako leto 1,2 milijona otrok postane žrtev trgovine z ljudmi, s čimer postanejo žrtve raznovrstnih oblik izkoriščanja; spolna zloraba, novodobno suženjstvo, poceni ali suženjska delovna sila, beračenje, trgovina z organi itn. (Vlada RS, b.d.). Otroci brez spremstva so tako žrtve najrazličnejših izkoriščanj, pri čemer najpogosteje za občasna in slabo plačana dela (denimo dela v restavracijah, trgovinah ali gospodinjstvu) ter za prisilno beračenje, krajo ipd. Najbolj pereče je spolno izkoriščanje otrok v prostituciji in pornografiji. Trgovanje z otroki brez spremstva vseh spolov za trg spolnih uslug narašča, večinoma gre za dekleta, ki so stara med 15 in 18 let (Gole Ašanin, 2003). Zastrašujoče stanje glede prisotnosti spolnih zlorab potrjuje tudi skupina italijanskih zdravnikov, ki je ugotovila, da ima petdeset odstotkov otrok brez spremstva spolne bolezni (Colins, 2017).

Za dosego nadzora nad žrtvijo ali njenega soglasja trgovci z ljudmi uporabljajo plačila ali druga nadomestila, fizično ali druge vrste nasilja, prevare, goljufije, čustveno zlorabo ali zlorabo socialne ranljivosti. Izkoriščajo posebno ranljivost otrok, ki je povezana s stisko, v kateri so se znašli. Ponujajo pomoč pri prečkanju mej in z lažnimi obljubami pridobijo njihovo zaupanje, kar je lažje, če gre za otroke, ki so zaradi svoje nezrelosti in neizkušenosti lahko preveč zaupljivi; otrokom pa v tako težkih situacijah ne preostane drugega, kot da sprejmejo ponujeno. (Draž, 2010). Ravno zaradi tega so glavna tarča organiziranih kriminalnih združb, ki pri tihotapljenju otrok poskušajo izkoristiti migracijske tokove za lažji vstop v Evropo. Kriminalnim združbam pri trgovanju z otroki pomaga tudi ugodno okolje, ki ga ustvarjajo vrzeli v evropskem pravu zaščite otrok.

Nevarnosti tihotapljenja in trgovine z ljudmi so povezane z onemogočanjem varnega prihoda ljudi (torej s push-backi). Na države, ki predstavljajo zunanjo mejo, Evropska unija prelaga odgovornost in s tem zakriva vlogo, ki jo ima mejni nadzor. Še zlasti pa Evropska unija prelaga krivdo za ranljivost beguncev na tihotapce, katerih storitve so posledica mejnega nadzora in push-backov (Jones, 2017).

Otroci brez spremstva se znajdejo v kontinuumu, v katerem ne le zapustijo en prostor izkoriščanja in ogroženosti (v domači državi), ampak so izredno podvrženi novemu izkoriščanju in ogroženosti med migracijo. Kljub temu, da torej vstopijo v Evropo v upanju, da so pobegnili nasilju in negotovosti, ki mori njihovo domovino, so potegnjeni v začaran krog deprivacije, ki vključuje prisilno novačenje v dejanja ekonomskega in spolnega izkoriščanja. Doživljanje deprivacije in okoliščine jih prisilijo, da se poslužujejo »alternativnih« strategij preživetja, tudi kriminalnih dejanj. Zaostrovanje politike nadzora meja je pri otrocih brez spremstva okrepilo strah pred tem, da bi jih ujeli ali poslali nazaj v državo izvora, kar je nekatere spodbudilo, da so postali »nevidni«. »Nevidnost« pred oblastjo služi kot sredstvo za nadaljevanje poti po Evropi, vendar po drugi strani predstavlja večje tveganje, da postanejo žrtve trgovine z ljudmi (Mitra, 2016). Ravno v uvedbi vse strožjih politik priseljevanja in mejnih kontrol s strani ciljnih držav pa je iskati razlog za nastanek rastočih »migracijskih poslov«, kot je že omenjeno tihotapljenje čez mejo, ponarejanje potnih listih, urejanje zakonskih zvez ter drugih.

Strokovnjaki opozarjajo, da bi države morale sprejeti in nuditi zaščito otrokom beguncem brez spremstva. Kot je v apelu slovenski vladi glede sprejema otrok brez spremstva, ki so na grško-turški meji in grških otokih, v Slovenijo zapisala Mikuš Kos, očitno v današnjem času na žalost človekoljubni razlogi več ne zadoščajo (Mikuš Kos, 2020). Slovenija ima zelo malo beguncev, vendar zavračanje beguncev ni dobro za nikogar »Tudi če pripadamo višjim razredom in smo hkrati tako neobčutljivi, da ignoriramo trpljenje, brezup in apatijo revnih, bi nas moralo skrbeti. Z naraščajočo revščino se kakovost življenja zmanjšuje za vse, ne le za revne« (Žagar, Kogovšek Šalamon in Lukšič Hacin, 2018: 219).

V današnjem času meje ne izginjajo, temveč se krepijo in kot meni Andreas v Gornik (2009) je zanj značilno »prestrukturiranje teritorialnih meja v t.i. policijske meje« (Gornik, 2009: 126).

Kot piše Zorn, je vse to odraz restriktivne politike priseljevanja, ki postaja del globalnega režima za nadzor nad priseljevanjem.

Nadzor nad priseljevanjem je celota vseh ukrepov, politik, argumentacij in ideologij z dvojnim namenom: po eni strani gre za selekcijo priseljencev (kdo in s kakšnimi pogoji sme vstopiti in ostati v državi), po drugi strani pa za navidezno varovanje domače populacije (ohranjanje zaposlitvenih možnosti in javnih servisov za domačine) (Zorn, 2013: 171-172)

Vzdrževanje nadzora nad prehajanjem meja je v sodobnem svetu znak suverenosti države, ki z lastnimi pravnimi določbami odloča o zavrnitvi vstopa določenim posameznikom. Z izključevanjem in omejevanjem migracij se uresničujejo tudi drugi cilji kot denimo ekonomski razvoj in nacionalna varnost. Zaradi nadzora prehajanja meja, pa se število prehodov povečuje, saj nadzor vzdržuje globalne neenakosti, kar pomeni več ljudi, ki si prizadevajo migrirati na »bogati« sever iz »revnejšega« juga (Gornik, 2009).

Zdi se, da EU in njene države članice v teh kriznih časih niso sprejele posebnih učinkovitih ukrepov za pomoč beguncem, niti niso posebej zaščitile otrok brez spremstva, marveč je bila edina skrb »zaščita svojih državljanov« z zapiranjem meja in preprečevanjem »vdora velikega števila tujcev«.

1.1.2.3. Življenje v novem okolju

Otroci brez spremstva se ob prihodu v novo državo znajdejo v tujem okolju, ne razumejo jezika okolice ter so brez družine, sorodnikov ali prijateljev. Še naprej so lahko izpostavljeni izkoriščanju, marginalizaciji in diskriminaciji, če niso primerno sprejeti in ne prejmejo pravne pomoči (Uzelac, 2009). Ko otroci brez spremstva prispejo v novo državo, jim je ta po mednarodnih aktih, ki jih predstavljam v naslednjem podpoglavju, zavezana k zagotavljanju posebnih pravic. Ko pridejo v Evropo, imajo med drugim pravico do zdravstvene oskrbe, psihološkega svetovanja, pravne pomoči in izobraževanja, vendar mnogi od njih ne prejmejo nobene od navedenih storitev (Colins, 2017). »V nekaterih državah se jim odreka podpora odraslih skrbnikov ali dostop do primerne prehrane, izobraževanja, nastanitve ali socialnega varstva«. (Ruxton v Gornik, 2009: 124). Uzelac navaja naslednje težave, s katerimi se otroci brez spremstva soočajo po prihodu v Evropo:

...zapleteni azilni in migracijski postopki, intervjuji s strani neusposobljenih uradnih oseb; odvzem prstnih odtisov in invazivni zdravstveni pregledi; omejitev gibanja v t.i.

»detention« centrih ali celo zaporih; lahko so brez podpore skrbnika/svetovalca ali nimajo dostopa do primerne prehrane, nastanitve, izobrazbe, zdravstvenega in socialnega varstva ter kulturnih vezi. (Uzelac, 2009: 1-2)

Veljalo je, da so otroci brez spremstva, ki zaprosijo za azil, nastanjeni v azilnem domu v Ljubljani, na oddelku za mladoletne otroke brez spremstva. V druge oddelke (za samske moške oziroma ženske) so bili premeščeni ob polnoletnosti. Tisti, katerim je bila v azilnem postopku izdana negativna odločba, pa so bili nastanjeni v centru za tujce (Gabaj, 2011). Center za tujce je zaprta institucija, ki ni primerna za bivanje ljudi, beguncev in še posebej ne otrok. Nastanitev otrok brez spremstva v center za tujce je tudi v nasprotju s Konvencijo o otrokovih pravicah, ki določa, da se nobenemu otroku ne sme odvzeti prostosti in ne da sme biti priprt ali zaprt, razen v skrajnih primerih in tudi takrat samo za čas, ki mora biti najkrajši možen. Ta določila se pri nas ne uresničujejo dosledno, saj so v praksi bili otroci brez spremstva nastanjeni v azilnem domu ter celo v centru za tujce, po sprejemu sklepa o neprimernosti nastanitve v azilnem domu leta 2016, pa so bili nastanjeni v različne krizne domove in kasneje v dijaški dom Nova Gorica in Postojna, kjer so nastanjeni trenutno. To se je zgodilo šele po številnih prizadevanj s strani nevladnih organizacij (Rojec, 2018). Neupoštevanje otrokovih najboljših koristi s strani države, se je pokazalo tudi v primerih preselitev otrok brez spremstva v dijaške domove in njihovega premeščanja. Iskanje primerne nastanitve je zagotovo oteževala nenaklonjenost ljudi in množitev protestov »samoorganiziranih« civilnih iniciativ proti sprejetju beguncev v svoje okolje. Kljub temu, se država na primer v letu 2016 ni odločila uslišati željam treh dečkov iz Afganistana, ki so si želeli ostati v Mariboru. Takrat so to odločitev podpirali strokovnjaki, ki so tudi priporočili, da se fantov ne preseli iz okolja, v katerem so se dobro znašli. Kot piše Petrovčič za *Mladino*, država sicer s preseljevanjem otrok v dijaške domove ni prispevala k trajnim rešitvam, saj bi otroci brez spremstva zaradi svoje izkušnje begunstva potrebovali posebno obliko nastanitve. Ustrezna bi bila zgolj namestitve s strokovno podporo, prevajalci in zagotovljeno ustrezno oskrbo in obravnavo. Kot kaže praksa iz tujine, bi bila lahko še primernejša nastanitev pri rejniških oziroma skrbniških družinah, o čemer pa se v Sloveniji še ne govori (Petrovčič, 2016).

Mnogi otroci svojih pravic ne poznajo in ne vedo, kje lahko iščejo pomoč, pri tem pa se izogibajo stiku s policijo, saj jih je strah nasilja in možnosti, da bodo zaprti ali deportirani. Nekateri tudi pobegnejo iz institucij, kjer so nastanjeni in se znajdejo na ulicah, kjer prosjačijo,

ali pa zbežijo v druge evropske države. (Lamb v Gornik, 2009). Odrekanje pravic in diskriminacijo je potrdila tudi raziskava, ki so jo leta 2006 izvedli člani Programa za otroke brez spremstva v Evropi. V njej se je namreč pokazalo, da so poleg ostalih migrantov otroci brez spremstva pogosto žrtve diskriminacije, ki temelji na nacionalni, spolni, etnični, verski ali drugi osnovi. Nekatere države poročajo, da se otrokom pogosto očita laganje glede mladoletnosti z namenom, da bi pridobili posebno zaščito, do katere so upravičeni z mednarodnimi konvencijami, druge pa poročajo o rasizmu, diskriminaciji ali administrativnih ovirah.

Posebej stresna sta prihod in bivanje v novi državi tudi zato, ker je navadno kulturno in jezikovno povsem drugačna od njihove države izvora. Kot rečeno, otroci brez spremstva ob odhodu iz države izvora zapustijo svojo družino, sorodnike, prijatelje in znano kulturno okolje, kar se zgodi v najbolj ranljivem in formativnem obdobju (Draž, 2010). Lustig to imenuje »kulturna izguba« in pravi, da premestitev v novo okolje spremlja izguba vsega znanega: družine, priljubljenih mest in zabave, domače kuhinje, jezika in kulturnih vrednot. Nestabilnost v otrokovem življenju lahko onemogoči ali zavre normalne razvojne procese in mnogi otroci so prisiljeni, da prehitro postanejo odrasli. Izobraževanje, delo in interakcija z družino so ključni vidiki razvoja, ki so v njihovem primeru žrtvovani za to, da ostanejo živi (Lustig, 2010). Za otroke brez spremstva je lahko še posebej zahtevno izoblikovanje identitete, ki je temeljni razvojni proces najstništva. Otroci lahko imajo težave pri oblikovanju svoje etnične identitete zaradi razlik v kulturi, ob katerih se lahko počutijo odtujene in izolirane v novi državi bivanja. Tovrstne težave se lahko poglobljajo z neuspehom pri učenju tujega jezika, diskriminacijo ali nastanitvijo v kulturno neprimerno okolje kot je npr. kulturno neskladen rejniški dom (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Privajanje na novo kulturno okolje je lahko izredno zahteven proces, predvsem za tiste, ki prihajajo iz kolektivističnih, sodelovalnih in skupinsko usmerjenih družb v zelo individualistično in tekmovalno usmerjene, ki poudarjajo in nagrajujejo posameznike za neodvisnost in samostojno delovanje. Nova pravila, prepričanja, vrednote in pogledi, ki so se jih primorani naučiti, so lahko v nasprotju z njihovo primarno socializacijo. V zvezi s tem se uporablja tudi termin akulturativni stres, ki se nanaša na večstranske izzive, povezane z akulturacijo, in lahko vpliva na duševno in telesno zdravje. Do pojava akulturativnega stresa vodijo spremembe v socialno-ekonomskem statusu priseljencev, ki izhajajo iz prehoda na nižji položaj in kakovost življenja, izguba družine, skupnosti in socialne podporne mreže, težave pri učenju novega jezika in običajev, izkušnje travme pred migracijo, spreminjanje družinske dinamike, medgeneracijski konflikt in rasizem ter diskriminiranost v

novem socialnem okolju (Bemak in Chung, 2014: 308). Čeprav so težave pri procesu akulturacije povezane s kulturnimi konflikti glede stikov s tujo skupnostjo in njenimi člani večinske družbe, so lahko prav tako povezane s stiki z etničnimi člani, s katerimi si delijo isto kulturno dediščino. Medtem ko so težave s tujo skupnostjo lahko povod za frustracije, (otroci brez spremstva namreč ne razumejo načina mišljenja in obnašanja v novem okolju), pa lahko na drugi strani težave z lastno skupnostjo vodijo do frustracij zaradi nadlegovanja glede neohranjanja vrednot in tradicije (Keles, Friborg, Idsøe, Sirin in Oppedal, 2016).

1.1.3. Pravice otrok brez spremstva

V tem poglavju bom predstavila najpomembnejše mednarodne akte in slovensko zakonodajo, ki zadevajo otroke brez spremstva. Izpostavila bom nekatere vrzeli in pomanjkljivosti, zaradi katerih so humane in dolgoročne rešitve za otroke brez spremstva še zmeraj prepogosto neuresničljive. Pri tem se bom posebej osredotočila na (ne)uresničevanje načela o otrokovih največjih koristih, ki je postavljeno kot eno od štirih najpomembnejših načel v Konvenciji o otrokovih pravicah in bi moralo predstavljati glavno vodilo pri iskanju rešitev za otroke begunce.

1.1.3.1. Mednarodni akti

Prva mednarodna listina, ki je naglasila otrokove pravice, je bila Ženevska deklaracija o otrokovih pravicah iz leta 1924. Gre za kratek dokument, ki naslavlja dolžnosti odraslih moških in žensk za zaščito otrok, ne glede na njihovo raso, nacionalnost ali vero. Otroci so bili v tem dokumentu objektivizirani, dehumanizirani in prikazani kot osebe brez subjektivitete, kar odraža odnos do otrok v začetku 20. stoletja in po 1. svetovni vojni. Zaradi posledic druge svetovne vojne je mednarodna skupnost leta 1946 ustanovila Sklad Združenih narodov za otroke UNICEF, ki je sprva imel začasno vlogo, kasneje pa postal osrednji del sistema Združenih narodov (ZN). Decembra leta 1948 je bila sprejeta Splošna deklaracija človekovih pravic, ki v svojem 25. in 26. členu govori posebej o zaščiti otroštva.

25. člen

1. Vsakdo ima pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami; pravico do varstva v primeru brezposelnosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje.

2. Materinstvo in otroštvo sta upravičena do posebne skrbi in pomoči. Vsi otroci, bodisi da so rojeni kot zakonski ali zunaj zakonske skupnosti, uživajo enako socialno varstvo.

26. člen

1. Vsakdo ima pravico do izobraževanja. Izobraževanje mora biti brezplačno vsaj na začetni stopnji. Šolanje na začetni stopnji mora biti obvezno. Tehnično in poklicno šolanje mora biti splošno dostopno. Višje šolanje mora biti na osnovi doseženih uspehov vsem enako dostopno.

2. Izobraževanje mora biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov in ohranitev miru.

3. Starši imajo prednostno pravico pri izbiri vrste izobraževanja svojih otrok.

(Varuh človekovih pravic RS, 2018.)

Diab v svojem delu povzema Stasiulisa (2002), ki ugotavlja, da v deklaraciji otroci še vedno nimajo priznane avtonomnosti in da je v njej zastopano stališče o tem, da otrok ni sposoben »upravljati svoje lastne moči«, in da »odrasli z njo upravljajo namesto otrok«. Pomembnost deklaracije za begunce je predvsem v prepoznavanju potrebe po zaščiti posameznika pred preganjanjem, ki jo določata 13. in 14. člen. Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951 je temeljni instrument za zagotovitev osnovnih in minimalnih pravnih standardov za zaščito beguncev in še vedno predstavlja glavno orodje v mednarodnem begunskem pravu. Ta konvencija ne naslavlja otrok; ti morajo kot iskalci azila ustrezati definiciji, ki velja za vse druge, odrasle subjekte. Kljub temu, da ta ne vsebuje določil o otrocih, pa je Visoki komisariat Združenih narodov za begunce (UNHCR) naslovil posebne potrebe otrok, ki so iskalci azila, v Priročniku o postopkih in kriterijih za določitev statusa begunca iz leta 1979. Pomembna načela določajo med drugim ocenjevanje zrelosti in duševnega razvoja otroka ter zagotavljanje koristi otroka (tudi z določanjem skrbnika). Otrokove pravice so bile končno uradno pripoznane leta 1959 s sprejetjem Deklaracije ZN o otrokovih pravicah, ki je presegla Ženevsko deklaracijo glede obsega zaščite otrok, vendar v njej ni bilo pripoznanja otrokove avtonomnosti, stališč ali opolnomočenja. Dne 20. novembra leta 1989 so ZN sprejeli najbolj izčrpno artikulacijo otrokovih pravic, Konvencijo o otrokovih pravicah (Diab, 2009: 65-67).

Glede na situacijo pri prehajanju meja, v kateri so otroci še posebej ranljivi, se mi zdi smiselno omeniti tudi Haaško konvencijo o zaščiti otrok iz leta 1996, ki opredeljuje postopke med državami. Ta konvencija zagotavlja sodelovanje pri lociranju otroka z »določanjem, katera državna institucija je kompetentna za varnostne ukrepe ter za zagotovitev sodelovanja pri izmenjavi potrebnih informacij med državo, v kateri je mladoletnik in matično državo.« (Draž, 2010: 28)

Konvencija o otrokovih pravicah (v nadaljevanju KOP) je v veljavo stopila 2. septembra leta 1990 z namenom, da bi otroci bili zaščiteni in da bi za svoj blagor in blagor družbe, v kateri živijo, uživali vse pravice in svoboščine, ki so v Deklaraciji našteje, ter poziva starše, posameznike in dobrodelne organizacije, krajevne oblasti in nacionalne vlade, da priznajo te pravice ter se s postopno sprejetimi zakonskimi in drugimi določili in v skladu z temeljnimi načeli borijo za njihovo uveljavljanje (Varuh človekovih pravic RS, b.d.).

KOP je prvi, za države podpisnice pravno zavezujoč dokument o spoštovanju in varovanju otrokovih pravic, ki poudarja, »da so otroci osebnosti z vsemi pravicami človeka«, v njem pa je zajet »najširši razpon človekov pravic, vključno s civilnimi, kulturnimi, ekonomskimi, političnimi in socialnimi pravicami.« Temelji na štirih glavnih načelih, ki so: zavračanje kakršnekoli diskriminacije; načelo največje koristi za otroka; preživetje, razvoj vseh potencialov; zaščita pred kakršnimkoli izkoriščanjem; sodelovanje in soudeležba otrok pri pomembnih odločitvah za njihovo življenje na družinski in lokalni ravni (Konvencija o otrokovih pravicah, b.d.). V KOP so v 54. členih določene različne pravice, ki niso razvrščene po pomembnosti, ampak skupaj tvorijo skupine pravic na štirih področjih otrokovega življenja: pravica do preživetja (pravica do življenja in potreb, ki so najbolj osnovne za preživetje, kot so prehrana, zatočišče, primeren življenjski standard in dostop do zdravstvenih storitev), pravica do razvoja (pravico do formalne in neformalne izobrazbe, igre, prostega časa, kulturnih dejavnosti, dostopa do informacij in svobode mišljenja, spoznanja in vere ter življenja, ki ustreza otrokovemu telesnemu, duševnemu, duhovnemu, moralnemu in družbenemu razvoju), pravica do zaščite (zagotovitev zaščite pred vsemi oblikami zlorabe, zanemarjanja in izkoriščanja, s posebno skrbjo za otroke begunce; zaščitni ukrepi za otroke v kazenskoopravnem sistemu; zaščita otrok pri zaposlovanju; zaščita in rehabilitacija otrok, ki so utrpeli kakršnokoli škodo ali zlorabo) in pravica do sodelovanja (otroku mora biti zagotovljena svoboda izražanja mnenj, odločanja o zadevah, ki vplivajo na njeno ali njegovo življenje v skladu z njenimi ali njegovimi razvojnimi sposobnostmi) (Children's Rights Alliance, 2019).

Na KOP sloni publikacija Načela dobre prakse, v kateri so zbrana priporočila organizacije - Program za otroke brez spremstva v Evropi (Separated Children in Europe Programme, SCEP). Program je skupna pobuda organizacije International Save the Children Alliance in UNHCR in temelji na nalogah in strokovnih področjih obeh organizacij. Program si prizadeva za uresničevanje pravic in koristi otrok brez spremstva z oblikovanjem skupne politike in

zavezanosti najboljši praksi na državni in evropski ravni. Načela dobre prakse so bile četrtoč izdane leta 2009, prevoda zadnje izdaje v slovenski jezik še nimamo. Omogočajo nam, da se seznanimo o strategijah in praksah, potrebnih za izvajanje ukrepov za zagotovitev spodbujanja in zaščite pravic otrok brez spremstva v Evropi. Predstavljajo podlago za delovanje in zagovorništvo, na katerem lahko gradimo v prihodnosti (Načela dobre prakse, 2009).

Po Uzelac in Zlatar (2009) povzemam določila v Načelih dobre prakse glede uporabe standardov KOP, ki so jih države podpisnice dožne izvajati:

- države podpisnice so otroke brez spremstva dolžne identificirati (vzpostaviti ustrezne postopke identifikacije) in jim nuditi pomoč in zaščito (imenovati zakonito zastopnico, vpeljati postopke iskanja družin, pridržanju oz. zapiranju otrok pa se izogniti)
- države morajo zagotoviti dostop do vseh potrebnih storitev, vključno z namestitvijo, izobraževanjem in zdravstvom
- temeljni cilj države bi moral biti poiskati varne, konkretne in dolgoročne rešitve za otroke in zagotoviti, da so otrokove koristi glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z njimi
- morali bi biti vzpostavljeni formalni postopki, da zagotovijo ustrezno oceno najboljših koristi, z ustreznim pravnim zastopanjem in pomočjo otroku (Uzelac in Zlatar, 2009: 11)

KOP države podpisnice v 2. členu obvezuje k spoštovanju in zagotavljanju pravic

...vsem otrokom, ki sodijo pod njihovo pravno pristojnost brez kakršnegakoli razlikovanja, ne glede na raso, barvo kože, spol, jezik, veroizpoved, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstvo ali kakršenkoli drug položaj otroka, njegovih staršev ali zakonitega skrbnika. (2. člen KOP)

Iz tega člena je razvidno, da KOP velja za vse otroke brez razlikovanja, torej tudi za otroke brez spremstva. Hkrati je ta člen ključen, ker ubesedi zavračanje kakršnekoli diskriminacije, kar je eno izmed štirih glavnih načel, na katerih Konvencija temelji. Glede načela nediskriminacije Bierwirth pravi, da država ne bi smela v nobenem primeru diskriminirati otrok, ne glede na raso njihovih staršev, barvo, spol, jezik, religijo, politično ali drugo prepričanje, narodno, etnično ali družbeno poreklo, premoženje, invalidnost, rojstni ali drugi status. Hkrati poudarja, da bi države morale zagotoviti tudi, da imajo vsi otroci enake socialne pravice in izpostavlja, da je v načelu

priznано, da imajo lahko otroci drugačne potrebe glede na njihovo zdravje, preživeto travmo, starost itd. (Bierwirth v Diab, 2009: 68)

Načelo otrokove največje koristi ubesedi 3. člen KOP, ki v prvem odstavku pravi: »Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo.« (3. člen KOP)

To načelo postavljajo kot eno najpomembnejših načel UNHCR, SCEP, Save the Children in mnoge druge organizacije (Gornik, 2009). Največje koristi otroka določajo, da mora biti konkreten otrok izhodišče za določanje potreb po zaščiti, z jasno celovito oceno ozadja in ranljivosti. Države bi načelo morale upoštevati tako takrat, ko se sprejemajo odločitve na individualni ravni, kot tudi pri oblikovanju širše politike za odpravo zatiralskih življenjskih pogojev pri otrocih (Maloney v Diab, 2009). Diab izpostavlja tudi vrzeli v zvezi z dvoumnostjo določbe, ki zadeva otrokove največje koristi:

Kaj je največja otrokova korist? Kdo določa, kaj je za otroka koristno? Koliko vpliva ima otrok pri odločanju o lastni največji koristi? Lahko posamezen primer odločanja o otrokovi koristi uvrstimo v splošne smernice? Ali je določilo o otrokovi koristi v Konvenciji v nasprotju z določbo o sodelovanju otroka? (Diab, 2009: 75-76)

KOP otrokom omogoča posebne privilegije kot edini skupini, ki jo ščiti mednarodno pravo, vendar to zaščito omogočajo in nadzorujejo odrasli. Bhabha in Young pravita, da »predvidevanja odraslih o tem, kaj spodbuja otrokovo blaginjo, utegnejo biti v nasprotju s ciljem povečanja otrokove avtonomije« (Bhabha in Young v Diab, 2009: 76). KOP je uzakonila razliko med otroci in odraslimi, kar se kaže v tem, da na eni strani opredeljuje posebne pravice otrok, ki so nad pravicami odraslih in hkrati namiguje, da niso sposobni sami uveljavljati teh pravic (Diab, 2009). Gre torej za to, da imajo otroci pravice takrat, ko te niso v nasprotju z družbenimi pričakovanji odraslih.

Nikjer ni navedeno, kaj je otrokova največja korist, zato ta ostaja zelo subjektivna, kar je problematično, saj kot trdi Veerman, lahko vsakdo »utemelji svojo odločitev kot otrokovo korist« (Veerman v Diab, 2009: 76). V večini primerov se največja korist razume kot priznanje statusa begunca »zaradi takojšnje potrebe po zaščiti ter urejenega pravnega položaja in boljšega življenjskega standarda v prihodnje.« (Bhabha v Diab, 2009: 76)

Kadar je otrok prosilec za azil, njegova korist ni najpomembnejša, ampak je drugotnega pomena, saj dejavniki, kot so nadzor nad priseljevanjem, državna varnost ipd. preglasijo otrokovo korist. Očiten primer situacije, ko države izrabljajo določila o otrokovi največji koristi in nadaljujejo s svojimi načrti, je pridržanje. Tako je lahko tudi v primeru vračanja v matično državo, ko odrasla oseba odločitev lahko upraviči kot otrokovo korist, čeprav otrok morda aktivno nasprotuje tej odločitvi (Diab, 2009). V Načelih dobre prakse je o vračanju otrok brez spremstva v izvirno državo določeno, da se ta izvede le, če je vrnitev v največjo otrokovo korist. Vsi drugi razlogi, kot so zakonske pravice in skladnost z upravnim postopkom vračanja, pa morajo biti pri tem drugotnega pomena (Načela dobre prakse, 2009: 40). Kljub temu ostaja dejstvo, da otroke brez spremstva organi tudi po veljavni zakonodaji (primer je npr. Slovenija, o čemer bom podrobneje govorila v naslednjem poglavju) vračajo v matične države, čeprav jim tam niso zagotovljene vse otrokove pravice, vključno z ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi pravicami. Otrokove pravice niso zaščitene, izvajane ali implementirane, kar je odraz politične moči EU, ki s svojo restriktivno politiko nadzoruje in omejuje migracije, četudi to pomeni kršitev človekovih in otrokovih pravic (Gornik, 2009).

Kot je navedeno, so ukrepi pogosto sprejeti brez resničnega uresničevanja načela otrokove največje koristi, saj o tem, kaj je za otroke brez spremstva najbolje, odločajo drugi. To je v nasprotju z načelom sodelovanja in soudeležbe otrok, ki je ubesedeno v prvem odstavku 12. člena KOP: »Države pogodbenice jamčijo otroku, ki je sposoben izoblikovati lastna mnenja, pravico do svobodnega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo.« (12. člen KOP)

Načelo o sodelovanju in soudeležbi otrok iz KOP je bistvenega pomena in je ubesedeno tudi v Načelih dobre prakse, ki določajo, da je potrebno mnenja in želje otrok ugotoviti in upoštevati, kadar koli se sprejemajo odločitve, ki jih zadevajo. Pri tem je potrebno upoštevati njihovo starost in zrelost ter vzpostaviti ukrepe za spodbujanje njihove soudeležbe. Enako je potrebno vzpostaviti zaščitne ukrepe za zagotovitev, da posvetovanja in pogovori otroku ne škodijo. »Otrokom brez spremstva je treba vedno omogočiti in jih spodbujati, da izrazijo svoja mnenja, pomisleke in pritožbe glede njihove oskrbe in skrbništva, izobraževanja, zdravstvenih storitev, pravnega zastopanja ter trajnih in varnih rešitev.« (Načela dobre prakse, 2009: 8)

Pri zaslišanju pa je pomembno tudi zavedanje o tem, da so otroci lahko tudi zadržani pri izražanju določenih informacij npr. zaradi samega strahu pred azilnim postopkom (Smyth, Shannon in Dolan, 2015). O tem, zakaj otroci brez spremstva molčijo, je bila izvedena raziskava, ki je pokazala, da molk s strani nekaterih otrok brez spremstva predstavlja racionalen odziv na njihove okoliščine, ki so polne negotovosti, stigme in bojazni. Ohranjanje molka lahko razumemo kot obliko avtonomije, ki otrokom zagotavlja strategijo obvladovanja in pogled naprej (ne nazaj) ter ohranjanje trohice nadzora nad lastnim življenjem (Chase, 2009). V tem smislu je morda mogoče molk otrok razumeti tudi s perspektive odpora, kjer je odpor oblika sodelovanja (ne ključovalnost). Lahko gre za oblikovanje reakcije nasprotovanja, saj so otroci brez spremstva morda pričakovali določene svoboščine in pravice, ki jih vrednotijo, sedaj pa so le-te ogrožene. Žal pa molčanje otrok brez spremstva o razlogih za migracijo ne predstavlja vedno varovalne funkcije in lahko poglobi njihovo nemoč pri soočanju s »kulturo nejevernosti«, s katero se srečajo ob prihodu v novo državo (Kohli v Smyth, Shannon in Dolan, 2015). Ranljivost in okoliščine, zaradi katerih so otroci brez spremstva pobegnili iz matične države ali v katerih so se znašli na poti (npr. da so postali žrtev trgovine z ljudmi) bolj podvrženi za psihološke travme, zato je poglobljeno ugotavljanje razlogov za pobeg iz države in presoja o upravičenosti mednarodne zaščite nujno potrebna (Uzelac in Zlatar, 2009). V primeru, da gre za mlajše otroke ali otroke s posebnimi potrebami, je zaželeno, da se sposobnost ubeseditve njihove potrebe po zaščiti ali straha pred preganjanjem oceni s strani neodvisnega strokovnjaka. Prepoznati je potrebno tudi morebitne težave otrok pri pripovedovanju težkih dogodkov in razkrivanju občutljivih informacij. Otroci brez spremstva bi morali imeti možnost izbire pri načinu pričevanja (ustna, risbe, zapisi, posnetki pogovorov z neodvisnimi strokovnjaki, itn.). (Načela dobre prakse, 2009: 35)

Načelo sodelovanja in soudeležbe otrok je vsekakor temeljno orodje, saj otrokom načeloma omogoča, da zagovarjajo svoj pogled v azilnem postopku (Bierwirth, v Diab, 2009). Otroci brez spremstva imajo pravico do sodelovanja pri postopkih in pomembnih odločitvah, ki zadevajo njihovo prihodnost. V vseh zadevah, ki se jih tičejo, bi morali imeti pravico do svobodnega izražanja mnenja, o katerih tehtnosti pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo (Gornik, 2009: 129). Vprašanje, ki se pojavlja na tem mestu pa je, v kolikšni meri lahko otroci brez spremstva s svojimi izraženimi izjavami o okoliščinah, željah in interesih dejansko vplivajo na odločitve, če je presoja ostala v domeni odraslih (Gornik, 2009).

Edina določba, ki se nanaša na otroke v povezavi z begunstvom v katerem koli mednarodnem instrumentu, je 22. člen KOP, katerega prvi odstavek določa:

Države pogodbenice bodo otroku, ki bodisi sam bodisi v spremstvu staršev ali katerekoli druge osebe prosi za status begunca ali v skladu z veljavno mednarodno ali notranjo zakonodajo in postopki velja za begunca, z ustreznimi ukrepi zagotovile ustrezno varstvo in humanitarno pomoč pri uživanju veljavnih pravic, določenih s to Konvencijo in z drugimi mednarodnimi humanitarnimi akti ter akti o človekovih pravicah, katerih stranke so omenjene države. (22. člen KOP)

Vsi omenjeni mednarodni instrumenti so pozitivno učinkovali na življenja otrok brez spremstva, vendar vsebujejo vrzeli in pomanjkljivosti, ki onemogočajo otrokom, da bi imeli zagotovljeno varnost in zaščito (Diab, 2009). V nadaljevanju je predstavljenih še nekaj pomanjkljivosti KOP, kot se kažejo v primerih otrok brez spremstva.

Problematično je razumevanje odnosov med starši in otroki, saj jemlje biološke vezi kot osnovne in ne upošteva drugih pomembnih odnosov. Socialne družine, v kateri člani niso povezani na podlagi krvnega sorodstva, so prezrte. Pomanjkljivost KOP je tudi nepriznanje in neobravnavanje vpliva kolonizacije, globalnih, političnih in gospodarskih neenakosti, ki so glavni vzrok za beg otrok iz domovine. »Brez priznanja, da je vzrok težav zatiranje, bo obravnavanje begunskih otrok samo obveza za rano. Poštenih in pravičnih rešitev ne bomo dosegli in otroci bodo še naprej bežali iz držav izvora in iskali varnost.« (Diab, 2009: 71-72). V primeru, da želijo otroci pridobiti politični azil, morajo dokazati, da je njihov strah pred preganjanjem osnovan iz petih vzrokov: rasa, vera, narodna pripadnost, pripadnost določeni družbeni skupini ali določenemu političnemu prepričanju. Dokazovati morajo, da so v preteklosti že bili preganjani oziroma imajo utemeljen strah, da bodo tudi v prihodnje (Diab, 2009: 73). Tudi beg pred revščino, pomanjkanjem, posledicami ekoloških katastrof in kršitev ekonomskih in socialnih pravic ne predstavlja zadostnega razloga za sprejem otrok brez spremstva. Bade pravi, da dokler vzroki za beg v državah »tretjega sveta« ne bodo odpravljeni, je zavračanje otrok zgodovinski škandal, po katerem bodo bodoče generacije presojele, kaj je za Evropo v tem času pomenila humanost (Gornik, 2009).

Prav tako, kot piše Diab, ni nobeno presenečenje, da je toliko držav ratificiralo KOP (in jo tudi kršilo na tak ali drugačen način), ko pa ta nikogar pravno ne zavezuje in ima malo mehanizmov, ki bi državam preprečevali kršitve ali jih za kršitve kaznovali. Te države najbrž ne bodo podprle

radikalnih političnih in gospodarskih sprememb ter bodo nadaljevale s kršitvami Konvencije, ker ni mehanizmov, ki bi zagotavljali njeno spoštovanje (Diab, 2009). Evropske vlade imajo tako do otrok brez spremstva ambivalenten, izključujoč in sovražen odnos, saj po eni strani poudarjajo enako spoštovanje vseh otrok (otroci brez spremstva so otroci enaki kot otroci z državljanstvom), po drugi pa morajo pri ukvarjanju z otrokovimi pravicami in ranljivostjo izpolniti svoje mednarodne obveznosti v času, ko je splošna skrb usmerjena v strožje politike priseljevanja za preprečitev in omejitev nezakonitega priseljevanja ter strogo zmanjšanje obsega socialnih ugodnosti (Furia, 2012).

1.1.3.2. Slovenska zakonodaja

V slovenski zakonodaji so se otroci brez spremstva (zakonodaja jih imenuje mladoletniki brez spremstva) kot posebna kategorija pojavili leta 1999. Otroci brez spremstva so v Slovenijo prihajali že v začetku devetdesetih, v času begunske krize, ki je bila posledica vojne na Balkanu in tudi pozneje, vendar posebnih pravnih določil takrat ni bilo (Gornik, 2009: 119).

Slovenska zakonodaja vsebuje zaščitne mehanizme za otroke brez spremstva, kljub temu pa so nekatere pravice ostale prezrte, saj zakonodaja ponuja omejen spekter pravic, ki v nekaterih primerih odstopa od standardov mednarodnega prava (Gornik, 2009). KOP v že omenjenem 3. členu največje otrokove koristi postavlja kot prednostno nalogo, kateri bi morali biti podrejeni vsi predpisi, ki ščitijo pravice otrok. Na tem bi morali temeljiti vsi ukrepi v zvezi z otroki, ne glede na to, ali jih izvajajo javne ali zasebne ustanove socialnega varstva, sodišča, upravni organi ali zakonodajni organi. »Dostop do pravic, kot so zaščita, izobraževanje, zdravstveno varstvo, svoboda izražanja, sodelovanje, socialna vključenost in kulturno življenje ter dostop do informacij, ki jih zadevajo, bi tako moral biti zagotovljen vsem otrokom, tudi otrokom brez spremstva.« (Furia, 2012: 7).

Za otroke brez spremstva sta relevantna Zakon o tujcih (ZTuj-2), ki določa pogoje in načine vstopa, zapustitve in bivanja tujcev v Republiki Sloveniji, ter Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1), ki določa namen mednarodne zaščite. Oba vsebujeta sporne člene, ki niso v skladu s KOP, ter člene, ki se v praksi ne izvajajo.

Otroci brez spremstva so v slovenski zakonodaji uvrščeni v ranljivo skupino migrantov (v ZMZ-1 »ranljiva oseba s posebnimi potrebami«), kamor spadajo

mladoletniki, mladoletniki brez spremstva, invalidne osebe, starejše osebe, nosečnice, starš samohranilec z mladoletnim otrokom, žrtve trgovanja z ljudmi, osebe z motnjami v duševnem razvoju, osebe s težavami ali motnjami v duševnem zdravju in žrtve posilstva, mučenja ali drugih težjih oblik psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja. (2. člen ZMZ-1).

Zakon v 12. členu določa, da se tem ranljivim družbenim skupinam zagotavlja posebna nega, skrb in obravnava, vendar ne pojasnjuje, na kakšen način naj bi se to določilo v praksi implementiralo. Tistim otrokom brez spremstva, ki v Sloveniji zaprosijo za mednarodno zaščito, je postavljen zakonit zastopnik, ki jih zastopa v azilnem postopku in pri uresničevanju drugih pravic na področju varovanja zdravja in izobraževanja. Prav tako zakoniti zastopnik varuje otrokove premoženjske pravice in koristi (Ministrstvo za delo, družino, socialno zadeve in enake možnosti, 2019). Otroci brez spremstva, ki ne zaprosijo za mednarodno zaščito ali ne pridobijo statusa begunca, pa v Sloveniji niso deležni zaščite in varstva. Praksa je, da so ti otroci (prisilno) deportirani v matično državo, čeprav je to lahko v nasprotju z njihovimi največjimi koristmi ter ne predstavlja dolgoročne rešitve (Uzelac in Zlatar, 2009).

V Zakonu o tujcih (ZTuj-2) je v 82. členu urejen postopek z mladoletnimi tujci. Do leta 2011 je postopek določal 60. člen prejšnjega Zakona o tujcih (ZTuj-1), in sicer je bilo določeno:

Mladoletnega tujca brez spremstva staršev ali drugih zakonitih zastopnikov, ki je nezakonito vstopil ali ki nezakonito prebiva v Republiki Sloveniji, je treba takoj vrniti v državo, iz katere je prišel oziroma izročiti predstavnikom države, katere državljan je (60. člen ZTuj-1)

Citirano določilo v prejšnjem zakonu je bilo sporno, saj so v situacijah, v katerih se znajdejo otroci brez spremstva, dokumenti pogosto izgubljeni, uničeni ali ponarejeni. Tudi v primerih, ko otroci brez spremstva nimajo veljavnih osebnih dokumentov, ti nikakor ne smejo biti vrnjeni iz države brez predhodne temeljite ocene razmer v izvorni državi. Odločitev o vrnitvi mora temeljiti na razlogih, ki so v otrokovo najboljšo korist (Načela dobre prakse, 2009: 17).

V novem zakonu navedene določbe ni več, po njem se v primeru nameravane odstranitve mladoletnega tujca brez spremstva takoj obvesti CSD, ki mladoletnemu tujcu postavi skrbnika za posebni primer. Odločba o vrnitvi se izda takemu otroku v primeru, ko skrbnik za posebni primer po skrbni preučitvi vseh okoliščin ugotovi, da je to v najboljšem interesu mladoletnega

tujca. Hkrati je v 2. odstavku 82. člena določeno, da se je potrebno pred odstranitvijo mladoletnega tujca prepričati, da bo ta vrnjen članu družine, izbranemu skrbniku ali ustreznim sprejemnim centrom v državi vrnitve (82. člen Ztuj-2).

Novela zakona ZTuj-2, ki je bila sprejeta marca 2021, je problematična, saj omogoča razglasitev kompleksne krize na področju migracij. Podobno določbo zakona je ustavno sodišče leta 2019 že razveljavilo. Takrat je zakon določal, da v primeru »spremenjenih razmer« Državni zbor dobi pristojnost za zapiranje mej in prepoved vložitve prošnje za azil. To je v nasprotju z Ženevsko konvencijo o statusu beguncev, ki nalaga dolžnost za obravnavo vseh prosenj za azil, ne glede na to, ali so tujci vstopili na slovensko ozemlje na dovoljen ali nedovoljen način. Novi zakon tako v bistvu uveljavlja suspenz veljavnosti Ženevske konvencije za večino beguncev, ki pa glede na določbe v njej ni dopusten. Tako pravilo je zakonito samo v primeru formalnega odstopa od Ženevske konvencije (to določa njen 44. člen). Kljub temu, da je sprememba Zakona o tujcih problematična na kar opozarjajo strokovnjaki in nevladne organizacije, zahteva za ustavno presojo s strani varuha človekovih pravic še ni bila vložena. Ztuj-2 omogoča oblastem, da avtomatično odrečejo vstop osebam, ki prispejo na mejo, ali jih v primeru, da so že vstopili v Slovenijo, privedejo nazaj do meje in napotijo v državo, iz katere so vstopili. S temi ukrepi ustrezni postopki zaščite pravic beguncev in migrantov niso zagotovljeni. V 3. odstavku 10.b člena, ki govori o ukrepanju ob spremenjenih razmerah na področju migracij, je sicer določeno, da se ukrep o vrnitvi med drugim ne uporablja, kadar »gre po videzu, obnašanju ali drugih okoliščinah za mladoletnika brez spremstva« (10.b člen Ztuj-2). Vračanje otrok v matično državo predstavlja velik problem, ker v Sloveniji niso izpolnjeni nujni pogoji za njihovo vrnitev, kot je na primer zagotovitev varnega sprejema v matični državi. Otroci brez spremstva so pogosto vrnjeni na Hrvaško brez posebne obravnave, kar ni v skladu z mednarodnimi normami (Mirovni inštitut, 2017).

V zvezi z azilnim postopkom pri otrocih brez spremstva morajo biti ti, kot poudarjajo Načela dobre prakse, obravnavani prednostno, kar pomeni, da mora postopek steči v čim krajšem možnem času (Gornik, 2009). Prav tako je v Načelih določena izvzetost otrok iz alternativnih postopkov, kot so ti, ki se nanašajo na »varno tretjo državo« (predhodni postopek), »očitno neutemeljenost« (pospešeni postopek) in »varno izvorno državo« in s tem določa obravnavo le v rednih postopkih. Prednostno obravnavo prošnje predvideva tudi ZMZ-1:

Pristojni organ prošnjo obravnava prednostno, kadar je verjetno, da je prošnja utemeljena, v primeru ranljivih oseb s posebnimi potrebami in v primeru, ko sta prosilcu odrejena

ukrep obveznega zadrževanja na območju ali delu območja azilnega doma ali ukrep omejitve gibanja na Center za tujce. (ZMZ-1, 48. člen)

Kljub navedenemu, se v Sloveniji na tem področju v praksi dogaja, da postopki trajajo zelo dolgo. Otroci brez spremstva lahko na odločitev čakajo tudi več kot eno leto. V preteklosti se je dogajalo tudi, da so o prošnji otroka brez spremstva odločili v nekaj dneh, v pospešenih postopkih, kar pomeni, da prošnje niso bile vsebinsko preučene in so bile zavrnjene kot očitno neutemeljene. V kolikor se to zgodi, to za otroke pomeni, da so lahko vrnjeni v matično državo, čeprav njihovi razlogi za zaprositev za azil niso bili preučeni. Pristojni organ zaključi, da je šlo za zlorabo postopka, in zavrne prošnjo brez celostne obravnave v primerih, ko otrok brez spremstva ne zaprosi za azil takoj po vstopu v Slovenijo. Po opažanjih Slovenske filantropije se ob zavrnitvi prošnje za azil na prvi stopnji veliko otrok prestraši ter zaradi tega državo tudi hitro zapusti (Gabaj, 2011).

Pri nas so prosilci za mednarodno zaščito nastanjeni v azilnem domu, ki deluje v okviru Ministrstva za notranje zadeve. Pri integraciji beguncev sicer lahko sodelujejo nevladne organizacije, društva in samoorganizirane skupine, vendar nimajo nobenih pristojnosti glede nastanitve. V primeru negativne odločitve begunce premestijo v center za tujce v Postojni, kjer čakajo na deportacijo (Zorn, 2005). Tudi otroci brez spremstva, ki bi zaradi svoje ranljivosti potrebovali posebno obravnavo v institucijah, ki so prilagojene njihovim potrebam, so nastanjeni tam, čeprav je to po mnenju stroke povsem neprimerno. Zapiranje beguncev in begunskih otrok v azilni dom ali center za tujce se prepozna kot etično neustrezno dejanje (kakor velja za vse oblike zapiranja v totalne ustanove), vendar ne s strani države. Država meni, da z nastanitvijo otrok brez spremstva v različne oblike institucionalne oskrbe uresničuje pravico do dostojnega bivanja. Zdi se, da s strani države za dostojno bivanje šteje to, da niso prepuščeni sami sebi na ulici, ampak »je za njih poskrbljeno« na način, da imajo streho nad glavo in nekaj toplih obrokov na dan. Ravno bivanje v izoliranem okolju, ustanovi, v kateri prebivajo vsi, ki so »nelegalni«, pa je tisto, kar povečuje njihovo stigmo (Rafaelič, 2012). Šele po številnih prizadevanjih nevladnih organizacij je prišlo do spremembe pri nastanitvi otrok brez spremstva. Tako so sedaj nastanjeni v dijaškem domu Postojna, ki je bolj primerna nastanitev za otroke.

1.2. Travma pri otrocih brez spremstva

1.2.1. Travma: razlog in posledica migracije

Goodman je leta 2004 zapisala, da število otrok brez spremstva po svetu narašča in trenutna svetovna politika kaže na dejstvo, da se masovna travmatizacija otrok po vsem svetu nadaljuje, kar žal drži tudi danes (Goodman, 2004). Veliko otrok brez spremstva doživi težke travmatične dogodke pred in med potovanjem v tujo državo, kjer pa se doživljanje travme pogosto nadaljuje. Nekateri ocenjujejo svoje izkušnje v novi državi kot bolj travmatizirajoče od izkušenj pred prihodom (Katsounari, 2014). Ruf pravi, da je begunska travma posebna vrsta travme; zelo kompleksna, ponavljajoča se in sestavljena iz zaporedij, ki si sledijo in se medsebojno krepijo (Jaklič, 2016).

Pri psihološki travmi gre za posebno zvezo med zunanjim dogodkom in njegovim svojevrstnim škodljivim dejanjem, kar je razvidno tudi iz etimologije grške besede »trauma«. Beseda je izpeljana iz glagolov »troein« (predreti, raniti) in »terein« (drgniti, zdrobiti, mučiti, strašiti). Označuje nekaj, do česar je že prišlo, saj prvotno pomeni rana, poškodba. »Beseda travma govori tudi o samem dogodku in ga opiše kot dejanje od zunaj, ki je lahko za koga tako močno in intenzivno, *da* rani, za koga drugega pa je lahko *táko*, *ker* rani.« (Bercht, 2005: 288). Obenem govori o ranjenem poškodovancu, ki je bil nezaščiten, nemočen in nezmožen obrambe (Bercht, 2005).

Freudovo razumevanje psihične travme je izhodišče za poznejši razvoj teorije travme. Razume jo kot dogajanje, pri katerem se notranja, neopisljiva situacija na telesni ravni izraža s stopnjevanjem razrvanosti, kar poimenuje »psihični vtis« (to poimenovanje kasneje natančneje opredeli kot »žalitev«, »udarec in podobno« - predstavlja nekaj, kar napade). Nastanek psihične travme pojasnjuje tako:

Kadar torej iz kakršnega koli razloga ne more priti do reakcije na psihično travmo, se iz istega razloga zadrži tudi njen prvotni učinek in če človek ne more »odreagirati« in se s tem znebiti naraščajočega dražljaja, obstaja možnost, da zanj postane ta dogodek psihična travma (Freud v Bercht, 2005: 288).

Psihična travma je izraz, ki pokriva tako blažje in intenzivnejše kratkotrajne in dolgotrajne reakcije na dogodek z neobičajno ogrožajočimi vsebinami ali na hudo doživetje ogroženosti ob

stvarno manj ogrožajočem dogodku. Je poseben odnos med posameznikom in okoljem, ki ga človek zazna ali ocenjuje kot dogajanje, ki ga hudo ogroža in presega njegove obrambne ali obvladovalne zmogljivosti (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 12). Definijske meje travme tako niso povsem jasne, vendar je vseeno pri uporabi širše opredelitve potrebna pozornost v zvezi s tem, da kategorija ne postane preširoka, saj bi s tem travma izgubila svoj specifični pomen (Cvetek, 2009). O vsenavzočnosti pojma travma Bercht pravi, da se zdi, da je lahko v življenju že skoraj vse »travmatično«, s čimer so v vsakdanji govorici mišljeni obremenjujoči in neprijetni dogodki (Bercht, 2005).

Da ni vsak stresni dogodek tudi travmatski, ga kot takega opredeljujejo podrobnejši kriteriji, ki so določeni v Diagnostičnem in statističnem priročniku duševnih motenj (DSM) ki ga je izdalo Ameriško psihiatrično združenje. V DSM se je travmatski dogodek prvič pojavil v tretji izdaji, v četrti je bil že tudi smiselno definiran: »/.../ tisti, ki vključuje dejansko ali grozečo smrt ali hudo poškodbo ali telesno ogroženost osebe same ali drugih in na katerega se oseba odzove z močnim strahom, nemočjo ali grozo (pri otrocih se to lahko kaže v neorganiziranem, nemirnem vedenju)« (DSM IV, 1994). Te diagnostične kriterije opredeljujejo trije tipi simptomov: »podoživljanje (npr. nočne more, flashbacki, vsiljive misli), izogibanje (npr. izogibanje mislim, čustvom, pogovorom o travmi ali osebam in situacijam, ki bi ga lahko priklicale v spomin, nezmožnost spominjanja dogodkov) in povečano vznburjenje (npr. moten ali zmanjšan spanec, razdražljivost, slaba koncentracija). (Hart, 2009: 358).

Širše uveljavljena klasifikacija duševnih motenj, ki se uporablja tudi v Evropskem prostoru je Mednarodna klasifikacija bolezni (ICD), trenutno je v uporabi 10. izdaja (International Classification of Diseases, b.d.). Ta priročnik je izdala Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) in velja v vseh državah članicah.

V DSM V je travmatski dogodek že bolj jasno opredeljen; nekaj primerov travmatskih dogodkov, ki se pogosto pojavljajo tudi pri otrocih brez spremstva, je: izpostavljenost vojni kot bojevnik ali civilist, grožnja ali dejanski fizični napad, grožnja ali dejansko spolno nasilje (sem spada tudi trgovanje za spolno izkoriščanje), ugrabitev, teroristični napad in mučenje. Prav tako se kot travmatski dogodek šteje pričanje dogodkom, kot so opazovanje grožnje ali dejanske resne poškodbe, nenaravne smrti, fizičnega ali spolnega nasilja druge osebe, nasilja v družini, nesreč ali vojne (DSM V, 2013).

Kategorije dogodkov se ne pojavljajo izključno posamezno, ampak se med seboj lahko povezujejo in prepletajo. Prav tako ni nujno, da bo povezava med naravo travmatskega dogodka in psihično prizadetostjo otroka linearna, kajti ta je odvisna tudi od doživete in ne zgolj stvarne ogroženosti. Pomeni, da lahko izjemno ogrožajoč dogodek ne povzroči travme pri otroku, ki se ne zaveda nevarnosti in obratno je lahko otrok, ki manj ogrožajoč dogodek dojema kot izjemno ogrožajoč, bolj prizadet (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 11-12). Tako se zdi pomembno poudariti, da ni bistvenega pomena, ali dogodek res zgoraj navedene kriterije izpolnjuje, temveč kakšne destruktivne posledice povzroči pri posamezniku (Cvetek, 2009). Ni torej odločilno, da dogodek brezpogojno izstopa kot travmatičen, ker lahko travmatična izkušnja nastane tudi kot posledica součinkovanja zaporednih ne-travmatičnih dogodkov s svojimi posebnostmi. Gre za koncept kumulativne travme, kjer se niz izkušenj razvija in krepi v določenem interakcijskem okviru ter povzroči zlom psihične strukture (Becker, v: Bercht 2005).

Travmatični dogodki se pojavijo nepričakovano, nenadoma in v ljudeh izzovejo intenziven strah, občutek nemoči in groze (Arambašić, Klemenčič Rozman, 2015). Po Herman imajo travmatični dogodki naslednje lastnosti:

- »izjemno ogrožujoč dogodek/katastrofa,
- nesposobnost obvladovanja,
- dezorganizacija psiholoških/fizioloških odgovorov,
- čustvena prizadetost (huda tesnoba, občutki krivde),
- moteno vsakodnevno delovanje (socialni odnosi, delovna storilnost, moteno vedenje)« (Herman, v: Klemenčič Rozman, 2015:5).

Kadar je situacija nerešljiva in beg ali obramba nista mogoča ali ne spremenita ogrožajoče situacije, človek izgubi zmožnost nadzora ter povezavo s svojimi dejanji, ki bi ga naj zaščitila. Razvoj tega Freud imenuje preplavljanje jaza, pri čemer gre za preplavljanje intenzivnega strahu, nemoči, ogroženosti zaradi morebitnega uničenja in groze. Ta občutja so vklenjena v človeku tudi po tem, ko travmatična situacija mine (Assmann, v: Bercht 2005: 291). Travmatski dogodki ogrozijo naslednje tri temeljne prvine doživljanja: občutek kontrole nad lastnim življenjem, povezanosti z drugimi in smisla (Herman v Klemenčič Rozman, 2015).

Pri beguncih gre praviloma za doživljanje več zaporednih travm v daljšem časovnem obdobju. Pogosto so žrtve mučenja, poleg tega pa se soočajo s travmatičnimi dogodki, kot so preganjanje in pozneje beg, iskanje zatočišča, zavračanje v sprejemni državi, azilnim postopkom in statusom (Bercht, 2005).

Večina avtorjev pojavnost travme pri otrocih brez spremstva umesti znotraj treh obdobj; pred migracijo, med migracijo in po migraciji. Prva faza se nanaša na doživljanje travme med bivanjem v svoji državi (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). V to fazo Ruf umesti dogodke v deželi, iz katere bežijo, odločitev za beg in priprave nanj. V drugo fazo spada vse, kar otroci doživijo na poti. Del tega je policijsko nasilje, strah, odvisnost od tihotapcev, korupcija in vsakodnevni boj za preživetje v tujem okolju. Otroci so na poti velikokrat spolno zlorabljeni ali pa se pustijo zlorabiti, ker je to morda edini način, da lahko preživijo (Jaklič, 2016). V to fazo spada na primer tudi sovražnost, ki se pojavi med potovanjem skozi domnevno varne države, preden dosežejo državo gostiteljico. V tretjo fazo, ki pomeni prihod v zeleno državo lahko na primer spada ločitev od družine (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). V tej fazi gre za nadaljevanje travmatizacije z vsem, kar doživljajo otroci v begunskih centrih; nedostojne razmere, zapiranje, grožnja deportacije, spolne zlorabe, nasilje. Primer iz Velike Britanije priča o tem, da so otroci po večini pred pobegom doživljali preganjanje ali strah pred preganjanjem (izkušnje nasilja ali pričanje nasilju ali vojni ter izguba ali umor v družini ali skupnosti), med begom so bili na dolgotrajnem potovanju izpostavljeni številnim nevarnostim, ob prihodu pa so se soočali s slabo nastanitvijo, ločitvijo od družine in skupnosti, preganjanjem, rasizmom ter negotovostjo glede azila in pravnega statusa (Hart, 2009).

O težkih in travmatičnih izkušnjah pred svojim prihodom v ZDA, so poročali tudi dečki, ki so bili otroci brez spremstva iz Sudana. V njihovih pripovedih so bile predstavljene izkušnje kot so nasilje, smrt, lakota in žeja, ki so jih trpeli v svojih mladih letih od trenutka, ko so pobegnili (Goodman, 2004). Mollica, Wyshak in Lavelle (1987) so opredelili štiri glavne kategorije begunske travme, ki bi jih bilo smiselno umestiti med dogodke pred migracijo: »(a) pomanjkanje (npr. hrana in zavetje), (b) fizične poškodbe in mučenje, (c) zapor in prevzgojna taborišča, in (d) pričanje mučenju in pobojem. Pri tem veliko beguncev doživi več kot eno kategorijo begunske travme.« (Chung in Bemak, 2016: 308).

Pomembno je zavedanje o tem, da travmatske izkušnje niso omejene le na čas pred pobegom iz njihove države izvora, saj obstajajo izkušnje, ki imajo na otroke številne škodljive učinke tako tekom migracije, kot tudi ob prihodu v novo državo. To lahko pogosto spregledajo strokovnjaki, ki pri delu s temi otroki vidijo njihove izkušnje pred prihodom kot največji ali edini vir travme ter ocenjujejo, da so v iskanju azila našli varen prostor in zatočišče. Stališče, da vse težave otrok prihajajo iz tujine se odraža tudi v nacionalnih politikah in zakonih kar ima

za posledico, da se analize, ukrepi in strategije za preprečevanje ranljivosti otrok osredotočajo predvsem na njihovo šibkost in njihove pretekle izkušnje; fizične in psihološke nevarnosti migracije, stanje v državi izvora, spomine na vojno, itn. V teh perspektivah primanjkuje analize sedanjih in prihodnjih izzivov otrok brez spremstva, s katerimi se soočajo v novi državi (Furia, 2012). V raziskavi Gorst-Unswortha in Goldenberga je bilo ugotovljeno, da begunci pogosto vidijo svoje izkušnje v Veliki Britaniji kot bolj škodljive za njihovo duševno zdravje, kot grozote, ki so jih pretrpeli v svoji državi izvora. Kot to ubesedita Webster in Robertson: »Večina prosilcev za azil in beguncev je pobegnilo pred razmerami diskriminacije, prevlade in izkoriščanja v svojih domačih državah, vendar so se soočili s podobnimi izkušnjami v državi gostiteljici« (Webster in Robertson v Hart, 2009: 355). Travmatične izkušnje otrok brez spremstva spadajo izven običajnih prehodnih izkušenj otroštva in adolescence ter ogrožajo njihovo sedanje in dolgoročno blaginjo. Razlike med njihovimi izkušnjami in izkušnjami otrok, ki živijo skupaj s svojo družino, so velike. Še povečujejo se zaradi tega, ker se morajo ti otroci pogajati o spremembah v kulturnih kontekstih, jezikih in družbenih pričakovanjih, medtem ko se prilagajajo spremembam v sebi in v njihovih bližnjih odnosih. Življenjske okoliščine teh otrok so dodatno otežene, ker morajo s temi večkratnimi izzivi upravljati brez starševske podpore (Lawrence, Kaplan in Collard, 2016).

Travma vključuje tako individualne dogodke kot tudi življenjske pogoje; pri otrocih brez spremstva bi lahko primer teh bil odraščanje v begunskem taborišču, življenje v vojni skozi daljše časovno obdobje, izkušnja ujetništva ali mučenja, ki so jo doživeli njihovi starši, ipd. (Draž, 2010). Kot ugotavlja Rutter, se izpostavljenost begunskih otrok travmatičnim dogodkom zelo razlikuje, čeprav jih le malo nima neposredne izkušnje preganjanja (Rutter v Hart, 2009: 354).

1.2.2. Odzivi na travmo

Otroci brez spremstva so bili izpostavljeni različnim travmatičnim izkušnjam, poleg tega so doživeli ločitev od svojih staršev. Ni presenetljivo, da te oblike ekstremnih razlik lahko vodijo do mnogih težav v duševnem zdravju (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Več empiričnih raziskav o čustvenem stanju otrok brez spremstva je pokazalo množico potencialnih čustvenih, razvojnih in vedenjskih težav pri otrocih, kot so:

motnje v koncentraciji, nočne more, depresija, umikanje, tesnoba, posttravmatske stresne motnje, somatski simptomi, hude oblike žalovanja in žalost, agresija,

nezainteresiranost, akutni stresni odziv (odziv »boj ali beg«), nizka samozavest, močni občutki krivde, fatalističen pogled na prihodnost, zasvojenost, nasilno obnašanje, samomorilska dejanja, psihoza in prestopništvo (Katsounari, 2014: 353).

Razumevanje pojavnosti teh težav pri otrocih je potrebno, ker lahko izidi kompleksne travme vodijo do več motenj »v duševnem zdravju (npr. potravmatska stresna motnja (PTSM)), anksiozne motnje, afektivne motnje, motnje hranjenja), telesnih zdravstvenih motenj (npr. kardiovaskularne, metabolične, imunološke, spolne) in reviktimizacije« (Pieloch, Marks in McCullough, 2016: 333). Kot najbolj opazne psihične motnje pri otrocih beguncih strokovnjaki opazajo PTSM, druge anksiozne motnje in depresijo, pri čemer so dolgoročne čustvene stiske še posebej pogoste pri otrocih brez spremstva (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Prav tako je razširjenost teh duševnih težav pri otrocih brez spremstva višja glede na splošno populacijo otrok (Abunimah in Blower, 2010). To kaže tudi Belgijska študija, ki ugotavlja, da pri begunskih otrocih brez spremstva obstaja petkrat večja verjetnost za pojav hudih ali zelo hudih simptomov tesnobe, depresije in posttravmatskih stresnih motenj v primerjavi z njihovimi vrstniki s spremstvom (Katsounari, 2014). Pomembna razlika je torej ločitev od staršev in družine, kar potrjuje tudi Draž, ki pravi, da v »najhujših primerih pa lahko izkušnja ločitve in morebitne travme pri mladoletniku pustijo globoke posledice v njegovem duševnem razvoju.« (Draž, 2010: 25).

Literatura o begunskih otrocih kaže, da je število otrok, ki so izpostavljeni travmatičnim dogodkom in razvijejo PTSM, višje od tistih, ki so ugotovljeni za odrasle, ki so bili prav tako izpostavljeni travmatičnim dogodkom (Hart, 2009). Tudi v splošnem je delež otrok, ki razvijejo PTSM po travmatičnem dogodku, večji kot pri odraslih, kar je mogoče razumeti tako, da so otroci ranljivejši za travmatične izkušnje od odraslih (Perry v Cvetek, 2009).

PTSM je diagnoza, ki opisuje simptome, ki se lahko pojavijo po izpostavljenosti travmatičnemu dogodku (Hart, 2009). Nastane kot zakasnel ali podaljšan odziv na travmatične dogodke. Znaki PTSM se običajno pojavijo v prvih treh mesecih po travmi, vendar lahko zakasniijo za več mesecev ali celo let (Ziherl, 1997). Tipični znaki in simptomi pri otrocih vključujejo »impulzivnost, odkrenljivost in težave s pozornostjo (zaradi pretirane opreznosti), disforijo, čustveno otopelost, socialno izogibanje, disociacijo, težave s spanjem, agresivno igro (pogosto vnovično uprizarjanje), antisocialno vedenje, pogosto ponavljajoče se risanje večinoma s travmo povezanih motivov, neuspehe v šoli in regresiven ali zapoznel razvoj.« (Perry v Cvetek,

2009: 41) Težave s pozornostjo se lahko kažejo z neuspehom v šoli, saj imajo otroci pogosto težave pri koncentraciji in spominjanju. Na neuspeh vplivajo dodatno tudi vsiljive slike in pomanjkanje spanja (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000). Težave pri zbranosti je delno mogoče razložiti z utrujenostjo, ki se pojavi po travmatskem dogodku (Yule v Cvetek, 2009). Čustvena otopelost je pojav, pri katerem je mogoče, da ga odrasli spregledajo, saj otroci običajno ne govorijo o občutjih otrplosti. Gre za to, da otrok čustva, kot so intenziven strah, groza in občutek popolne nemoči težko prenaša in se boji, da bodo ponovno sprožila splet čustev, ki so ga prevzela ob travmatskem dogodku. Zaviranje čustvenih odzivov na vseh področjih je torej način, s katerim se brani pred negativnimi čustvi (Mikuš Kos in Slodnjak 2000: 40-41). Težave s spanjem in strah pred temo in nočnimi morami so pogosti, predvsem v prvih tednih (Yule v Cvetek, 2009). Pojavljajo se travmatske sanje, ki obnovljajo ogroženost, ki jo je otrok doživel in jih spremljajo občutki strahu ali tesnobe. Te obnovljajo travmatske strahove in s tem podaljšujejo trajanje PTSM (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 39-40). Otroke velikokrat mučijo ponavljajoče se, vsiljive misli o dogodku po travmi, disociativne epizode pa niso pogoste (Yule v Cvetek, 2009). V zvezi s tem se pri njih pojavljajo ponavljajoče se igre in ponavljanje vedenja. Skozi ponavljajoče se igre izražajo dogajanja ali posamezne podobe travmatskega doživetja, v katerih skušajo zmanjšati svojo čustveno prizadetost in napetost. Vedenje, v katerem obnovljajo travmatsko doživetje, je odgovor na travmatske pomnike. Obnašanje, ki je podobno kot je bilo ob travmatskem dogodku ali tako, kot si otroci mislijo, da bi takrat moralo biti, je možno razumeti kot poskus odpravljanja prvotnega občutka nemoči (Mikuš Kos in Slodnjak 2000: 40).

Otrokovo reakcijo določa narava, izpostavljenost in trajanje prisotnosti stresorja, nanjo pa lahko vplivajo tudi drugi dejavniki, na primer otrokova starost, razvojna faza, značilnosti posameznika, pretekle izkušnje, mehanizmi za soočanje s težavami, njegova psihopatologija in socialna podpora (Katsounari, 2014: 353). Razlike med vzorci odzivanja otrok so pogojene z individualni lastnostmi, razvojno stopnjo, življenjskimi okoliščinami, socialnimi in kulturnimi vplivi, stopnjo izpostavljenosti dogodku in drugimi dejavniki (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000).

1.2.3. Okrevanje po travmi

Opisani učinki psihične travme na otroke begunce pa predstavljajo le del tega, kar utrpijo. Otroke čustveno prizadene celotna izkušnja begunstva in tako se pojavlja tudi žalovanje zaradi izgube bližnjih, materialnih dobrin in doma. Deležni so ponižanja in krivic, zato nemalokrat izgubijo upanje in vero v boljšo prihodnost. Kljub temu, da to resno ogroža njihovo duševno

zdravje, pa je velika večina beguncev v znosnih življenjskih okoliščinah sposobna okrevanja in normalnega življenja ter delovanja. »Boleča doživetja in izkušnje ostanejo za vselej v spominu, morda tudi znaki čustvene prizadetosti, toda zaradi njih še ne moremo reči, da imajo psihosocialne ali duševne motnje.« (Mikuš Kos, Zlata, Uzelac in Jamšek 2017: 11-12)

Ker je temeljna izkušnja psihične travme nemoč in nepovezanost z drugimi, se okrevanje ne more zgoditi v izolaciji, temveč samo znotraj odnosov z drugimi. Za okrevanje od travme je torej najbolj pomembno opolnomočenje preživelega in ustvarjanje novih povezav, ki pomagajo preoblikovati psihološke sposobnosti, ki so bile poškodovane ali spremenjene. »Te sposobnosti vključujejo osnovne sposobnosti za zaupanje, avtonomijo, iniciativo, kompetentnost, identiteto in intimnost. Ker so te sposobnosti prvotno oblikovane znotraj odnosov z drugimi ljudmi, se morajo znotraj takšnih odnosov tudi reformirati.« (Herman, 1992: 133)

Proces okrevanja je Whitfield opredelil kot ciklični proces zdravljenja notranjih ran, kjer se pojavljajo tako obdobja veselja kot tudi obdobja trpljenja. Znotraj tega procesa se oseba uči, da lahko vpliva na svojo prihodnost in je zanjo odgovorna ter tako ponovno začuti lastno moč. Okrevanje od travme je vse prej kot lahko, od posameznika zahteva pogum, potrpežljivost v težkih obdobjih, vztrajnost in predanost želji po okrevanju (Whitfield, v: Bizjak 2012: 46).

Razpoložljivi podatki kažejo, da večina begunskih otrok, ki so preživeli vojne in organizirano nasilje, okreva in to tudi brez strokovne pomoči, če jim je omogočen varen razvoj v običajnem okolju. Pri tem se proces okrevanja lahko pri otrocih zelo razlikuje, časovno lahko traja od nekaj tednov do nekaj let po življenju izven nevarnega okolja. To sicer ne pomeni, da otrok več ne čuti trpljenja zaradi dogajanj v preteklosti, temveč da se normalno razvija naprej in nima resnejših motenj, ki bi zahtevale psihiatrično diagnozo (Mikuš Kos, Zlata, Uzelac in Jamšek, 2017). Čeprav otroci okrevajo od travmatskih doživetij, pa ta niso pozabljena in oblikujejo pogled na svet, ljudi, prihodnost in stališča. Travmatski dogodek vpliva torej na otrokovo prihodnost in se velikokrat kaže v večji čustveni in socialni zrelosti. Obstaja tudi možnost, da bo povzročil pozitivne spremembe v osebnosti, ki se lahko kažejo na primer kot pripravljenost za nudenje pomoči drugim ali kot večja odpornost pri morebitnih kasnejših ogrožujočih situacijah (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000).

1.2.3.1. Odpornost (rezilientnost) in ranljivost otrok

Otroci brez spremstva so v mednarodni zakonodaji in tudi sicer prepoznani kot izjemno ranljiva skupina. Otroci so zaradi svoje starosti in odvisnosti od staršev ranljivi tudi, če odraščajo v urejenih življenjskih in družinskih razmerah, še toliko bolj pa so ranljivi tisti, ki so zanje prikrajšani. Otroci brez spremstva so se ločili od svojih staršev, ko so zbežali, in imajo za razliko od odraslih malo možnosti, da ščitijo svoje pravice (Gornik, 2008: 37). Posebej so ranljivi zaradi izgube bližnje in razširjene družinske podpore znotraj prejšnjih izgub ali skozi proces ločitve in migracije. Njihove socialne mreže so omejene, težave pa doživljajo zaradi svojega položaja – biti otrok brez spremstva (Smyth, Shannon in Dolan, 2015). Brotherton in Cronin v svoji knjigi zagovarjata stališče, da je ranljivost sestavljena iz kompleksnih medsebojnih povezav socialnih okoliščin in da zato ne sme biti razumljena kot nekaj, kar bi lahko izhajalo iz posameznikovega vedenja, odločitev ali neodgovornosti. Ljudje, ki pripadajo etničnim manjšinam, so zelo mladi, stari, revni, brezdomni, invalidni, ki imajo težave v duševnem zdravju ali so ženskega spola, pogosto spadajo v ranljivo skupino. Prizadevanja za opredelitev teh skupin temelji na njihovem tveganju za škodo, kar je pomembno za oblikovanje politike in načrtovanje storitev, ki pa je lahko ne-pomagajoče, saj temelji na primanjkljajih in stereotipizira. Moč in kvalitete teh ljudi, ki so prepoznani kot ranljivi, so lahko spregledane (Brotherton in Cronin, 2013: 16-17). Izraz blaginja, v pomenu krovnega koncepta, ki odraža kvaliteto življenja znotraj številnih možnih dimenzij »dobrega« ali »slabega« življenja se v primeru otrok brez spremstva pogosto uporablja neuravnoteženo. Večinoma se osredotoča na negativne dimenzije njihovega življenja, medtem ko pozitivne ostanejo prezrte. Veliko več torej poudarjajo ranljivost in pasivnost, kot na primer odpornost in neodvisnost, ki sta prav tako prisotni (Lawrence, Kaplan in Collard, 2016). Če gledamo na otroke brez spremstva kot zgolj na ranljive in nemočne, jim s tem lahko odvzamemo moč, ki jo imajo. V socialnem delu ravnamo s perspektive moči, ki temelji na raziskovanju odpornosti. Te perspektive se ni vedno lahko držati, saj so politike socialnih storitev zgodovinsko sprejemale usmerjenost v problem (Saleebey, 2009). Perspektiva moči predstavlja paradigmatski premik v socialnem delu in usmerja v iskanje in odkrivanje moči in virov v uporabniškem sistemu. Ta praksa se uresničuje s tem, ko socialna delavka raziskuje uporabnikove vire in moč in jih pomaga izkoristiti za doseganje ciljev ter zmanjšanje vpliva ovir in nesreč na njegovo življenje (Čačinovič Vogrinčič, Kopal, Mešl, in Možina, 2015).

Raziskovalci s porastom zagovarjajo mnenje, da je pomembno na otrokove izkušnje pogledati skozi lečo odpornosti in okrevanja, saj lahko fokusiranje zgolj na tveganja naslika nepopolno sliko življenja begunskih otrok (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). V novejšem času se tako psihološke stroke veliko ukvarjajo s proučevanjem tega, kaj varuje tiste otroke, ki so utrpeli velike izgube, hude udarce in ki so bili izpostavljeni težkim okoliščinam in, kljub vsemu nimajo znatnih psihičnih posledic oziroma so psihično zdravi (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000). Taki otroci veljajo za sposobne okrevanja, izognejo se slabim izidom; nekateri, vključno z otroki begunci, kljub izpostavljenosti znatnim stiskam, dejansko tudi dosegajo uspehe na različnih življenjskih področjih (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Kljub doživetem omejenem duševnem, kognitivnem in psihosocialnem delovanju, ki se pojavi kot reakcija na težke življenjske dogodke, se otroci, ki veljajo za odporne redno vrnejo v prvotno stanje. To pomeni, da lahko ponovno »normalno« delujejo brez bistvenih posledic. Omenjen proces odpornosti je lahko odvisen od kontekstualnih pogojev, torej obstajajo različne razvojne poti za različne podskupine otrok (Keles, Friborg, Idsøe, Sirin in Oppedal, 2016). Čeprav težki življenjski dogodki pri otrocih povzročijo trpljenje, so odgovori na le-te v veliki meri odvisni tudi od otrokovih značilnosti reagiranja, predvsem od otrokove odpornosti ali ranljivosti. V preprostem jeziku bi lahko rekli, da so ti otroci trdni, ker pri njih ne pride tako zlahka do notranje dezorganizacije. V primeru, da se to zgodi in udarec poruši otrokovo notranje ravnovesje, se to lahko ponovno hitro vzpostavi, saj sta njegovi sposobnosti obvladovanja težkih razmer in uspešnega prilagajanja nanje veliki. Nasprotno so ranljivi otroci psihično neodporni otroci, ki težko prenašajo običajne življenjske težave in so zato ob težkih dogodkih še posebej ogroženi (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000:). Abunimah in Blower (2010) pišeta, da ni presenetljivo, da so otroci brez spremstva predstavljeni kot izredno ranljiva skupina otrok, saj so travmatizirani zaradi njihovih preteklih izkušenj, ki lahko vodijo v razvoj psiholoških težav. Ali bodo travmatizirani ali ne, ni mogoče napovedati, saj vsi otroci ne reagirajo enako na enaka tveganja (Abunimah in Blower, 2010). Mikuš Kos in Slodnjak pravita, da ima otrok psihično odpornost ali neodpornost zapisano že v genih, in razlike v psihični odpornosti ponazorita s prispodobo:

Če z isto palico enako močno udarimo po stekleni, plastični ali kovinski lutki, bodo učinki povsem različni. Prva se bo zdrobila, druga bo počila, tretja bo zazvenela. Ob hudih udarcih, ki jih doživljajo ljudje, so eni hudo psihično poškodovani. Drugi imajo brazgotine, ki bolj ali manj vplivajo na kakovost življenja. Tretji ob udarcu trpijo bolečine, vendar okrevajo brez trajnih posledic. (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 29).

Velja torej, da nekaj prirojenih in pridobljenih značilnosti otroka zagotovo vpliva na to, kako uspešno bo okrevanje od težkih življenjskih udarcev pa vendar gre pri konceptu odpornosti tudi za pogled iz perspektive moči na vsakega posameznika, ki ni osredotočen na njegove »dane« predispozicije, ampak na njegovo moč za spremembe (Saleebey, 2009). »Odpornost ni lastnost, ki jo ljudje imajo ali nimajo. Gre za vedenje, misli in dejanja, ki se jih lahko nauči in razvije vsakdo« (American Psychological Association, 2020). Na osebne dojemljivosti odpornih otrok so se osredotočale predvsem zgodnje študije odpornosti, kar je privedlo do razumevanja odpornosti kot lastnosti. Negativna posledica takega razmišljanja je predpostavka, da nekateri enostavno nimajo »tega, kar je potrebno«, da bi premagali stisko. V socialnem delu je tako odpornost zmogljivost, ki jo imajo vsi posamezniki in razumevanje tega je mogoče izkoristiti za delo v praksi, kar lahko prinese pozitiven in velik prispevek v življenju drugih (Saleebey, 2009). Kot pišejo Čačinovič Vogrinčič in drugi, Saleebeyjev koncept odpornosti temelji na spoznanju o tem, da lahko ljudje, posamezniki in skupnosti okrevajo, premagujejo in si opomorejo od težkih življenjskih dogodkov. Pri tem ne gre za zmanjševanje teže teh dogodkov, ampak o človekovi moči, da okreva, kar pomeni, da nemoč in patologija nista neizogibni. (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl, in Možina, 2015) Tudi Saleebey piše, da ne gre za brezbržno neupoštevanje travmatičnih življenjskih izkušenj ali naivno podcenjevanje življenjske bolečine, ampak za proces; nenehno rast in artikulacijo zmogljivosti, znanja, vpogleda in kreposti, ki se pridobi skozi izpolnjevanje zahtev in izzivov z lastnega sveta (Saleebey, 2009: 12-13). Ena izmed mnogih definicij odpornosti pravi, da je to »zmožnost dinamičnega sistema (posameznika, družine, šole, skupnosti, družbe), da prenese ali okreva od pomembnih izzivov, ki ogrozijo njegovo stabilnost, uspešno delovanje ali razvoj.« (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Tako o možnem okrevanju od travme govori tudi Bernd Ruf, ki pravi, da kljub prisotnosti ponavljajoče se, kompleksne in sestavljene travme ne pomeni, da vsi otroci brez spremstva tudi dejansko zbolijo. »Travma je kot rana - duševna rana. Te se tako kot fizične rane celijo same od sebe, šele če se pojavijo zapleti ali vnetja, se lahko rana razvije v bolezen. Takrat osebna, notranja moč za celjenje ni več dovolj, ampak mora nekdo pristopiti in ponuditi pomoč« (Jaklič, 2016).

Pri otrocih brez spremstva gre pogosto za proučevanje ravnotežja med odpornostjo pri soočanju s težkimi izkušnjami in nadaljnjimi tveganji ter ranljivostjo. Raghallaigh poudarja, da odpornost in ranljivost pri otrocih brez spremstva lahko soobstajata in pravi, da je ustvarjanje dihotomije o otrocih, ki so »ranljivi« in tistih, ki so »odporni«, preveč poenostavljeno, saj sta pri mnogih lahko očitna tako odpornost in ranljivost (Smyth, Shannon in Dolan, 2015). Lahko se torej zdi, da ne spadajo v okvir odpornosti, saj so se vsi morali soočiti z izgubo ali ločitvijo od družinskih

članov ter mnogi preživeli vojno in več travmatičnih dogodkov. Po drugi strani, pa so uspeli pobegniti in uspešno prepotovati dolge in nevarne poti ter se naselili v novem okolju, kjer so bili v procesu akulturacije sami, brez tesnih podpornih odnosov z odraslimi, kar nedvomno kaže na njihovo odpornost (Keles, Friberg, Idsøe, Sirin in Oppedal, 2016). Določanje otrok kot ranljivih ali odpornih se pokaže kot neustrezno tudi ko upoštevamo primere, ko se njihova raven težav z duševnim zdravjem čez čas spreminja (npr. mnogo jih šele čez čas utrpi ali razvije težave z duševnim zdravjem, kar spet kaže na njihovo ranljivost).

1.2.3.2. Varovalni dejavniki, ki spodbujajo psihično odpornost in dejavniki tveganja

Saleebey pravi, da je vsako okolje vrtimec zahtev, obremenitev, izzivov in priložnosti in ti postanejo odločilni za razvoj moči, odpornosti, vzdržljivosti ali zmanjšanja zmogljivosti. Gre za niz dejavnikov (genetskih, nevrobioloških, družinskih, duhovnih, skupnostnih) in šele učimo se, kateri vodijo k bolj spodbudnim izidom. V skoraj vsakem okolju se skrivajo ne le dejavniki tveganja, ampak tudi varovalni in generativni – to so ljudje, institucije, sredstva, možnosti, ki povečujejo verjetnost okrepitve in okrevanja ter pospešujejo učenje, razvoj in zmogljivosti (Saleebey, 2009: 209).

Do pojma varovalnih dejavnikov je privedlo vprašanje o tem, zakaj so posledice istih, enakih ali podobnih travmatičnih okoliščin tako različne. Varovalni dejavniki so tisti, ki delujejo kot protiutež neugodnim dejavnikom s tem, da zmanjšujejo otrokovo prizadetost ali mu omogočajo razvoj strategij za spoprijemanje s problemi (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000). Odpornost vključuje interakcijo okolijskih ali kontekstualnih dejavnikov zunaj posameznika – družine, šole, skupnosti in drugih zunanjih sistemov. Bernard je kategoriziral tri pomembne okolijske procese, ki zavirajo tveganja in spodbujajo odpornost: tvorjenje skrbstvenih odnosov, ohranjanje pozitivnih in visokih pričakovanj, in zagotavljanje možnosti za pomembno sodelovanje in prispevek. Posameznikova moč, ki zmanjšuje tveganje, vključuje socialne kompetence, reševanje problemov in metakognicijo, občutek avtonomije in identitete ter namena in prepričanje v svetlo prihodnost (Saleebey, 2009). V nadaljevanju predstavljam kateri so najpomembnejši varovalni dejavniki in dejavniki tveganja na štirih področjih, ki so največkrat izpostavljena v literaturi o otrocih brez spremstva. Pri tem je pomembno upoštevanje, da je vpliv določenih lastnosti in otrokovega okolja zelo odvisen od kombinacije različnih dejavnikov. Prav tako ima lahko vsak dejavnik enkrat varovalno funkcijo, drugič ogrožajočo (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000).

Kot prvi dejavnik, ki mora biti nujno izpolnjen za spodbujanje psihološke odpornosti pri otrocih Pieloch in drugi (2016) navajajo **osnovne potrebe**. Med te so otroci begunci (stari od 15 -17 let) uvrstili potrebo, da si prepoznan kot otrok, učenje tujega jezika, hoditi v šolo, imeti bivališče, imeti dostop do zdravstvene in medicinske oskrbe ter do zakonitega zastopanja. Bivši otroci brez spremstva so med osnovne potrebe, ki so pri njih spodbudile odpornost, prav tako izrazili pomembnost tega, da so najprej videni kot otroci in šele nato kot begunci ter pomembnost ustaljenega prostora bivanja. Za prilagoditev in psihološko odpornost so temeljnega pomena tudi finančna sredstva za osnovne življenjske potrebščine ter poznavanje jezika nove države. (Pieloch, Marks in McCullough, 2016: 333) Ugotovimo lahko, da na njihovo življenje pomembno vplivajo različni dejavniki, ki jih bom v nadaljevanju delila na štiri področja; posameznik, družina, šola in skupnost.

1.2.3.2.1. Posameznik

Poleg osnovnih človeških storitev in potreb so pomembni tudi dejavniki na **posameznikovi ravni**, ki spodbujajo odpornost in/ali individualni varovalni dejavniki. V splošnem je za posameznikovo odpornost ključnih nekaj dejavnikov, ki jih lahko razvije vsak; sposobnost realističnega načrtovanja in sprejemanja ukrepov za njihovo uresničitev, pozitivna samopodoba in zaupanje v svoje prednosti in sposobnosti, spretnosti v komunikaciji in reševanju problemov, zmožnost upravljanja z močnimi občutki in impulzi« (American Psychological Association, 2020).

Kljub temu, da gre pri tem za moč okrevanja, ki jo lahko vsak razvije sam, pa bo to, kako uspešno bodo otroci premagali stiske, odvisno od njihovega okolja ter tudi od njihovih individualnih predispozicij, ki so biološko pogojene, ali so jih doslej socialno oblikovali. Obstajajo namreč presenetljive razlike v moči, trajanju in znakih stiske pri reakcijah na travmatske dogodke in njihovih dolgotrajnih posledicah pri otrocih enake starosti, ki so bili izpostavljeni istemu, podobnemu ali enakemu dogodku. (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 21-22) Nekatere raziskave opozarjajo, da bi individualne razlike begunskih otrok morale biti upoštevane, saj je ugotovljeno, da te razlike vplivajo na proces okrevanja. Denimo razlika v spolu, kjer so v eni od študij ugotovili, da so bila dekleta bolj prizadeta zaradi travmatičnih dogodkov kot fantje, kar se je kazalo v višjem nivoju PTSD in simptomih depresije (Pieloch, Marks in McCullough, 2016).

Carlson in drugi (2012) med znane varovalne dejavnike pri otrocih brez spremstva na individualni ravni uvršča miren značaj, dobre sposobnosti konstruktivnega spoprijemanja in vero v višjo moč ali religioznost. Več študij je raziskovalo, kako se otroci brez spremstva spoprijemajo z neizmernimi stresorji, ki jih doživijo (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Ta način spoprijemanja s travmatsko izkušnjo in izgubo imenujemo strategija obvladovanja in je pri vsakem otroku lahko drugačna. Mikuš Kos in Slodnjak navajata naslednje lastnosti otrok (ne le otrok brez spremstva), ki dobro obvladujejo stresorje in travmatska doživetja:

- »inteligentnost, zlasti čustvena inteligentnost
- vztrajnost
- asertivnost
- sposobnost vzpostavljanja in vzdrževanja prijateljskih vezi z vrstniki
- dobre socialne sposobnosti in veščine
- sposobnost poiskati pomoč v okolju
- kritičnost in sposobnost prepoznavanja lastnih napak
- dober nadzor in zmožnost samoupravljanja (nadzor svojega življenja vidijo predvsem znotraj sebe, se ne čutijo prepuščene na milost in nemilost dogajanjem v okolju)
- na težke situacije se odzivajo s strategijo distanciranja (odmika)
- imajo jasne življenjske cilje in usmeritve
- stvarno opredeljujejo svoj položaj in okolje
- imajo temperamentne lastnosti, ki jim olajšujejo prilagajanje
- imajo smisel za humor.« (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 31-32)

Pri otrokovem temperamentu sta ključni zlasti lastnost prilagodljivosti (od te je odvisno kako hitro, kakovostno in naporno je prilagajanje na nove neugodne okoliščine) in občutljivosti (ta določa prag in jakost odziva na travmatske dogodke) (ibid.). Tudi Carlson in drugi (2012) med najpomembnejše znane varovalne dejavnike pri otrocih brez spremstva na posameznikovi ravni uvršča značaj in sicer bi naj bili najbolj odporni tisti otroci, ki imajo miren značaj.

Kot izredno pomemben dejavnik na individualni ravni se pojavlja ohranjanje pozitivnega pogleda na sicer težko situacijo, v kateri so se otroci znašli. Prisotnost tega pri otrocih brez spremstva so ugotavljali tudi Smyth in drugi (2015), v raziskavi kjer so mladostniki bili pozitivni o svojem življenju v novi državi, čeprav so doživljali zapostavljanje in ovire. Izražali so hvaležnost za priložnosti ter se dojemali kot samostojne in sposobne. To se je kazalo kot

občutek samozavesti v lastno sposobnost za doseganje zelenih rezultatov, kar je ena izmed vitalnih sestavin za odpornost. (Smyth, Shannon in Dolan, 2015) Otroci begunci v Bostonu, ki so prišli iz Bosne, so poročali, da so bili altruizem, hvaležnost za to, kar so imeli in občutek ponosa dejavniki, ki so jim pomagali pri prilagoditvi na novo kulturo. Podobno so strokovnjaki ugotavljali tudi pri drugih skupinah otrok. Poleg tega se je za pomembno izkazalo tudi prosocialno in pomagajoče vedenje, saj so tisti otroci, ki so kazali več takega vedenja, bili tudi bolj prilagojeni in so imeli manj duševno-zdravstvenih simptomov kot otroci, ki so ga kazali manj (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Pozitivno socialno vedenje, kot na primer pomoč drugim, pa je lahko tudi ena izmed možnih pozitivnih sprememb v osebnosti po travmatskem dogodku (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000).

Otroci brez spremstva lahko govorijo o svojih osebnih ciljih za prihodnost, o tem, kaj si prizadevajo doseči in kaj je pomembno za njih. Cilji in prizadevanja dajejo smisel in smer v življenju. Še posebej so usmeritve za prihodnost pomembne pri mladostnikih, ki živijo v težkih okoliščinah, ker so ključne za zadovoljstvo z lastnim življenjem. Otroci begunci, ki vidijo možnosti in imajo upanje, jim te misli pomagajo osmisliti dogodke (Lawrence, Kaplan in Collard, 2016: 4).

Osmišljanje pa je pomembno tudi z vidika pripisovanja smisla travmatičnim dogodkom, saj je to zmožnost, ki je spodbujala odpornost pri različnih skupinah otrok beguncev. V primerih, ki jih navajajo Pieloch in drugi (2016) so otroci povečini iskali smisel za travmatični dogodek v že omenjeni veri v višjo moč ali religioznosti. Otroci so poročali o občutkih moči zaradi »božanske podpore«, o občutkih, da jih »Bog ni zapustil«, eden izmed otrok pa je povedal: »Bog želi, da sem živ.« Somalskim otrokom brez spremstva v Kanadi, je na primer uspelo celo ustvariti skupinski smisel za njihovo travmatično zgodovino, kar je prispevalo k psihološkem okrevanju (Pieloch, Marks in McCullough, 2016).

Kot pogosta obrambna mehanizma pri otrocih brez spremstva sta bila poročana potlačenje čustev in odmik (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). V Sloveniji so se v času, ko je delovala begunska šola za otroke iz Bosne in Hercegovine, otroci po njihovem poročanju na odklonilno, zasmehovalno ali agresivno vedenje slovenskih vrstnikov odzvali s strategijo odmika:

Sami so med strategijami za izogibanje konfliktnim situacijam navajali naslednje: izogibanje konfliktnim situacijam, umik iz konfliktna situacije, reševanje situacije s humorjem (zlasti humorno so se odzivali na slabšalni naziv »Bosanec«), razumevajoča in

strpna drža ali pa distanciranje od dogodka (»Njihovo vedenje se me ne tiče.«) (Sedlar 2006: 57).

Strategija odmika je zgoraj navedena kot lastnost otrok, ki dobro obvladujejo stresorje in travmatska doživetja. Obstajajo raziskave, ki so raziskovale obvladovalne strategije pri otrocih brez spremstva v Veliki Britaniji (Chase 2008) in pri otrocih beguncih v ZDA (Goodman 2004 in Luster 2010). Obe raziskavi sta bili izvedeni znotraj koncepta odpornosti, nekoliko pa se je razlikoval njun fokus (prva se osredotoča na uspešno prilagoditev, druga pa na kulturno specifične odgovore na travmo). Obvladovalne strategije, ki so se pojavljale v navedenima raziskavama so: osredotočenost na kolektivnost in skupnostna identiteta, potlačanje in odmik, oblikovanje smisla in premik iz brezupa do upanja (Wernesjö 2011). Pri osredotočanju na kolektivnost in skupinski identiteti gre za pripadnost skupnosti, ki je razvidna iz zgodb otrok brez spremstva, ki so se identificirali kot del skupine begunskih otrok (to so ugotovitve študije Goodman 2004, ki temelji na narativni metodi pri kateri so sodelovali otroci brez spremstva, dečki iz Sudana) in svojo zgodbo pripovedovali skozi oči celotne skupine, pri čemer so največkrat uporabljali zaimke »mi« in »nas«, zelo redko pa osebni zaimek »jaz«. Varovalni učinek ima odgovornost za druge in zanašanje nanje glede spodbujanja in podpore. V tem primeru je skupnostna identiteta odražala kulturni ideal teh otrok, ki jim je izkušnja begunstva olajšal. Kot glavni psihološki strategiji spoprijemanja s travmo se v tej literaturi navajata zatiranje in odvrčanje pozornosti. Goodman ugotavlja, da je zatiranje podobno konceptu zoženja, ki ga je v svojem delu *Trauma and Recovery* predstavila avtorica Herman - le to zajema zoženje misli, spominov, čustev in občutkov. Pri tej razlagi Goodman uporabi citat avtorice: »Ko je žrtev omejena na cilj preprostega preživetja, postane psihološka stiska bistvena oblika prilagajanja« (Herman, v: Goodman 2004: 1192). Otroci lahko iz svojih travmatičnih izkušenj ustvarijo pomen, znotraj njihovega kulturnega konteksta. Sistemi verovanja lahko delujejo kot strategije s spopadanjem s stresom in sistemi, ki so trdni, delujejo kot varovalni dejavnik proti potravmatskim motnjam. Otroci brez spremstva so razumeli pomen trpljenja in življenja znotraj svojih kulturnih in verskih prepričanj. Upanje se je pokazalo kot pomembno pri otrocih, ki so preživeli travme in izgube, kar je predstavljalo glavno spodbudo za preživetje. Pomagalo jim je pretrpeti stisko in dolgčas v begunskih taboriščih ter predstavljalo motivacijsko silo v življenju (Goodman 2004: 1191-1193). Otroci in mladostniki so v teh prispevkih prepoznani kot aktivni udeleženci, ki so na različne načine sposobni obvladovati različne situacije.

Glede na individualne razlike se torej pri otrocih brez spremstva lahko pojavljajo različne strategije obvladovanja. Nekatere razlike v strategijah so lahko odraz kulturnih razlik, ki imajo vpliv na to, kako bo posameznik komuniciral o občutkih in se spoprijel s stisko. Vse večja kulturna raznolikost zagotavlja boljši dostop javnosti do več različnih pristopov h krepitvi moči (American Psychological Association, 2020). Zanimive so ugotovitve o tem, da lahko na stil spoprijemanja znatno vplivajo vrednote, kot je bilo na primer opaženo pri travmatiziranih beguncih iz Kambodže, katerih vrednote sprejemanja in dojemanja trenutnih dogodkov kot pod vplivom preteklosti so prispevale k izogibajočemu stilu spoprijemanja. Nekateri begunski mladostniki (na primer iz Vietnama in Sudana) na primer ne želijo govoriti o njihovih izkušnjah, kar je v nasprotju z zahodnim mentalno-zdravstvenim razmišljanjem, ki poudarja aktivno procesiranje in pogovarjanje o stresnih in travmatičnih dogodkih. Ponotranjenost kulturnih repertoarjev in norm igra pomembno vlogo v tem, kako so travmatski dogodki doživeti, vključno s pomenom, ki se jim pripisuje, kako ljudje izrazijo stisko in simptome v duševnem zdravju, in kako se pojavi ali ne pojavi okrevanje. Na primer, mladostniki iz različnih delov sveta, ki so travmatizirani zaradi vojne, ne kažejo klasičnih PTSM simptomov, ker percepcije travmatskega dogodka lahko posredujejo odgovor nanj. (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012: 267). Še en primer vpliva kulture se je pokazal tudi pri proučevanju travmatskih reakcij otrok Bližnjega vzhoda, ki so v vojnah izgubili svoje starše, kjer so manj dolgotrajne psihične prizadetosti kazali otroci, ki so bili mnenja, da so se njihovi starši borili za pravično stvar in so jih zato videli kot junake. Prav tako je zaradi tega, ker otroci brez spremstva lahko prihajajo iz kultur, ki izobrazbo visoko vrednotijo, še posebej varovalna vloga šole, o kateri pišem v posebnem poglavju (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012).

Pomembno je, da prepoznamo otrokove osebne strategije in jih krepimo. Otroku pa lahko ponudimo nove strategije in mu pomagamo, da jih osvoji, vendar moramo pri tem upoštevati, da nekatere ne bodo sprejemljive za vsakogar (Mikuš Kos in Slodnjak 2000). Tako pristop za graditev odpornosti, ki bo ustrezal eni osebi, morda ne bo ustrezal drugi, ker ljudje uporabljamo različne strategije in imamo različno socializacijsko oblikovano afiniteto do njih (American Psychological Association, 2020). V raziskavi Pieloch in drugi (2016) je izpostavljena pomembnost spodbujanja samostojnega odločanja in avtonomije otrok skozi skupnostne programe, pri katerih lahko otroci aktivno sodelujejo (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Za posebej učinkovito se je izkazalo upoštevanje perspektive otrok brez spremstva s tem, da se jih postavi v središče z njihovimi viri podpore, vključno z zagotavljanjem storitev. To omogoča, da otroci proučijo svoje lastne vire in morda razvijejo reflektivnost (Smyth, Shannon in Dolan,

2015). Strokovnjaki lahko pomembno prispevajo z dajanjem informacij otrokom, da lahko ti sprejemajo utemeljene odločitve; s tem, da jim priskrbijo tolmače, s katerimi imajo dober odnos ter s pripravljanjem otrok na ovire, ki se pojavijo ob prihodu v držav (Pieloch, Marks in McCullough, 2016).

Dejavnik tveganja:

Določene značilnosti pri otrocih beguncih lahko povečujejo tveganje za doživljanje negativnih psiholoških odzivov na travmo:

- »starost otroka v času travme – predšolski otroci in zgodnji adolescenti so v najbolj ranljivih letih,
- subjektivna percepcija telesne poškodbe,
- zgodovina prejšnjih izpostavljenosti travmi,
- pomanjkanje skupne izkušnje z vrstniki ali izolacija od ostalih v domači državi,
- nizke kognitivne sposobnosti ali akademske težave v šoli,
- izkušnja bullyinga ali izolacije v šoli,
- nizka samozavest in pesimistična naravnost,
- predhodne obstoječe psihiatrične diagnoze – še posebej povezane s tesnobo,
- predstava o izgnanstvu kot nerazložljivem,
- ne moči govoriti o dogodkih,
- uporaba umika ali jeze pri spoprijemanju s stisko,
- težave pri učenju,
- nerealna pričakovanja o življenju v novi državi.« (Hart 2009)

Odmik oziroma disociacija, ki je največkrat ugotovljena obrambna strategija pri večini otrok, pa je lahko tudi simptom PTSM. O tem govori avtorica Herman v prej omenjenem konceptu zoženja. Do disociacije pride, ko je posameznik povsem nemočen in se ne more upreti. Takrat preide v stanje predaje in se odmakne od resničnega dogajanja, kar je ob travmatičnem dogodku oblika prilagoditve. Na ta način se spomini o travmatični izkušnji odstranijo iz običajne zavesti, disociacija pa po travmatičnem dogodku postane neprilagojen odziv, ki otežuje okrevanje. Zožitveni procesi držijo spomine v zvezi s travmo izven zavesti, dovoljujejo le delcem spomina, da se pojavljajo kot vmešavajoč simptom – fragmentiran spomin. Vse to deluje moteče na načrtovanje in pričakovanje prihodnosti in zmanjšuje kakovost življenja (Herman, 1992: 42 - 47).

Kako se bo otrok odzval na travmatični dogodek je odvisno tudi od njegovih bioloških značilnosti. V nadaljevanju povzemam nekaj pomembnih lastnosti, na katere opozarjata Slodnjak in Mikuš Kos: zdravstveno stanje in telesna kondicija (utrujen, bolan, izčrpan ali telesno poškodovan otrok ima običajno zmanjšano psihično odpornost); prejšnje travme in izgube (dogodki, ki spominjajo na slabe izkušnje iz preteklosti lahko povečajo otrokovo ranljivost); predhodne psihične in psihosocialne težave (posebej k otrokovi ranljivosti prispevajo depresivna naravnost, slabša organizacija jaza, hiperkinetični sindrom in visoka raven tesnobe, ki je bila prisotna že pred travmatičnim dogodkom); otrokovo razumevanje in pojmovanje dogodka (kako se bo otrok odzval je odvisno od njegove predstave o dogodku kot o ogrožajočem ali neogrožajočem). (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000: 22-24)

1.2.3.2.2. Družina

Glede na to, da so se otroci brez spremstva ob prihodu v novo državo ločili od svoje družine, je težko govoriti o družini kot varovalnem dejavniku. Sicer so veliki, razširjeni družinski sistemi, v katerih begunci pogosto pridejo, velik varovalni dejavnik in vir moči. Otroci brez spremstva tako največkrat družinske podpore nimajo, četudi so njihovi starši živi. Pri prilagoditvi na novo okolje pa jim lahko pomaga, če uspejo vzdrževati vezi z razširjeno družino (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Med odsotnostjo družinske podpore so nekateri otroci brez spremstva poiskali nadomestno ali alternativno podporo, na kar je mogoče pogledati kot na pozitivni izid. »Zmožnost oblikovanja pomenljivih bližnjih navezav na odrasle figure, ki lahko zagotavljajo podporo med odsotnostjo bližnjih družinskih odnosov, je mogoče šteti kot ključni vir za čustveno dobro počutje« (Smyth, Shannon in Dolan, 2015: 284). Pri begunskih mladostnikih, ki izhajajo iz dobro funkcionalnih družin, v katerih so živeli pred odhodom, obstaja večja zmožnost prenašanja stisk in je pri njih manj verjetno, da bodo doživeli dolgoročne čustvene težave (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012).

Dejavnik tveganja

Izguba družine pomeni ločitev od pomembnih čustvenih odnosov. Starši so tisti, ki pogosto posredujejo pri težkih izkušnjah v otrokovem življenju in jih blažijo. Prisotnost družine in skupnosti pomembno vplivata na uspešno spoprijemanje s težavami pri otrocih, ki so travmatizirani zaradi vojne ali nasilja. Pri otrocih brez spremstva, ki so izgubili svojo družino in skupnost, je lahko prisotna večja čustvena stiska, slabše prilagajanje, višja stopnja vedenjskih težav, depresije in somatskih motenj ter samomorilnih nagnjenj in prehodnih psihotičnih

motenj, kot pri otrocih beguncih, ki so izkušnjo begunstva delili skupaj s svojo družino. Navedenemu so najbolj izpostavljeni mlajši otroci brez spremstva (Goodman 2004).

1.2.3.2.3. Šola

Veliko avtorjev v svojih študijah ugotavlja, da ima lahko za otroke begunce obiskovanje šole lahko izredno varovalno funkcijo. Na otroke begunce, ki so bili izpostavljeni travmatskim dogodkom, bo tako lahko izrazito varovalno lahko vplivala šolska psihosocialna klima, podpora učitelja, šolskega svetovalnega delavca ali sošolcev (Mikuš Kos in Slodnjak 2000). Pri otrocih, ki so bili prisiljeni zapustiti domove zaradi vojnih in konfliktnih dogajanj v njihovi državi izvora, lahko obiskovanje šole znatno pripomore k zmanjševanju stisk in neugodnih psihosocialnih in psiholoških posledic ter omilitvi neugodnih življenjskih okoliščin begunstva. Zaradi varovanja duševnega zdravja in psihosocialnega razvoja ter normalizacije življenja otrok beguncev, je tako pomembno, da imajo možnost obiskovanja šole zagotovljeno (Sedlar, 2006). Kljub navedenim varovalnim učinkom in dejstvu, da je osnovna izobrazba v KOP določena kot obvezna in brezplačna za vse otroke – tudi begunce in imigrante – se vsi otroci ne morejo udeleževati pouka. Imeti priložnost obiskovanja šole, se počutiti v njej varno in vrednotiti izobrazbo, pa je močno povezano z odpornostjo (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Mikuš Kos govori o nepričakovanem pospešenem zorenju in osebnostnem razvoju v pozitivni smeri pri nekaterih zelo travmatiziranih otrocih, kateremu so znatno pripomogle prav možnosti šolanja in programi psihosocialne pomoči (Mikuš Kos v Sedlar 2006). Šolsko okolje, ki spodbuja ničelno toleranco do medvrstiškega nasilja in etnične diskriminacije, pomaga begunskim otrokom pri spoprijemanju s krizo etnične identitete ter spodbuja kulturno in socialno vključevanje v večinsko družbo (Keles, Friborg, Idsøe, Sirin in Oppedal, 2016). V kolikor šola ne pozablja na edinstvene značilnosti, ki opredeljujejo begunske otroke – njihova ozadja in kulturno identiteto, ki jih prinašajo s seboj ter ne pričakuje hitre asimilacije, je lahko v veliko pomoč pri oblikovanju njihove identitete. Prav tako je šola lahko vir znanja vrednot in prepričanj, ki se skladajo z njihovim novim kulturnim okoljem (Lerner, 2012). Predvsem socialna identiteta je tista, ki za otroka, v primeru, da je že obiskoval šolo, ostane vzdrževana. Otroci brez spremstva tako lahko ohranijo svojo socialno identiteto in socialno vlogo tudi po tem, ko so zapustili domačo državo (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000). Zagotavljanje potrebe po učenju jezika v novi državi, je dejavnik znotraj šole, ki spodbuja odpornost pri otrocih beguncih. Študija je pokazala tudi, da je pri otrocih, ki jih je prizadela vojna ali terorizem, predstava o šoli kot o varnem kraju služila kot pomembni varovalni dejavnik. Na splošno so se tisti otroci, ki so

obiskovali šolo, čez čas izkazali kot bolj prilagojene, pomembno vlogo pri tem pa je imelo vrednotenje izobrazbe in prizadevanje za nadaljnjo izobrazbo (Pieloch, Marks in McCullough, 2016).

Varovalni učinki šole na otroke so bili ugotovljeni tudi pri nas v času organiziranja begunske šole za otroke iz Bosne in Hercegovine. Šola je tedaj presegla funkcijo šole v običajnih okoliščinah, saj je bila temelj za normalizacijo življenja otrok in je bila s strani mnogih otrok doživljana kot otok varnosti in stabilnosti (Sedlar 2006). Otroci so namreč imeli prostor, kjer se ni govorilo le o mrtvih, pogrešanih in porušeni hišah, pač pa so se v njem postavljale normalne razvojne zahteve po delu in izpolnjevanju nalog, ki so usmerjale pogled v prihodnost (Mikuš Kos in Slodnjak 2000). Pri obiskovanju te šole se je pokazal kot pomembni varovalni dejavnik tudi učni uspeh, med drugim zato, ker so mnogi otroci imeli predstavo o tem, da jim bo znanje olajšalo ali omogočilo prilagajanje na življenje v državi, v katero bodo odšli iz Slovenije (Sedlar 2006). Če otrokom uspe razviti občutek pripadnosti šoli, je to lahko, kot ugotavljata Kia-Keating in Ellis (2007) povezano s povečanjem »številom pozitivnih akademskih, vedenjskih in psiholoških izidov, vključno z izboljšanjem samopodobe, socialnih veščin, motivacije in učne uspešnosti ter zmanjšanjem depresije, socialno-čustvene stiske in družbene zavrnitve« (Kia-Keating in Ellis 2007: 30). Podobne so ugotovitve iz študije, ki so jo izvedli z mladostniki iz Somalije v Kanadi, katere rezultati so pokazali, da je močan občutek pripadnosti šoli (zavzetost, vključenost in navezanost) bil povezan z visokim nivojem samostojnosti in nižjo stopnjo depresije (Pieloch, Marks in McCullough, 2016).

Čeprav so šole lahko pogosto prvi prostor za otroke begunce, ki ponuja varnost in doslednost, so lahko tudi ogrožajoč in stresen prostor, domnevno zatočišče pa je v tem primeru zgolj iluzorno (Hart 2009). Na primer, raziskava Carlson in drugi (2012) v ZDA ugotavlja, da nekateri otroci brez spremstva doživljajo nadlegovanje in diskriminacijo (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Na tovrstno problematiko v ameriškem izobraževalnem sistemu opozarja tudi McBrien, ki izpostavlja paradoks v povezavi s pričakovanji od otrok beguncev: »od njih se pričakuje, da delujejo kot večina ostalih učencev, pa vendar so pogosto kategorizirani kot manjvredni – kot žrtve, tujci, drugačni« ter podaja učinek in možne vzroke za diskriminacijo v šoli: »Diskriminatorne prakse s strani učiteljev in vrstnikov povečujejo izolacijo otrok beguncev... Diskriminacija pogosto izhaja iz pomanjkanja točnih informacij in kulturnih nesporazumov.« (McBrien v Lerner 2012: 12-13). Čeprav mnogi otroci doživljajo težave pri vključevanju v šolo, pa se torej begunski otroci soočajo s specifičnimi izzivi, kot je

diskriminacija ter kulturne in jezikovne razlike. Posledica tega je lahko, da izgubijo svoj prvotni optimizem glede šole in imajo manj zagona za akademski uspeh (Lerner 2012). To potrjuje tudi Keles (2016), ko pravi, da doživljanje diskriminacije ali nepripadnosti skupini zaradi pomanjkanja kompetenc v jeziku lahko vodi do zaznavanja ovir pri pridobitvi nadaljnje izobrazbe ali zaposlitve na trgu dela in se lahko izraža v obupu (Keles, Friborg, Idsøe, Sirin in Oppedal, 2016). Otroci, ki so doživeli travme, imajo pogosto tudi težave s koncentracijo, spominom in z drugimi veščinami za uspešno učenje, neuspešnost pa postane le še dodaten izvor stresov (Mikuš Kos in Slodnjak 2000). Travma ima potencial za razvoj psiholoških motenj, kot so anksiozne motnje ali depresija in lahko vpliva na otrokovo sposobnost za učinkovito delovanje v šoli z vidika pridobivanja, prisotnosti in vzdrževanja učinkovitih odnosov. Dyregrov navaja več možnih razlag za povezavo med travmo in upadom učnega uspeha, kot so:

vsiljivi materiali, ki otežujejo koncentracijo, PTSD; ki spremeni sisteme za obdelavo informacij - zlasti tam, kjer so viri pozornosti povezani z osredotočanjem na zaznane grožnje; učinki depresije upočasnjujejo kognitivne funkcije; izguba motivacije; učinki stresa, ki otežujejo razlikovanje pomembnih in nepomembnih informacij; razpoloženska stanja, ki nadvladajo sposobnost samonadzora, kar vodi do vedenjskih težav (Dyregrov, v: Hart 2009: 359-360).

Otroci lahko izgubijo motivacijo in se sprašujejo »Kaj je smisel investiranja za delo v šolo, če pa si lahko jutri mrtev?« Kot drugi možni dejavnik Hart (2009) predlaga učiteljevo dojemanje in pričakovanja, saj ti pogosto ne želijo pritiskati na otroke, ki so doživeli travme iz skrbi za njihovo čustveno dobro počutje. Lahko tudi znižajo pričakovanja z ozirom na njihovo izkušnjo travme. Vse to lahko deluje kot samoizpolnjujoča prerokba, ki lahko vodi do tega, da se otroci v šoli slabo izkažejo (Hart 2009). Odnosi z vrstniki v šoli so za otroke brez spremstva lahko tako vir podpore, kot tudi vir težav (Bates in drugi, 2005). Literatura opozarja na dejstvo, da so otroci begunci pogoste žrtve bullyinga in da so tudi mnjenja, da njihove šole ne naredijo dovolj zoper povzročitelje nasilja (Candappa v Lerner 2012). Sovražnost do vseh beguncev v družbi, tudi do begunskih otrok, je povečala negativna medijska pokritost in nenaklonjeno stališče v družbi. Šolsko okolje torej ne deluje zmeraj varovalno na otroke, saj se ti morajo spopadati s prilagajanjem šolam, kjer morda ni nikogar iz podobnega ozadja, ali celo nikogar, ki bi govoril isti jezik (Hart 2009). Še najmanj pa lahko govorimo o varovalni vlogi šole pri srednješolcih, ki se lahko srečujejo s številnimi težavami. Težava, ki se je pojavila v slovenskem prostoru, je ta, da je marsikdaj sprejem otroka brez spremstva v srednješolski program odvisen od dobre volje vodstva šole, kar lahko hitro privede do tega, da ne morejo izbrati tiste šole, ki bi ustrezala

njihovim interesom. Uspešno učenje je tako otrokom poleg jezikovnih preprek in prilagoditvenih težav oteževal tudi neprijazen sprejem s strani šol (in tudi sošolcev) (Sedlar 2006).

1.2.3.2.4. Skupnost

Socialne aktivnosti, podpora v skupnosti in občutek pripadnosti spodbujajo psihološko okrevanje pri begunskih otrocih. Za starejše otroke in najstnike brez spremstva priključitev socialnim aktivnostim, kot je šport in religijske skupine, pomaga pri razvijanju novih prijateljstev in gradnji občutka lastne vrednosti (Pieloch, Marks in McCullough, 2016). Hallahan in Irizarry (2008) ugotavljata, da so socialne izkušnje bistvenega pomena za obnovo normalnega razvoja, kajti možnosti, ki so jih otroci imeli za igro, rekreacijo ali organiziran šport pred prihodom, je morda bilo malo ali celo nič. Gre za igro, ki se dogaja zunaj klinično-terapevtskega odnosa in predstavlja sredstvo za odpornost in integracijo otrok beguncev. Za občutek varnosti, stabilnosti in predvidljivosti v življenju pomembno prispeva raziskovanje in vključevanje v novo okolje skozi zabavo, ki povečuje možnost, da bodo begunski otroci novo okolje dojemali kot pozitiven in prijazen kraj za bivanje (Hallahan in Irizarry, 2008: 128 - 129). Posebej lahko pri nudenju pomoči otrokom prispevajo tudi člani begunske skupnosti, ki so jim zaradi poznavanja navad in jezika najbližje. Pomagajo jim lahko na različnih področjih npr. pri učenju o lastni kulturi, različnih predmetih v šoli, pri prevajanju, izvajanju delavnic ali tudi kot strokovnjaki za pomoč otrokom v stiski (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek, 2017). Podpora s strani begunske skupnosti in vzpostavljanje socialne mreže pri otrocih spodbujajo odpornost. Tako je dobro, da otroci prepoznajo in ohranjajo povezave in odnose, ki so se izoblikovali v domači državi ter jih uporabijo kot orodje pri ustvarjanju sedanjih in prihodnjih prilagoditvah. Prizadevanje za ohranjanje povezanosti otrokovega življenja pred prihodom v novo okolje s sedanjostjo, je mogoče na več načinov. Aktivnosti za sudanske otroke v ZDA so na primer vsebovale nogometne tekme, srečanja s tradicionalno sudansko kuhinjo, diskusijske skupine in interakcijo z ameriškimi vrstniki, kar so po poročanju socialnih delavk otroci videli kot priložnost, da ostanejo v stiku s svojo lastno kulturo, medtem ko so spoznavali novo v varnem in podpirajočem okolju (Bolea, Grant, Burgess in Plasa, 2003). Pogosto so ključna podpora pri soočanju s stresom ločitve in stresom, povezanim z azilnim postopkom, vrstniški odnosi. Ker ima večina otrok brez spremstva skupne oziroma podobne izkušnje in v nekaterih primerih že podpirajo drug drugega, so jim lahko v pomoč terapevtske skupnosti. Abunimah in Blower v svoji raziskavi (2010) o potrebah otrok brez spremstva navajata: »Skupinsko delo je lahko

zasnovano tako, da nudi podporo pri spoprijemanju s preteklimi izkušnjami in travmami, kot tudi pri razvoju koristnih virov in veščin za spoprijemanje s trenutnimi obremenitvami, v povezavi z azilnim postopkom ali bolj splošnimi izzivi pri vključevanju v neznano kulturo» (Abunimah in Blower, 2010: 142). Carlson in drugi (2012) v svoji študiji kot varovalni dejavnik izpostavlja pomen povezanosti otrok brez spremstva z organizacijami, ki seže širše od posameznikovih lastnosti in družine. Ugotovljeno je, da so begunski otroci, ki so postali uspešni v novem okolju, imeli mentorje (to so lahko odrasle osebe v šoli, cerkvi ali v drugih organizacijah v skupnosti), ki so jim pomagali na poti do uspeha (Carlson, Cacciatore in Klimek, 2012). Razvoj programov mentorstva in zagovorništva je ključen za podporo mladostnikov. Mentorstvo igra pomembno vlogo pri zagotavljanju neformalnih socialnih vezi in je izkazano kot uporabno pri širokem spektru potreb in še posebej za tiste otroke begunce in otroke, ki se želijo ustaliti in si ustvariti prihodnost v novih skupnostih. Tudi zagovorništvo se lahko razvije kot vir podpore, vloga zagovornika pa je lahko delo v korist mladostnikov, seznanitev z azilnim postopkom, določitev kratkoročnih in dolgoročnih ciljev in povezovanje z ustreznimi službami za zagotavljanje primarnih potreb (Smyth, Shannon in Dolan, 2015). Pri nas zagovorniško vlogo že leta prevzema Slovenska filantropija, ki se zavzema za izboljšanje njihovega položaja. Razvijanje občutka pripadnosti in nudenje podpore v novi skupnosti sta torej izjemnega pomena, prav tako pa morajo socialne delavke, če je to mogoče, pomagati otroku pri navezovanju stikov z njihovo etnično skupnostjo.

Najpomembnejše vprašanje je, kako lahko vplivamo na okoliščine, ki bodo pozitivno vplivale na otrokovo duševno zdravje in okrevanje. Kakovost otrokovega življenja v psihosocialnem smislu je namreč odvisna od prav od teh okoliščin v domačem kraju ali v državi sprejema. To vprašanje se tiče vseh odraslih oseb, ki so v različnih okoliščinah za otroke begunce odgovorni (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek, 2017:25).

1.3. Psihosocialna podpora za otroke brez spremstva

Na področju psihosocialne podpore in pomoči za otroke brez spremstva že imamo ogromno znanja, ki nam lahko pomaga pri tem, da stiske otrok brez spremstva lažje razumemo in jim nudimo boljšo podporo. Menim, da je poznavanje dosedanjih ugotovitev na tem področju lahko v pomoč pri prepoznavanju in ustreznem odzivanju na doživljanje otrok ter v splošnem razumevanju njihovega življenjskega sveta.

V Sloveniji so se programi psihosocialne podpore za otroke in mladostnike begunce že v času Jugoslavije izkazali kot učinkoviti, ker jih je bilo mogoče vključiti v psihosocialne programe v okviru osnovnih šol, srednjih šol, vrtcev in prostočasnih dejavnosti. Vpliv na duševno zdravje otrok pa imajo tudi programi, ki jih lahko vpeljujemo vsakodnevno (šola, pozitivne izkušnje) in prispevajo k normalizaciji njihovega življenja.

Širok pojem psihosocialne pomoči beguncem lahko opredelimo kot dejavnosti, s katerimi si prizadevamo:

- normalizirati (vsaj delno) življenje ljudi;
- izboljšati socialno kakovost življenja;
- preprečiti dodatne strese, travme, ponižanja, kronično neugodne psihosocialne vplive;
- ponuditi pozitivne izkušnje, ki delujejo kot protiutež negativnim in psihološko destruktivnim izkušnjam povezanim z vojno in njenimi posledicami;
- ojačiti obvladovalne sposobnosti posameznika, skupine, skupnosti
- omogočiti psihoterapevtsko pomoč za osebe, ki to potrebujejo in so to pomoč pripravljene sprejeti (Pagon M. in Mikuš Kos A., 1998: 68).

Na vprašanje o tem, kdo lahko nudi psihosocialno podporo in pomoč beguncem je prvi odgovor vsakdo, ki pride z njimi v stik ali vsakdo, ki odloča o njihovi usodi. Predvsem pa so pri nudenju psihosocialne podpore in pomoči udeleženi psihosocialni pomočniki tj. osebe v neposrednem okolju (družinski člani, člani v skupnosti, verski voditelji, sosednje itn.), osebe, ki delujejo v ustanovah kot so azilni domovi, begunski centri, šole, vrtci, zdravstvene ustanove (strokovni delavci), laični psihosocialni pomočniki (osebe, ki so svoje znanje za nudenje pomoči pridobile v pripravah za delo z begunci in v praksi, pogosto so to prostovoljci), strokovnjaki s področja duševnega zdravja (psihologi, psihiatri, socialne delavke, šolski svetovalni delavci). Najvidnejšo vlogo so pri nudenju psihosocialne podpore in pomoči otrokom beguncem brez spremstva prevzele nevladne organizacije, predvsem Slovenska filantropija, Pravno informacijski center (PIC), Jezuitsko združenje za begunce Slovenije, društvo za socialno vključenost Mozaik in društvo Ključ. Programi so financirani iz različnih virov (mednarodne humanitarne organizacije, kot sta UNICEF in Save the Children, dobrodelni prispevki, financiranje s strani vlade). Veliko dejavnosti izvajajo tudi prostovoljci, ki za svoje delo niso plačani (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek, 2017:13). Po podatkih UNHCR Slovenija, tedensko deluje tudi Delovna skupina za zaščito beguncev, v kateri sodelujejo UNHCR, UNICEF, Mednarodna organizacija za migracije (IOM), Pravno informacijski center (PIC),

Mirovni inštitut, Amnesty International, Slovenska filantropija in Inštitut za afriške študije (UNHCR Slovenija, b.d.).

1.3.1. Socialno delo z otroki brez spremstva

Kohli razdeli socialno delo z otroki brez spremstva na tri dejavnosti. Socialno delo, kjer je namen nudenje praktične in zanesljive pomoči v zvezi z zagotavljanjem virov, je humanitarna dejavnost. Gre za prizadevanje in pomoč pri izpolnitvi potreb otrokom beguncem, ki pa še vedno ohranja most med tistimi, ki potrebujejo in tistimi, ki zagotavljajo vire. Nadalje govori o psihosocialni intervenciji, ki se osredotoča na nemir v »notranjem svetu« otrok, na to, kako pretekle izkušnje vplivajo na njihovo vsakdanje življenje. Predvsem so bistvenega pomena načini, s katerimi se socialne delavke pridružijo in pomagajo ranljivim otrokom v njihovem »notranjem in zunanjem svetu«. Tretja dejavnost je pomoč na podlagi druženja, ki je osredotočena na spodbujanje odpornosti in vzpostavitvi varnega in trajnega konteksta. Ključno je, kaj bi socialne delavke skozi določeno obdobje lahko naredile za rekonstrukcijo naravnih mrež oskrbe in podpore, pri čemer je njihova vloga, da so sopotnice otrok, ki so izgubili družino in prijatelje. Navedeni koncepti se v praksi prekrivajo in jih je smiselno obravnavati kot različne vidike celote. Pomembno je ugotavljanje tega, kaj doprinaša k otrokovemu dobremu počutju pri vsakem od teh načinov dela (Kohli, 2007: 24-25).

Psihosocialno podporo lahko izkazuje vsakdo, ki ima stik z otroki brez spremstva. Pri psihosocialni podpori gre namreč v največji meri za medčloveško podporo, ki jo izkazujemo s človečnostjo, empatijo, razumevanjem in spoštovanjem do teh otrok (Mikuš Kos, Zlata, Uzelac in Jamšek, 2017). Menim, da je medčloveška podpora pogoj in izhodišče za razvoj zaupljivega odnosa, ki je potreben pri izvajanju psihosocialne pomoči. Kohli pravi, da ravno zaupanje ustvarja okvir za delo, ki socialni delavki dovoljuje vstop v otrokov svet.

Že omenjeno ugotovitev, da je okrevanje otrok beguncev v največji meri odvisno predvsem od tega, kaj doživljajo v novi državi, lahko dojemamo tudi kot priložnost in zavedanje, da so spremembe na bolje mogoče in so odvisne od ravnanja pomagajočih. V splošnem so cilji psihosocialne podpore in pomoči begunskim otrokom naslednji:

- zmanjšanje trpljenja,
- blaženje posledic travm in izgub,
- večanje psihične odpornosti in sposobnosti za obvladovanje gorja, izgub, težav,

- lajšanje in pospeševanje okrevanja
- preprečevanje dolgotrajnih posledic travm in izgub,
- izboljšanje delovanja posameznikov, družin in begunske skupnosti,
- normalizacija življenja in delovanja posameznikov, družin in begunske skupnosti,
- pomoč pri integraciji,
- aktiviranje ljudi, da sami storijo nekaj zase in za svojo skupnost in ustvarjanje stvarnih možnosti in priložnosti za to (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017: 16).

Za namen ugotovitve, kaj si otroci brez spremstva želijo od svojega življenja je bila opravljena raziskava v Združenem kraljestvu v zgodnjih devetdesetih letih Williamson (1998). Glede svojih izkušenj, željah in občutkih so povedali, da so ključni z vidika podpore skrbni odrasli (ki bi jih varovali, razumeli kompleksnost njihove izkušnje in jim pomagali pri vključevanju v socialne mreže). Otroci so izrazili tudi željo po domači hrani ohranjanju svoje kulture in učiteljih, ki so sicer strogi, ampak pravični. Prav tako so si želeli, da bi v azilnem postopku imeli dobro pravno zastopstvo. Kot ključne dejavnike z vidika pomoči in podpore pa so navedli še prijazne socialne delavke, nasvete glede poklicne kariere, spoznavanje načina življenja v novi državi in veliko družbenih dejavnosti, ki bi jih odvrnile od težav (Kohli, 2007: 47).

Viri pomoči otrokom beguncem so različni in jih tvori podpora in pomoč, ki so je deležni v svojem življenjskem okolju. Pojmi »razumevanje«, »podpora« in »psihoterapija«, ki jih v svojem delu navaja Kohli, se navezujejo ravno na praktično podporo otrokom, prijateljstvo v skupini in skupnosti v družbi, kjer živijo. Tovrstna podpora ustvarja in vzdržuje občutek pripadnosti in jim pomaga, da so vključeni v družbo in v kontekst, v katerem živijo (Kohli, 2007).

Izrednega pomena je, da upoštevamo in spoštujemo željo mladostnikov po samostojnosti in jih spodbujamo, da čim več zadev urejajo sami. Prizadevati si moramo, da otroci imajo možnost izbire in jih opolnomočimo za samostojno odločanje, ki pomaga pri razvoju samozavesti, samozaupanja in preprečuje, da bi prevzeli vlogo nemočne žrtve. Otroci imajo interese, ki se jih trudimo odkriti in jih ponovno aktivirati, prav tako pa ustvarjamo priložnosti za razvijanje novih (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek, 2017: 11-12). Interese otrok moramo odkrivati z zanimanjem in jih pohvaliti za aktivnosti na področjih, ki jih veselijo.

Kohli v svoji obsežni raziskavi razdeli socialne delavke v tri skupine:

1. Socialna delavka kot humanitarna oseba (The Humanitarian):

Značilnost socialne delavke v tej vlogi je, da ima vire za zagotovitev tistega, kar otroci potrebujejo, da bi lahko preživel. Socialna delavka v tej vlogi je zagovornik, zaščitnik in mentor. Ključni vidiki v praksi so usmerjeni na vprašanja glede trenutne situacije, socialne delavke se zavzemajo za praktično pomoč, pridobitev pravice za daljše bivanje v novi državi, iskanje doma, prijateljev, zagotovitev izobraževanja, zdravniške oskrbe, stikov z družino ipd. Usmerjanje otrok za spremembe zdaj in v prihodnosti, saj preteklosti več ni mogoče spreminjati.

2. Socialna delavka kot priča (The Witness)

Značilnost socialne delavke v tej vlogi je, da predstavlja pogrešanega starša in deluje kot posrednik, iskalec smisla, lahko je priča stiski in razume tišino. Ključni vidiki v praksi so iskanje miru, razumevanje stiske v kontekstu travme, osredotočanje na pomen dogodkov in ljudi, pogovor in usmeritev na terapevta po potrebi. Socialna delavka deluje kot posrednik, ki povezuje notranji in zunanji svet, preteklost in sedanost.

3. Socialna delavka kot zaveznik (The Confederate)

Socialne delavke v tej vlogi so postale zaveznice otrok z namenom zagotovitve najboljših možnih izidov. Otroci brez spremstva se dojemajo kot odporni preživelci in nosilci sprememb. Ključni vidiki v praksi so nudenje družabnosti, pogovor o običajnih stvareh v preteklosti, vključevanje otrok v njihove zgodbe o preživetju, raziskovanje sposobnosti in odpornosti ter jim pomagati najti smisel za sposobnost samostojnega odločanja. Pogled na preteklost kot na prihodnji potencial, rekonstruiranje zgodbe o žrtvi v zgodbo o odpornosti (Kohli: 204-205).

Pri slednji skupini Kohli opredeljuje vlogo socialne delavke kot zaveznice in sopotnice v odnosu in povezanosti z otroki, pri katerem se razvije zaupljiv in trajnejši odnos. Gre za celostni pristop, pri katerem socialna delavka razišče različne vidike otrokove zgodbe. V tem pristopu je moč prepoznati elemente konstruktivnega socialnega dela, ki krepijo vključenost uporabnika v procesu pomoči. Socialne delavke zbirajo informacije o otrocih z namenom zaščite njihovih interesov. Kot je ugotavljal Kohli v intervjujih s socialnimi delavkami, ki so pri svojem delu ubrale ta pristop, so bile te že od samega začetka zainteresirane za otroke ne le zaradi tega, ker so bili begunci oziroma prosilci za azil, ampak predvsem zato, ker so bežali od nevarnosti in so se znašli v negotovih okoliščinah. Tako kot večina socialnih delavk, so tudi te nasprotovale prevzemanju vloge mejnih stražarjev in so namesto tega vzdrževale pozicijo vratarjev, ki

odpirajo vrata za otroke v stiski, kjer je to le mogoče in ne glede na to, kaj so bili dejavniki, ki so jih izgnali iz države izvora (Kohli, 2007: 190).

Socialne delavke lahko pri delu z begunci zavzamejo različne profesionalne vloge:

- socialna delavka kot zagovornik (advocate)

Gre za aktivno usmerjeno vlogo, kjer je v ospredju zagovarjanje pravic in koristi uporabnika oz. skupine uporabnikov v različnih okoliščinah. Zagovorniška vloga je pri delu z begunci izredno pomembna, še posebej kadar institucije nimajo posluha za potrebe uporabnikov pri zagotavljanju storitev.

- socialna delavka kot usposobljevalec (enabler)

Pri delu z begunci je ta vloga primerna, saj socialna delavka spodbuja dejavnosti za pomoč uporabnikom pri razvijanju lastnih sposobnosti, premagovanju težav, uresničevanju sprememb za doseganje ciljev. Pri tem ni predpisano, kakšne metode ali tehnik se naj socialna delavka posluži pri delu s posameznikom ali s skupino z uporabo različnih oblik terapij.

- socialna delavka kot aktivist (activist)

Zagotovo primerna vloga pri delu z begunci, saj se socialne delavke zavzemajo za doseganje sprememb na institucionalni ravni za namen povečanja moči neprivilegiranih skupin. Socialne delavke se zavzemajo za pridobitev pozornosti različnih institucij in reševanju konfliktov z manjšinsko populacijo, kot je tudi begunska. Opozarjajo na neenak položaj in si prizadevajo za doseganje pozitivnih sprememb v življenjskih razmerah begunske skupnosti ali kar največ njenih članov.

- socialna delavka kot povezovalac (broker)

Vloga socialne delavke kot povezovalca je v ustvarjanju učinkovitih povezav med uporabniki, ki potrebujejo pomoč in ustreznimi službami, ki nudijo storitve. Za iskanje vseh razpoložljivih virov je potrebno dobro znanje veljavnega sistema in njegovega delovanja. Pomoč pri pridobivanju informacij in iskanju ustreznih virov je pri begunski populaciji še posebej potrebna, saj begunci navadno nimajo možnosti aktivnega in enakopravnega sodelovanja.

- socialna delavka kot učitelj (teacher)

S posredovanjem svojih veščin, znanj in informacij socialna delavka v tej vlogi pomaga uporabnikom pri razvijanju ustrežnejših vedenjskih vzorcev in socialnih spretnosti. Učenje je lahko tudi vzajemno in vsem sodelujočim daje možnosti za nadaljevanje učnega procesa in osebnega razvoja.

- socialna delavka kot posrednik (mediator)

Nemalokrat v določenih situacijah pride do konflikta med uporabnikom ali več uporabniki in drugimi osebami ali organizacijami. Lahko pride denimo do spora med begunci, ki si delijo zasilno nastanitev, med begunci in različnimi službami, domačini itn. Socialna delavka v vlogi posrednika si prizadeva za razrešitev konfliktov na način, da obe strani najdeta skupno izhodišče za konstruktivno rešitev (Pagon M. in Mikuš Kos A., 1998: 106-107)

Dobro je, v kolikor imajo socialne delavke, ki jih zanima delo z otroki brez spremstva že nekaj izkušenj z delom z begunci in podobnimi področji kot je delo z otroki mladostniki in družinami. Kohli je v svoji raziskavi ugotavljal, da socialne delavke niso imele obsežnega znanja o beguncih, ki bi temeljilo na raziskavah, ampak so večino informacij pridobile iz medijskih zgodb o otrocih brez spremstva. Večji pomen so pripisovale izkustvenemu učenju skozi prakso (tudi zaradi pomanjkanja časa), razumevanju njihove trenutne okoliščine in zagotavljanju pomoči na splošno (Kohli, 2007: 90). Strokovno lahko socialne delavke na začetku svojega dela z otroki pridobijo iz tuje in domače literature. Potrebno je spremljanje novosti na tem področju, saj se pogosto dogajajo spremembe predvsem v zakonodaji. Posebej uspešni pri razumevanju stisk teh otrok pa so bivši begunci, nekateri postanejo tudi socialni delavci oziroma socialne delavke in so dejavni na tem področju. Tudi sicer so člani begunske skupnosti dragocen vir pomoči. Poznavanje jezika in navad je lahko velika prednost pri pomoči učenja jezika, vodenju različnih dejavnosti itn. (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017: 39).

Otroci brez spremstva potrebujejo pomoč v postopku za pridobitev azila. Postopek je v Sloveniji do otrok beguncev brez spremstva pogosto neprijazen in ne upošteva zakonskih določil, da jih je potrebno obravnavati prednostno, saj so postopki velikokrat postopki dolgotrajni in je na odločitev potrebno čakati skoraj leto dni. Problematičnost sistema pri pridobivanju mednarodne zaščite sem v svojem diplomskem delu že izpostavila. Pomembno pa se je zavedati, da zaradi čakanja in negotovosti, postopek pridobitve azila negativno vpliva na psihično stanje otrok brez spremstva kot tudi na njihovo motivacijo pri integraciji v novo okolje (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017:113). Zgodbe, ki so jih glede razlogov za prihod povedali nekateri otroci, so se zdele izmišljene. Verjetno je, da so lagali z namenom, da ustrezajo zakonskim omejitvam, ki omogočajo zaprositev za azil. Kohli piše o perspektivi o laganju kot takem in pravi, da socialne delavke le-tega ne vidijo kot problematičnega, temveč kot breme, ki so ga otroci z lažjo ustvarili sami sebi in ki o razlogih niso mogli govoriti zaradi

strahu pred izgonom iz trenutne države (Kohli, 2007: 191). V izogib »lažnim navedbam« glede starosti mladostnika, se je, tako kot v večini držav, tudi pri nas uveljavilo ocenjevanje starosti otrok brez spremstva. Otroci bi naj z namenom pridobitve posebnega statusa otroka brez spremstva z lažnimi navedbami koristili posebne pravice, ki pripadajo mladoletnim osebam. Ocenjevanje starosti je sporna praksa in hkrati nezanesljiva, kajti zanesljivo ocenjevanje brez preverljivih dokumentih o rojstvu, ne obstaja. Na otrokov telesni razvoj vpliva namreč več dejavnikov, kot so denimo prehrana, stres, socialno-ekonomski status in etnična pripadnost. Poleg tega, da ni mogoče ugotoviti, ali je nekdo res star pod 18 let, praksa ocenjevanja starosti za otroke pomeni vsiljiv, ponižujoč in potencialno travmatičen pregled (Child Rights International Network b.d.). Zorn piše, da je sodelovanje socialnih delavk pri omenjeni praksi nedopustno, saj je v nasprotju z vrednotami in načeli socialnega dela. Gre namreč za prizadevanje k »odstranitvi« beguncev, kar je nasprotno od zagovorništva otrok brez spremstva, ki ga izvajajo socialne delavke. V primeru, da so prisotne pri ocenjevanju starosti, imajo posredno vlogo pri odločanju o prihodnosti otrok; kdo prejme boljšo oziroma slabšo obravnavo, kdo je lahko deportiran in kdo ne (Zorn, 2006: 373). Četudi prihaja pri podaji ocene starosti s strani pristojnih organov do odstopanj, otroci brez spremstva nimajo pravnega varstva zoper tako podano oceno, saj Zakon o mednarodni zaščiti v tem primeru ne opredeljuje izdaje ugotovitvene odločbe, na katero bi se lahko pritožili. V zvezi z ocenjevanjem starosti obstajajo smernice, ki izhajajo iz spoštovanja otrokovih pravic in bi se morale upoštevati v praksi:

- V kolikor ni jasno, ali je oseba otrok, bi se moralo domnevati, da je otrok in zagotoviti popolno zaščito, do katere so upravičeni vsi otroci;
- države bi morale uporabljati zgolj tiste metode ocenjevanja starosti, za katere lahko dokažejo, da so natančne in zanesljive;
- ocenjevanja starosti se ne sme izvajati brez privolitve;
- uporabljati je treba najmanj vsiljive metode ocenjevanja starosti;
- tehnike ocenjevanja starosti, ki vključujejo teste spolne zrelosti ali goloto, morajo biti prepovedane;
- oseba, ki je podvržena ocenjevanju starosti mora imeti pravico do neodvisnega, nepristranskega postopka in imeti dostop do brezplačnih pravnih nasvetov, pomoči in zastopanja;
- otroci zaradi ocenjevanja starosti ne smejo biti pridržani.

(Child Rights International Network b.d.)

1.3.2. Socialno delo in pristop, temelječ na razumevanju travme

Menim, da je pristop, ki temelji na razumevanju travme (Trauma-Informed Care) za socialno delo zanimiv, ker se razlikuje od drugih v travmo usmerjenih terapij v tem, da neposredni cilj ni obravnavanje pretekle travme, ampak razumevanje njenih učinkov na psihosocialno delovanje posameznika skozi celotno življenjsko obdobje (Levenson, 2017). V nasprotju z drugimi pristopi, se torej ta pristop običajno osredotoča na trenutne ali vsakdanje težave uporabnikov. Čeprav se socialna delavka ne osredotoča na preteklo travmo, je hkrati tudi ne prezre, saj ima znanje in razumevanje o tem, kako je mogoče trenutne stiske uporabnika razumeti v kontekstu izkušnje travme v preteklosti. Poudarek je v razvijanju sposobnosti uporabnika, z namenom lažjega obvladovanja stiske in učinkovitejšega delovanja v vsakdanjem življenju (Knight, 2015). Glavno prizadevanje pri tem pristopu je »ne-škodovanje«, za nudenje ustrezne podpore otrokom je najprej potrebno ugotoviti kakšne so njihove okoliščine. Pomembno je, da se izognemo retravmatizaciji s tem, da ne predvidevamo vnaprej, da vsi otroci potrebujejo enako podporo oziroma kakšno pomoč potrebujejo, kajti vsak bo potreboval drugačen odziv iz naše strani (Steele in Kuban, 2011).

Socialne delavke, ki imajo znanje o travmi, se lahko na uporabnike v stiski odzovejo na način, ki je spoštljiv, sočuten in spodbuja samostojnost, medosebne veščine ter strategije obvladovanja. Gre za perspektivo, ki nam pomaga razumeti vlogo izkušnje pretekle travme pri oblikovanju slabih vzorcev v življenju posameznika (Levenson, 2017). Knight navaja, da med štiri temeljne načela tega pristopa sodi normalizacija in validacija uporabnikovih čustev in izkušenj. To pomeni, da socialna delavka uporabniku sporoča, da so njegova občutja pomembna in imajo smisel ter da gre za normalen odziv na nenormalno situacijo. Med načela uvršča še pomoč pri razumevanju preteklosti in njenih vplivov na čustvovanje v sedanjosti, opolnomočenje uporabnikov za učinkovitejše upravljanje sedanjega življenja ter pomoč pri razumevanju trenutnih izzivov v luči pretekle viktimizacije (Knight, 2015).

Ta pristop si prizadeva ustvariti varno okolje, v katerem uporabniki lahko dobijo izkušnje zaupanja, izbire, sodelovanja in opolnomočenja brez specifičnega zdravljenja travme (kot recimo pri kognitivno-vedenjski terapiji). Ne osredotoča se na patologijo in poudarja uporabnikovo moč ter delo na razvoju novih veščin in ne zgolj zdravljenju simptomov. Pri pristopu, ki temelji na razumevanju travme, socialne delavke pomoč nudijo na način in znotraj storitev, ki prepoznavajo čustveno ranljivost preživelih od travme in hkrati krepijo njihovo moč.

Na podlagi razumevanja o tem, kako lahko zgodnja stiska oblikuje uporabnikovo videnje sveta in njegova prepričanja, lahko socialna delavka pomaga pri oblikovanju novih načinov spoprijemanja z občutki, osvajanja novih veščin in sprememb v vedenju in odnosih (Levenson, 2017).

Načela, na katerih ta pristop temelji, se med seboj nenehno prepletajo in v praksi pomagajo ustvarjati nove izkušnje za uporabnike, ki bi jim pomagale na poti okrevanja od travme.

Varnost je potrebno zagotavljati v okolju v fizičnem smislu (prilagoditve za ljudi z ovirami, prostori, ki so opremljeni na način, da zmanjšajo možnost pojava telesnih poškodb) in znotraj odnosa med uporabniki in tudi strokovnjaki. Varen odnos si prizadevamo zagotavljati s spoštljivim jezikom, spoštovanjem mej in z ravnanjem s svojo močjo na način, da ne poustvarjamo škodljivih zatiralnih avtoritetnih dinamik, ki so bile prisotne v življenju mnogih uporabnikov (Levenson, 2017). Otroci begunci so doživeli velike izgube in vedo, da se jim je zgodila krivica, kar se lahko izraža z doživljanjem žalosti, razočaranja, jeze in tudi z uporom. Občutek varnosti pri otrocih krepimo tudi s prizadevanjem za pravičnost in predvidljivost, tako da spoštujemo pravila in dogovore, ki jih zadevajo (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017). To, kar pri otrocih povečuje občutek varnosti, je izrednega pomena, zato sem varovalnim dejavnikom na vseh področjih posvetila poglavje 2.3.2.

Zaupanje se razvije skozi čas in socialna delavka ima vpliv na vzpostavljanje zaupljivega odnosa tudi tako, da uporabniku karseda jasno predstavi, kakšna so lahko pričakovanja iz obeh strani. Jasne informacije glede storitev in realnih možnosti odpravljajo dvoumnosti in nejasnosti, kar zmanjšuje tesnobo pri uporabniku, ki se lahko pojavi zaradi nepredvidljivosti. V odnosu je pomembna pristnost in verodostojnost, na uporabnike ne sme biti pritiska, da delijo nekaj, česar še niso pripravljeni deliti (Levenson, 2017). V primeru, ko si otrok to sam želi, pa mu je potrebno dati priložnost za izražanje čustev v povezavi s travmatskim dogodkom ter mu pomagati pri izražanju (lahko mu pomagamo osvojiti besednjak ali se izražati skozi umetnost). Na otrokove težave se je potrebno odzvati z empatijo in razumevanjem (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017). Ugotovljeno je, da lahko imajo otroci v odnosu do socialne delavke skrivnosti, molčijo ali lažejo, v kolikor ni vzpostavljen zaupljiv odnos (več dejavnikov je pojasnjenih v poglavju 1.3.1). Za krepitev zaupanja je torej bistvenega pomena, da socialna delavka ravna na način, ki je iskren, jasen, realen in natančen pri sprejemanju in posredovanju informacij. S tem lahko vzpostavimo temelje vzajemnosti, kar lahko pomeni, da bodo tudi otroci sčasoma iskreni vsaj o svojih trenutnih okoliščinah in namerah za prihodnost, če že ne o

svojih razlogih za beg. V takem odnosu imajo otroci osebo, ki predstavlja pomagajočo avtoriteto, v nasprotju z zasliševanjem. Pot do zaupljivega odnosa je pogosto zapletena in dolgotrajna, pa vendar je mogoče, da se ustvari vzajemno zadovoljstvo, čeprav včasih lahko šele po več letih sodelovanja (Kohli, 2007: 160 -162). Ko se pri delu ravnamo po elementu etike udeležnosti to pomeni, da socialna delavka odstopi od moči, ki ji ne pripada. Sodelovanje je usmerjeno v prihodnost, gre za pogovor, ki se nadaljuje in pri katerem nihče ne potrebuje zadnje besede (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl, in Možina, 2015).

Socialne delavke spodbujajo in krepijo samostojnost uporabnikov, z namenom, da bi ti lahko prevzeli nadzor nad svojimi odzivi na okolje ter razvili nove strategije obvladovanja. Občutek nadzora nad svojim življenjem in kontrole nad lastnim okrevanjem pomaga pri spremembi vloge premagane žrtve v preživelega. **Možnost izbire** se lahko odraža v upoštevanju uporabnikovih želja v procesu pomoči ali v tem, da mu pomagamo pri raziskovanju možnosti ter pri sprejemanju lastnih informiranih odločitev. Uporabniki izbirajo kakšen bo njihov način življenja in katere cilje si postavijo (Levenson, 2017). Kot izhaja iz KOP, je potrebno občutke in želje otrok upoštevati pri vseh odločitvah, ki vplivajo nanje. Prav tako lahko otroci pri odločanju sodelujejo v meri, ki jo dopušča njihovo razumevanje in starost. Njihove možnosti bi jim morale biti predstavljene v obliki, ki jo lahko razumejo. Na ta način bi jim bilo potrebno predstaviti kakšne so njihove pravice, kakšne storitve so na voljo, kaj vključuje azilni postopek, kaj se dogaja v njihovi državi izvora ipd. Sprejete odločitve pa morajo biti v otrokovem najboljšem interesu (Kohli, 2007).

Znotraj vsega omenjenega se uresničuje tudi načelo **sodelovanja**, saj pristop temelji na zavezniškem odnosu v procesu pomoči, v katerem imajo moč vsi udeleženi. »Zaradi neravnovesja moči v pomagajočem odnosu, je potrebna stalna pozornost na številne (pogosto komaj zaznavne in zahrbtne) načine, ki lahko pri uporabniku sprožijo občutke ranljivosti in poznejše odpornosti« (Levenson, 2017:5). Nekaj neustreznih praks v svojem članku predstavi Knight (2015), v različnih primerih pokaže kakšne posledice imajo lahko ravnanja s strani socialnih delavk kot so poizvedovanje o detajlih pretekle travme za namen poročanja pristojnim organom in podaje prijave zoper storilca v nasprotju z željo uporabnika, neupoštevanje meja v odnosu do uporabnika in neizpolnjevanje odgovornosti s strani delodajalca z pretiranim vpletanjem v življenje uporabnika ter prezrtje priložnosti za uporabnikovo izpoved o pretekli travmi. Izpostavi pomembnost upoštevanja mej, ki sicer lahko ostanejo spremenljive in odprte za prilagajanje za primer spremenjenih okoliščin, kar pomeni, da je socialna delavka lahko na

voljo v kriznih trenutkih, vendar znotraj profesionalnega odnosa in odgovornosti poklica. Hkrati je potrebno upoštevanje mej glede fizičnega stika, ki se lahko uporabi izjemoma in ob pogoju, da je uporabnik predhodno vprašan in razume, da ima možnost odklonitve ter razume naravo dotika (Knight, 2015). Obstaja torej nevarnost retravmatizacije, ki jo lahko spodbudi napačen pristop v odnosu do uporabnika. Socialna delavka si prizadeva ustvariti partnerski, sodelovalni odnos, v katerem je uporabnik vključen z znanjem o lastni življenjski zgodbi, s svojimi odločitvami glede nadaljnjega poteka procesa pomoči. Že sam odnos lahko tako služi kot terapevtsko orodje in za uporabnika predstavlja dobro izkušnjo povezovanja z drugimi (Levenson, 2017). Pri izbiri psihosocialnih programov je potrebno upoštevati potrebe in želje otrok beguncev in ne izhajati zgolj iz tega, kar sami predpostavljamo da je dobro zanje. To uresničujemo na način, da jih vključimo kot načrtovalce, inciatorje različnih dejavnosti in kolikor je mogoče tudi izvajalce dejavnosti pomoči zase. Otrokom je potrebno dati možnost za izbiro aktivnosti, kjer lahko. Za to, da lahko sodelujejo tudi otroci, ki ne govorijo slovenskega jezika, je potrebno organizirati čim več takih aktivnosti oziroma iger, kjer bodo lahko sodelovali vsi otroci, ne glede na znanje jezika (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac in Jamšek 2017: 40).

Pristop temelji na **krepitvi moči**, se osredotoča na osebno moč in značilnosti uporabnika. Simptome, ki jih doživljajo posamezniki, lahko razumemo kot način prilagoditve. Preokvirjanje odzivov na travmo kot običajnih reakcij na ogrožajoče izkušnje, pomaga uporabnikom pri pridobitvi občutka nadzora nad njihovim življenjem in pri izboljšanju odnosov z drugimi. Poudarek je na odpornosti in ne na patologiji. To lahko uresničujemo tudi s tem, da smo pozorni na vprašanja, ki jih zastavljamo, in se ne osredotočamo na reševanje problematičnega vedenja (Levenson, 2017). Ko pri svojem delu izhajamo iz krepitve moči, verjamemo, da so spremembe možne in si prizadevamo za povečanje občutka zaupanja vase in krepitev lastnih virov moči uporabnikov. »Poglavitna zamisel koncepta je zagotoviti osebam v deprivilegiranem položaju moč, glas in izbiro. V praksi socialnega dela to pomeni, da imajo uporabniki storitev priložnost izraziti svoje potrebe, namesto da jim govorijo, kaj je zanje najboljše in kakšne so njihove potrebe« (Videmšek, 2008: 216).

Ko se posamezniki soočijo s travmo v otroštvu, pogosto razvijejo občutek nezaupanja do avtoritarnih oseb. Ravno zato je potrebno, da si pomagajoči prizadevajo ustvariti okolje in odnose, ki izzovejo predstavo o svetu kot o nevarnem kraju. Prizadevati si moramo, da v delovnem procesu uporabniki dobijo izkušnjo odnosa, v katerem ne podoživljajo nevarnosti in razočaranja.

Poznavanje razširjenosti stisk v zgodnjem obdobju življenja in njihovega škodljivega vpliva na izkušnje skozi kasnejša življenjska obdobja, je potrebno za delovanje po pristopu, ki temelji na razumevanju travme (Knight, 2015).

Težave v odnosih so lahko različne in se pojavljajo kot posledica travmatskih izkušenj v preteklosti (zatiranje, marginalizacija, diskriminacija ali celo trpinčenje otrok). Te izkušnje vplivajo na razmišljanje o sebi in drugih, ki lahko oblikuje neprilagojene obrambne strategije in vzorce v odnosih. Odnos v procesu pomoči z uporabniki je torej priložnost, kjer se strokovno odzovemo na ranljivost in bolj pomemben kot poklicna disciplina ali določene specifične oblike svetovanja, je ravno pristen in topel zavezniški odnos (Levenson, 2017). Večkrat se strokovnjaki, ki se s travmo srečajo pri svojem delu, ne počutijo dovolj kompetente za nudenje pomoči. Socialne delavke lahko znanje črpamo iz konceptov, ki se uporabljajo v praksi socialnega dela, saj so se ti izkazali kot učinkoviti pri delu s preživelimi od travme. Z razumevajočim odnosom, empatijo in sprejemanjem se lahko zmanjšajo občutki osamljenosti in drugačnosti. S tehnikami, ki so usmerjene v prihodnost, spodbujamo krepitev lastnih sposobnosti in pomagamo uporabnikom, da prepoznajo pozitivne načine, s katerimi so se že uspešno spoprijeli v preteklosti. Pri tem lahko uporabijo različne tehnike, ki jim bodo pomagale izraziti čustva, kot so npr. umetnost, telesne dejavnosti ali pisanje. Izražanje svojih občutij in izkušenj daje preživelim od travme moč, vendar je potrebno pozornost nameniti tudi obvladovanju lastnih čustev, ker ravno to povečuje lastne zmožnosti. Spodbujanje izražanja čustev je lahko torej izrednega pomena, vendar moramo biti pri tem pozorni tudi na svojo poklicno vlogo. Socialne delavke ne smejo uporabljati posebnih tehnik, ki zahtevajo naprednejše znanje (denimo hipnozo ali EMDR - desenzitizacija in ponovna predelava z očesnim gibanjem) brez ustreznih usposabljanj (Knight, 2015).

2. Empirični del

2.1. Problem

2.1.1. Opredelitev problema

Poznavanje vpliva travmatične izkušnje pri otrocih beguncih brez spremstva nam lahko pomaga pri razumevanju njihovega življenjskega sveta kot tudi pri ustrežnejšem strokovnem ravnanju pri delu s to populacijo. Tema se mi zdi pomembna za področje socialnega dela, saj je socialno delo stroka, ki spodbuja socialne spremembe, ki so na tem področju potrebne. Socialno delo se zavzema k spoštovanju človekovih pravic in žal so ravno pravice otrok brez spremstva, ki so posebej ranljiva skupina otrok, nemalokrat prezrte. Gre še posebej za skupino otrok, ki je podvržena različnim nevarnostim in zahteva specializirano podporo in pomoč ob prihodu v Slovenijo. Iz tega razloga se vsakemu otroku brez spremstva ob prihodu postavi tudi zakonito zastopnico za zastopanje v postopku za priznanje mednarodne zaščite in na področjih varovanja zdravja in izobraževanja. To so velikokrat osebe, ki z otroki uspejo vzpostaviti zaupljiv odnos tudi izven uradnih postopkov in od katerih lahko pridobimo dragocena znanja za strokovno ravnanje, ki izhajajo iz izkušenj pri delu z otroki. Menim, da z uporabo strokovnega znanja, ki ga lahko pridobimo tudi od zakonitih zastopnic prispevamo k zmanjšanju retravmatizacije otrok, zmanjševanju njihovih stisk ob prihodu v Slovenijo in omogočanju njihove boljše prihodnosti.

2.1.2. Namen raziskave

Na podlagi mnenj zakonitih zastopnic, ki so neposredno v stiku z otroki brez spremstva, želim ugotoviti, kako restriktivna politika priseljevanja vpliva na travmatizacijo otrok. Z raziskavo nameravam ugotoviti tudi, na kakšen način zakonite zastopnice vzpostavljajo odnos z otroki brez spremstva in kaj opažajo kot tisto, kar otrokom najbolj pomaga pri razvijanju psihične odpornosti in okrevanju od travm. Ugotoviti želim tudi, kakšne spremembe bi lahko pomembno prispevale k izboljšanju življenja otrok brez spremstva v Sloveniji. Predvsem je cilj raziskave ugotoviti, kako bi lahko otrokom brez spremstva z izkušnjo begunstva nudili učinkovitejšo podporo in pomoč.

Za ta namen sem si zastavila naslednja **raziskovalna vprašanja**:

- Kako restriktivna politika priseljevanja vpliva na travmatizacijo otrok brez spremstva?
- Kaj spodbuja okrevanje od travme in odpornost otrok brez spremstva?

- Kaj pripomore k vzpostavitvi in ohranjanju zaupljivega odnosa z otrokom brez spremstva?
- Katere spremembe so potrebne za izboljšanje življenja otrok brez spremstva v Sloveniji?

Raziskovalne ugotovitve bodo kot prvo najverjetneje utrdile obstoječe smernice in znanja na področju dela z otroki brez spremstva, kot drugo pa se lahko uporabijo kot osnova za izboljšanje sedanje prakse.

2.2. Metodologija

2.2.1. Vrsta raziskave, model raziskave in spremenljivke

Moja raziskava je kvalitativna, saj je narejena na podlagi subjektivnih izkušenj in mnenj zakonitih zastopnic otrok brez spremstev v Sloveniji. Za to vrsto raziskave sem se odločila zato, ker sem na ta način lahko pridobila podatke, ki so pridobljeni iz globljega razumevanja raziskovalne teme, ki ga imajo zakonite zastopnice, ki so v stiku z otroki brez spremstva. Raziskava je tudi eksplorativna, ker proučuje področje, ki je sicer že deloma raziskano, vendar poskuša pridobiti nove uvide s pomočjo perspektive zakonitih zastopnic otrok brez spremstva. Z raziskavo poskušam odgovoriti na raziskovalna vprašanja, vendar obenem odpiram tudi nove teme, ki jih je mogoče raziskovati v prihodnje.

2.2.2. Raziskovalni instrumenti in viri podatkov

Pri izvedbi moje raziskave sem kot merski instrument uporabila polstrukturiran intervju. Glavnino vprašanj sem določila vnaprej, kar zagotavlja določeno stopnjo standardizacije in primerjave med odgovori. Nekatera vprašanja sem zastavila tekom pogovora, kadar sem menila, da bi bilo potrebnih več podrobnosti za lažje razumevanje teme. Intervjuji so obsegali cca. 10 vprašanj, ki so se osredotočala na teme, ki jih želim podrobneje raziskovati. Osebnih podatkov udeleženih zakonitih zastopnic nisem zbirala, zato je intervju tudi anonimen. Za to sem se odločila na podlagi lastnega mnenja, da se bo morda na ta način več zakonitih zastopnic odločilo za sodelovanje in mi lažje zaupalo svoje izkušnje, poglede in dileme. Intervjuji so potekali individualno, v enem primeru sem odgovore prejela pisno.

2.2.3. Opredelitev enot raziskovanja – populacija, vzorec

Populacija v raziskavi so vse zakonite zastopnice otrok brez spremstva v Sloveniji. Vzorec je neslučajnostni, saj sem za namen svoje raziskave želela vključiti zakonite zastopnice, ki so aktivne na področju zastopanja otrok brez spremstva. Vzorec predstavljajo zakonite zastopnice, ki so se odzvale mojemu povabilu.

2.2.4. Metoda zbiranja empiričnega gradiva

Zbiranje empiričnega gradiva mi je predstavljalo največji izziv. Glede na to, da sama nisem vpeta v okolja, kjer bi imela osebni stik z otroki brez spremstva ali njihovimi zakonitimi zastopnicami, sem se za pomoč pri vzpostavljanju stika obrnila na več oseb in institucij. Nazadnje so se za sodelovanje v raziskavi odločile štiri zakonite zastopnice, ki so trenutno dejavne na tem področju. Zbiranje podatkov je potekalo med januarjem in marcem 2023. Prve tri intervjuje sem na željo udeleženk opravila preko Zoom aplikacije. Vsi pogovori so trajali približno 50 minut. Vse intervjuje sem s privolitvijo tudi zvočno snemala in jih na podlagi posnetkov kasneje pretipkala. Zadnji intervju je potekal preko elektronske pošte in sicer sem prejela odgovore na moja vnaprej zastavljena vprašanja v pisni obliki.

2.2.5. Obdelava in analiza podatkov

Intervjuje sem na podlagi zvočnih posnetkov zapisala v računalniški obliki. Vse intervjuvanke so odgovarjale v slovenskem jeziku, zato je prepis dobeseden, z izjemo odstranitve nekaterih mašil in besed, ki so se zelo pogosto ponavljale in niso spremenile pomena stavkov. Odgovore na vprašanja, ki sem jih prejela v pisni obliki, sem uporabila v nespremenjeni obliki. Odločila sem se, da bom kvalitativno analizo izvedla s pomočjo barvnega kodiranja, ki ga omogoča program za kvalitativno analizo podatkov Quirkos.

Slika 1: Prikaz kodiranja v programu za kvalitativno obdelavo podatkov Quirkos.

Besedila vseh intervjujev sem vstavila v računalniški program, nato sem začela s kodiranjem. Celotno besedilo sem večkrat prebrala in določenim besedam, stavkom ali besednim zvezam določila kategorijo ali več njih. Vsaka kategorija je prikazana s svojim balonom, ki sem jih povezala skupaj glede na glavne teme, ki sem jih prepoznala v besedilu. Po opravljenem kodiranju sem izvozila besedilo intervjujev z dodeljenimi kodami in urejen dokument po kategorijah, na podlagi katerega sem napisala analizo. Glavne kategorije in podkategorije, ki sem jih izpeljala iz besedila so naslednje:

Izkušnja begunstva

- Nevarnosti na poti
- Nasilje
- Trgovina z ljudmi
- Travma in stres
- Pridobitev mednarodne zaštite
- Diskriminacija in stigmatizacija

Vzpostavljanje odnosa

- Informiranje otrok
- Pogovor
- Zaupanje
- Empatija

- Izzivi
- Izkušnje

Psihosocialna podpora

- Nastanitev
- Šola
- Interesi otrok
- Jezik
- Kultura
- Samostojnost
- Starost

Zakonito zastopanje otrok brez spremstva

- Izobraževanje
- Povezovanje
- Zagovorništvo
- Dileme
- Predlogi

Slika 2: Prikaz glavnih tem v programu za kvalitativno obdelavo podatkov Quirkos.

2.3. Rezultati

2.3.1. Izkušnja begunstva

Otroci brez spremstva so lahko na poti tudi nekaj let, preden pridejo v Slovenijo. Na svoji poti so se v drugih državah verjetno že znašli v azilnih domovih, policijskih postajah, nastanitvenih centrih ali v t.i. begunskih centrih. Večina jih ne ostane v Sloveniji, ampak gredo naprej v druge države, za kar se odločijo tudi na podlagi raznih obljub drugih beguncev. Nekateri se odločijo za podajo prošnje za mednarodno zaščito v Sloveniji in se soočijo z dolgotrajnim formalnim postopkom, ki je za njih običajno zelo obremenjujoč.

»Konec koncev to so otroci, ki so bili leto ali več na poti, nekateri so bili manj, najmanj dva meseca pa do leto ali dveh let na poti od svojih domov do Slovenije, ki najpogosteje ni bila ciljna država. Večinoma se je zgodilo tako, da so se ali prijavili na policiji ko so prišli, ali so jih policisti dobili ali kaj takega«.

Zakonita zastopnica 3

Na svoji begunski poti se otroci brez spremstva soočajo s številnimi **nevarnostmi**. V Slovenijo pridejo na zelo različne načine in nekateri potujejo zelo dolgo. Zaradi dolgotrajne poti imajo lahko zdravstvene težave kot npr. omrzline, hude žulje, razne kožne reze. Na poti se morajo znajti brez staršev ali svojih skrbnikov, denarja, nekateri nimajo praktično ničesar. Pri tem se naučijo nekih strategij prehajanja meja, vendar so ta lahko za njih tudi življenjsko ogrožujoča. Nevarnost povečuje tudi restriktivna politika priseljevanja z ukrepi, ki otežujejo prihod v državo.

»Ja zdaj v bistvu tudi pri teh prihodih v Slovenijo so zelo različne zgodbe. Od tega, da mogoče nekdo prileti z avionom zelo blizu in pride potem v Slovenijo, do tega, da potujejo dolga dolga obdobja, peš in da pristanejo v zaporih po poti. Zdi se mi pa neka stalnica, da vsaj če so prišli, kar jih itak večina pride iz Hrvaške, da če ne druglje vsaj tam naletijo na neko slabo izkušnjo. Jasno je, kaj hrvaška policija počne že dolga leta z begunci, migranti, naj si bodo mladoletni otroci, ženske, na svojih mejah. Ta pričevanja in mučenja so bila že tolikokrat dokumentirana, da o tem sploh nima smisla govoriti, pa na primer, Evropska politika ne ukrepa in še vedno financira delovanje hrvaške policije in hrvaških obmejnih akcij, na drugi strani pa take kršitve, ki smo jim na neki način vsi priča in je bilo že tolikokrat to omenjeno in se pač nič ne spremeni«.

Zakonita zastopnica 2

Čeprav konkretnih primerov v raziskavi nisem zbirala, pa je mogoče na podlagi mnenj zakonitih zastopnic ugotoviti, da otroci brez spremstva doživljajo **nasilje**. Nekateri otroci prihajajo iz vojnih območij, mnogi pa doživijo na begunski poti več travmatičnih izkušenj, kot v izvorni državi. Zakonite zastopnice so izpostavile policijsko nasilje s strani hrvaške policije (fizično nasilje, odvzem telefonov in denarja) in nasilje v t.i. begunskih kampih (kjer so otroci brez spremstva izpostavljeni visokemu tveganju za spolno nasilje in prostitucijo, izrabljanju za prehod čez mejo, ugrabitvam), nasilje s strani tihotapcev, drugih beguncev ali družinskih članov.

»Ja, so mi zaupali, da je zelo težko življenje v Bosni, da nekateri so bili prisiljeni skoraj v prostitucijo mogoče, ali se poskusili. Da se dogaja, da jim vzamejo telefone, denar. Ali so to drugi migranti na poti, ali so včasih tudi policisti ali uniformirane osebe na mejah. Tako da se mi zaupajo, jaz jih vprašam, povej če se ti je kaj slabega zgodilo na poti, če se je kaj slabega zgodilo v izvorni državi. Jaz direktno vprašam in mogoče vsak ne pove, tega jaz ne morem vedeti, niti ne silim«.

Zakonita zastopnica 1

»Zdi se mi grozljivo, da mora to nekdo doživeti. Že to, da je nekdo primoran pri tako nizki starosti zapustiti svojo družino, svojo državo, svoje okolje, ki ga pozna, se podati nekam v neznano okolje in potem v bistvu nekak prvi stik s novim svetom je pač to, na kar doleti, se pravi verjetno nasilje, fizično, psihično, zmerjanje, to sigurno ostane in mislim da večina izmed njih ima vsaj kakšno slabo izkušnjo iz te poti. Kakšni pa seveda grozljive. To pa si sploh ne znam predstavljati za tiste, ki so na primer izpostavljeni takemu ravnanju še daljše časovno obdobje. Tukaj bolj mislim na tiste, ki so ujeti v tako imenovanih begunskih kampih, recimo kot ta, ki ga imamo tukaj v bližini v Bosni, Srbiji in na Hrvaškem, pa potem še nižje«.

Zakonira zastopnica 2

Zakonite zastopnice so izrazile skrb za otroke brez spremstva, ki so lahko tudi žrtve **trgovine z ljudmi**. Otroci brez spremstva so tveganju izpostavljeni, ko so ujeti v begunskih kampih, varni pa niso niti na poti ali ob prihodu v Slovenijo. Številni zapustijo državo hitro in na način, da jih nekdo pride iskat in jih sprovaja čez Slovenijo. Pri tem se poraja vprašanje, v kolikšni meri je zapustitev države želja otrok in skrb, ali gre lahko tudi v teh primerih za organizirano trgovino z ljudmi.

»Oni se svobodno gibljejo, ampak spet se mi ne zdi... Mogoče, da se najde nek drugi mehanizem, da vsaj ne morejo zapustiti države pred podajo prošnje, dokler niso identificirani mogoče, ne vem. Ker se bojim, da če tako hitro in množično zapuščajo državo, da gre za organizirano trgovino z ljudmi, ki samo poteka. Oni imajo ciljno državo, nekdo jih sprovaja čez Slovenijo, tako da to me malo skrbi. Ali si res želijo takoj zapustiti državo, ali pa nimajo druge izbire, ker nekdo pride ponoči in jih čaka pred azilnim domom in jih odpelje. Tako da zaskrbljena sem za varnost otrok«.

Zakonita zastopnica 1

Nekateri otroci brez spremstva doživijo težke travmatične dogodke pred prihodom v Slovenijo, **travma in stres** pa se pogosto nadaljujeta tudi v novi državi. Za nekatere je sam prihod bolj travmatičen od dogodkov v izvorni državi. Tisti, ki se odločijo za podajo prošnje za mednarodno zaščito, so psihično obremenjeni zaradi dolgotrajnega postopka. Pred prvim intervjujem imajo na voljo približno 15 minut, da prejmejo informacije in spoznajo svojo zakonito zastopnico. Podaja prošnje je tako že v začetku lahko za njih zelo stresna, saj nimajo zares časa spoznati zakonite zastopnice pred tem in morda niti ne razumejo dovolj dobro kakšna je njena vloga. Prav tako morajo otroci na intervjuju govoriti o razlogih za iskanje mednarodne zaščite, torej o težkih izkušnjah, ki so se jim zgodile. Po intervjuju sledi čakanje na drugi intervju in po tem čakanje na odgovor, ki je še posebej stresno. Otroci brez spremstva so v obdobju čakanja v negotovosti in pod pritiskom. Hkrati so nezaupljivi do uradnih postopkov, saj so jih institucije verjetno pustile na cedilu že v prejšnjih državah. Včasih postopki trajajo zelo dolgo in otroci medtem postanejo polnoletni, kar privede do občutkov izčrpanosti in izgubljenosti ter ima pomemben vpliv na njihovo prihodnost. Hudo stisko jim lahko povzroča tudi izguba stika z družino ali z ljudmi, s katerimi so pripotovali. Nekateri otroci brez spremstva se soočajo z občutki osamljenosti. Težje je tistim, ki edini prihajajo iz določene države in govorijo drugačen jezik od ostalih v dijaškem domu oziroma v njihovem okolju. K dodatni poglobitvi stisk in tveganju so izpostavljeni tudi v primerih, da so nastanjeni v neprimernih prostorih, kjer je skupaj veliko ljudi. Zaradi preteklih izkušenj lahko imajo izbruhe jeze, so pod kroničnim stresom ali imajo težave z nespečnostjo. Včasih doživijo strah in stiske ob določenih situacijah, ki so povezane z preživetimi travmatičnimi dogodki kot je npr. ob pogledu na policista. Glede na pretekle izkušnje imajo lahko upravičeno težave z vzpostavljanjem zaupanja, zato je še posebej potrebna podpora v tej smeri. Nekateri otroci brez spremstva imajo samomorilne težnje, ali se morda niti ne zavedajo, da so doživeli denimo fizično ali spolno nasilje in da to ni nekaj normalnega. V takih primerih bi bilo potrebno, da se zagotovi strokovna

psihološka pomoč, ki naj bi bila sicer zagotovljena, vendar tudi pri tem zakonite zastopnice naletijo na ovire kot je prezasedenost pedopsihiatrov. V nekaterih primerih pa bi morda bil bolj ustrezen manj psihiatrično obarvan pristop, vendar nekega vzpostavljenega sistema, ki bi omogočal podporo, takrat ko je otrok v stiski in jo potrebuje, pri nas nimamo.

»To je žalostno. Včasih se je zgodilo, da so bili travmatizirani na tej begunski poti bolj, kot so bili v izvorni državi. Mi ponujamo neko, tudi zakonite zastopnice, določeno socialno podporo. Včasih tudi s pomočjo zaposlenih na uradu za integracijo in oskrbo migrantov, zaposlenimi v nevladnih organizacijah in tako naprej. Težko pa je to, če imajo neke take sveže travme, ti da ponudiš neko podporo, ali pa neko zaupanje. Včasih samo, da vidijo policista (čeprav se redko pritožujejo nad policisti v Sloveniji – so bili določeni primeri, ampak na splošno je težava Hrvaška, kot vsi vemo) jim to povzroča strah, stiske in tako naprej. Težko je pridobiti zaupanje, ne morem reči aha, zdaj mi smo pa drugačni, zdaj pa nam morate zaupati. To je zelo težko, travm je veliko, nasilje, in tudi jaz sem pogostokrat slišala, da so tudi mladoletniki bili deležni tega nasilja«.

Zakonita zastopnica 1

»..., ampak kar se pa tiče teh postopkov bi pa rekla, da je vse zelo dolgotrajno. Dokler res otroci ne dobijo enega tistega prvega odgovora, kaj se dogaja, na kakšni poti so, se mi zdi da so stalno pod nekakšnim pritiskom. Ne morejo se povsem sprostiti. Se mi zdi, da pri njih potem vse temelji na tem, bom takrat, ko bom za zihér tukaj ostal, saj ne vem kaj bo, ali me bodo vrnili, ali me lahko vrnejo, kam me bodo vrnili, kaj se mi bo zgodilo. Saj uradno se mladoletnikov ne vrača, ampak oni tudi težko zaupajo tem uradnim postopkom. To so pač otroci, ki so jih v večini tudi institucije v njihovih državah pustile na cedilu. In kjer se v državah niso počutili varne, tako da bi recimo odšli na neko policijo, odšli na neke centre in tam zaprosili za pomoč«.

Zakonita zastopnica 2

Večina jih gre naprej, nekateri otroci brez spremstva pa se ob prihodu v Slovenijo odločijo za oddajo prošnje za **pridobitev mednarodne zaščite**. Že pred prvim intervjujem lahko traja tudi do dva tedna, preden otroku dodelijo zakonito zastopnico. To pomeni, da v času odkar otroka pripeljejo in do prvega stika z zakonito zastopnico, otrok nima osebe, na katero bi se lahko obrnil. Nato sledi prvi intervju, pred začetkom katerega imajo zakonite zastopnice na voljo 15 minut, da se predstavijo otrokom, predstavijo svojo vlogo in jih informirajo glede postopka. Nekateri otroci brez spremstva vseeno ne razumejo postopka, sploh v primeru, da so nepismeni. Naenkrat spoznajo zakonito zastopnico, prevajalca ali prevajalko, pravnega pooblaščenca in inšpektorja, zaradi česar je težko pričakovati, da lahko v tako kratkem času razumejo vlogo

zakonitih zastopnic. Glede na to, da pogovor poteka v pisarni, ki je za otroka polna neznanih ljudi, je zanje tudi težje spregovoriti in včasih se zgodi, da jim ne uspe predstaviti pomembnih delov zgodbe, čeprav so se na to pripravljali. Hkrati je to, da na prvem intervjuju povejo čimveč, zelo pomembno, saj se jim lahko v primeru, da nekatere podrobnosti izpostavijo šele na drugem intervjuju, očita nekonsistentnost ali neresničnost izjav. Drugi intervju imajo dva tedna, mesec dni po prvem, kar je veliko hitreje kot v preteklosti. Kljub temu, je postopek najbolj problematičen zaradi dolgotrajnosti. V tem času je namreč prihodnost otrok negotova, nekateri pa so do zaključka postopka že postali polnoletni. Postopek se bistveno podaljša pri tistih, ki nimajo nobenih dokumentov. Postopek ni prilagojen otrokom, način izvajanja intervjujev za njih lahko predstavlja veliko stresa. Odločitev je podana na podlagi izpolnjevanja določenih pogojev in ne temelji na človečnosti.

»Jaz imam enega varovanca, ki je lansko leto dobil mednarodno zaščito, tako da je skoraj dve leti v Sloveniji. Sedaj pa imam tudi enega varovanca, ki ima subsidiarno zaščito, tale pa je enih 8 mesecev v Sloveniji. Par jih poznam, katerim mogoče nisem zakonita zastopnica, ampak jih poznam ker so bili prijatelji od mojih varovancev in tako. Tako da ja, jih je nekaj, ne pa veliko«.

Zakonita zastopnica 1

»Zavedam se, da imajo tudi na MNZ-ju velike težave, sploh pri otrocih, ki nimajo nobenih dokumentov in nimajo ničesar. Zelo težko se potem spelje tudi postopek. Tisti, ki imajo dokumente, gre potem malo hitreje. Recimo dva fanta sta bila iz Afganistana, onadva sta imela, sedem mesecev je bilo, pa v bistvu se ni še nič zgodilo. Mislim, da smo potem imeli takrat z enim celo ta poglobljeni intervju, ki je bil po pol leta. Ampak to je bilo za njih nedvomno preveč. Najprej otrok misli aha zdaj mogoče bo, pa mogoče se bo nekaj zgodilo in bo pomagalo, pa se že nekaj dobi, ampak potem na neki točki lahko sreča nekoga, ki mu reče, to je čisto preveč. Pa tudi ne da se jim, mislim sploh, če so v tej starosti, ko se jim skozi nekaj dogaja«.

Zakonita zastopnica 3

Žal se otroci brez spremstva ob prihodu v Slovenijo soočajo tudi z **diskriminacijo in stigmatizacijo**. Odnos uradnih oseb do otrok iz različnih držav je zelo različen, pri čemer je za otroke iz Afganistana ali Pakistana težje priskrbeti bančni račun in trajanje postopka je dolgotrajnejše, kot denimo za otroke, ki prihajajo iz Ukrajine. Pri urejanju birokratskih zadev za otroke, so zakonite zastopnice včasih deležne neprijaznega odnosa. Odziv nekaterih posameznikov ali skupin, določenih političnih strank v Sloveniji, na vse begunce in migrante

(ne glede na starost), je zelo negativen. Šola je za otroke brez spremstva večji izziv tudi zato, ker so starejši, se težje pogovarjajo, slabše razumejo snov, zaradi česar jih drugi »malo čudno gledajo«. Pomembno vlogo ima pri tem ozaveščanje o begunski izkušnji in drugačnosti pri majhnih otrocih in zavedanje, da se lahko v podobni situaciji znajde vsakdo.

»Zdi se mi, da je še vedno v Sloveniji na splošno odziv okolice ljudi, posameznikov, na begunce, migrante pa najsi gre za otroke ali odrasle, nosi zelo eno negativno konotacijo. Tukaj se mi zdi, da je ogromno prostora, na katerem treba še delati. V bistvu tukaj vidim kot zelo pomembno tudi, da se to ozaveščanje začne pri majhnih otrocih. Da se mlade uči o tem, kako smo si vsi različni in v kakšnih situacijah je nekdo živel. In zakaj so begunci in kaj pomeni biti begunec in mogoče tudi to, da некоč si lahko tudi ti. Noben nam ne garantira, da mogoče mi, naši otroci ali pa naši vnuki ne bomo некоč v taki situaciji. In mogoče, da mi ravnamo zdaj tako, kot bi si želeli, da bo некоč nekdo ravnal z našim otrokom ali vnukom, ko bi prišel nekam v eno državo, kjer ne bi poznal nikogar«.

Zakonita zastopnica 2

2.3.2. Vzpostavljanje odnosa

Najprej imajo zakonite zastopnice nalogo, da otroke brez spremstva **informirajo** o postopku pridobitve mednarodne zaščite, kar se izvaja neposredno pred prvim intervjujem. Predstavijo jim kakšne možnosti imajo in jim poskušajo razložiti kakšen je postopek. To je tudi začetek vzpostavljanja odnosa z otrokom, ki se potem nadaljuje, v kolikor ostane dovolj časa za podajo prošnje. Pri informiranju otrok brez spremstva je pomembna iskrenost in podajanje realnih informacij.

Pri vzpostavljanju odnosa zaupanja je pomembno, da se zakonite zastopnice z otroki brez spremstva čimveč **pogovarjajo**. Na začetku se je otrokom morda težko približati. Pri tem pomaga raziskovanje tega, kaj imajo radi (npr. nogomet), saj se preko pogovora o teh stvareh otroci lažje odprejo. Nekateri otroci se z zakonitimi zastopnicami pogovarjajo tudi o tem, kaj se jim je zgodilo. Kot je povedala ena izmed zakonitih zastopnic je pri tem otrokom pomembno dati vedeti, da niso krivi za to, kar se jim je zgodilo ter jim dati upanje za nov začetek. Pomembno je, da se o težkih situacijah z otroki odkrito pogovori in se teh tem ne potlači kot da se to ni zgodilo. V primerih, ko prevajalec pri pogovoru ni prisoten, je komunikacija težja. V takih primerih si pomagajo z mobilnimi aplikacijami kot je Google translate ali podobno. Ta način omogoča, da lahko tudi brez prisotnosti prevajalca zakonite zastopnice vzpostavijo stik z otrokom.

»Zgodba z enim fantom, ki je bil res tako, ko sva se spoznala, čisto tiho, nič se nisva mogla pogovarjat, ni se nikakor mogel sprostiti, jaz sem pač probala vse načine tako in tako. Vedela pa sem, ker sem prej govorila z enim strokovnim delavcem, ki je z njim preživel nekaj časa, da ima rad nogomet. In potem jaz po petnajstih minutah, ko se trudim z njim vsaj vzpostaviti kontakt, začneva in mu rečem za kateri nogometni klub pa navijaš. In potem je bilo takoj kako to misliš nogometni klub? In pol se je pa začela debata. In pač tudi če je taka za nas banalna stvar, kakor je recimo nogomet, je lahko nekomu zelo pomembno in se lahko približaš z njim na način, po drugi strani pa tudi on nekak si vzpostavi en nov krog prijateljev, ko hodi na neko dejavnost, se malo odklopi od vsakdanjega življenja in sigurno se mi zdi to zelo koristno in fajn«.

Zakonita zastopnica 2

Zakonite zastopnice si prizadevajo otrokom brez spremstva že ob prvem stiku predstaviti njihovo vlogo in poudariti, da jim lahko **zaupajo**. V kratkem času, ki ga imajo takrat na voljo, jih informirajo o postopku in sprašujejo o njihovih izkušnjah, ki so pomembne za pridobitev mednarodne zaščite. Otroci tako hitro ne morejo povsem razumeti, kakšna je vloga zakonitih zastopnic in v tem kratkem času ni mogoče vzpostaviti zaupnega odnosa. Začetni korak zakonitim zastopnicam predstavlja največji izziv. Zaupanje se razvije skozi čas, s tistimi otroki, ki v Sloveniji ostanejo dlje časa. Odnos gradijo s pogovori, reševanjem težav, aktivnostmi, izleti, povezovanjem otrok s svojo družino. Nekateri otroci hitreje zaupajo in delijo svojo zgodbo, medtem ko imajo drugi lahko težave z zaupanjem, ker so v preteklosti doživeli veliko slabega, zato je pomembno razumevanje in da se jim omogoči čas, da se počutijo varne. Pomembno je, da imajo eno odraslo osebo, ki ji lahko zaupajo.

»Nek zaupen odnos, ne povsem prijateljski, ampak skoraj da, se vzpostavi samo s tistimi otroci, ki ostanejo dlje časa. Zato, ker če se ustalijo, imajo vsaj nekaj časa ostati, če jim uspemo razložiti, da je to mogoče za njih najboljše. Potem se počasi preko nekih obiskov oblikuje neka zaupnost. Recimo jaz sem vedno šla do njih, ko so bili še v azilnem domu, ali pa v Logatcu ali Postojni v dijaškem domu. Če se je dalo, sem skušala dobiti seveda nekega prevajalca, prevajalko in potem smo se v bistvu pogovarjali take manjše stvari, mislim kako si, kako tukaj živiš, kaj počneš, ti je všeč nogomet«.

Zakonita zastopnica 3

»Vsakega otroka ali mladostnika sprejemem z empatijo in zaupanjem. Večinoma oni to zaupanje vračajo«.

Zakonita zastopnica 4

Na težave otrok brez spremstva se je potrebno odzvati z **empatijo**. Pomembno je, da zakonite zastopnice otroke sprejmejo z razumevanjem in toplino. Zakonite zastopnice svoj pristop do otrok opisujejo kot empatičen, zaupljiv, zaščitniški, prijazen in nevsiljiv.

»Se mi zdi, da smo mi ustvarili z njimi nek tak odnos, ki temelji na popolnem zaupanju in da lahko res do mene pridejo s kakršnokoli idejo, željo, težavo. Mislim, da nam je to nekako uspelo. Zdi se mi, da ta odnos mora biti, seveda po neki strani tudi avtoriteta, in da priskočiš v nekih takih težavah, ampak po drugi strani se mi zdi, da taki otroci rabijo toplino in bližino«.

Zakonita zastopnica 2

»Se mi zdi da pa je zelo pomemben korak, da ti otroka spustiš v svoj prostor. Recimo ko sem pripeljala te fante domov, da so spoznali moje otroke, ko smo šli na kakšen izlet. Se mi zdi da je to zelo veliko pomenilo. Če pa imajo kakšne težave, pa jim seveda koristi oziroma se jim približaš že takrat, ko jim pristopiš. Ne vem, ko imajo kakšne zdravstvene težave, težave s cimri, se ne razumejo in take stvari«.

Zakonita zastopnica 3

»Moj karakter je tak, da jaz sem bila dolga leta nazaj tudi prostovoljka Rdečega križa, imela sem to empatijo, tudi željo do dela z ranljivimi osebami«.

Zakonita zastopnica 1

»Prijaznost in nevsiljivost in dovolj časa«.

Zakonita zastopnica 4

Pri vzpostavljanju odnosa z otroki brez spremstva se seveda soočajo tudi z različnimi **izzivi**. Sprašujejo se, na kakšen način otroku najbolje razložiti, kaj pomeni vloga zakonite zastopnice in kako vzpostaviti zaupanje, se pokazati kot oseba, ki jim lahko pomaga v času njihovega bivanja v Sloveniji. Včasih se pri njih pojavi negotovost glede tega, kakšen pristop do otroka bi bil najbolj primeren. Večina otrok brez spremstva ne govori (dovolj dobro) angleškega

jezika, tako da je včasih komunikacija zelo omejena in so odvisni od prevajalcev ter aplikacij za prevajanje.

»Prvi izziv je seveda to, da so v bistvu že odrasli in potem zdaj kako jim sploh razložiti, kaj zakoniti zastopnik sploh pomeni. Torej, da jaz nisem nadomestna mama, da jaz nisem odvetnica, ker je težko razložiti zakaj je sploh koristno, da sem jaz tam kot zakonita zastopnica. Seveda poveš da ja, mora imeti zakonitega zastopnika, ker je mladoleten, kakšne so pravice in kaj jaz lahko pomagam. Ampak ta prvi zid je v bistvu najtežje prebiti, ker oni kljub temu da so, na nek način, odrasli zaradi izkušenj, so še vedno mladoletniki, so še vedno najstniki, še vedno imajo enake potrebe kot vsi najstniki oziroma mladostniki po svetu«.

Zakonita zastopnica 3

Pri premagovanju teh izzivov pa jim veliko pomagajo pridobljene **izkušnje** pri delu z otroki brez spremstva. Kadar se znajdejo v dilemi, se velikokrat za pomoč obrnejo na druge zakonite zastopnice, ki imajo več izkušenj. Ena zakonita zastopnica je predstavila tudi, kako ji pri odnosu z otroki pomaga lastna priseljska izkušnja.

»Tako da v bistvu mi pomaga ta en pristen odnos, po drugi strani verjetno tudi izkušnje, ki sem jih nabrala pri delu kot zakonita zastopnica. To delam približno tri leta. Pred tem sem že tudi delala, ker sem zaposlena v nevladni organizaciji in delamo veliko s prosilci in prosilkami za azil in na splošno z begunci in begunkami. Tako da tudi to mi pomaga, to neko znanje, ki ga imam z odraslimi uporabniki, uporabnicami. Včasih pa tudi moja lastna migrantska izkušnja. Jaz sem priseljenka iz Makedonije, nisem begunka, ampak sem prišla kot študentka na izmenjavi. Vseeno v določenih situacijah pa vem, kaj pomeni biti tujec ali tujka v drugi državi. Malo osamljena, pa malo se srečujem (ker nisem iz EU), s temi birokratskimi težavami, tako da mogoče je tudi to neka dodatna dimenzija«.

Zakonita zastopnica 1

2.3.3. Psihosocialna podpora

Zaradi travmatičnih izkušenj, ki so jih otroci brez spremstva doživeli, je najprej pomembno, da ob prihodu v Slovenijo počutijo varne. Že pri prvem intervjuju in na podaji prošnje jim je potrebno poudariti, da so prisotni tam zato, ker si jih želijo zaščititi in jim pomagati. Večina otrok potrebuje neko strokovno podporo, kar je zaradi prezasedenosti psihiatrov in prevajalcev včasih težko zagotoviti. Zakonite zastopnice se v takih primerih lahko obrnejo tudi na različne organizacije, čeprav pogrešajo neko podporno točko, nekoga ki bi bil na voljo takrat, ko se

znajdejo v dvomih glede nadaljnjih korakov. Različni strokovnjaki se angažirajo takrat, ko ima otrok zares hude težave, kot na primer samomorilne težnje. V nekaterih primerih bi za otroke bila bolj primerna manj psihiatrično obarvana podpora, tudi zaradi tega, ker otroci prihajajo iz okolja, kjer psihiatrična ali psihoterapevtska pomoč ni ravno poznana. Čeravno so otroci brez spremstva izredno ranljiva skupina, imajo po drugi strani več možnosti za integracijo, kot odrasli begunci, ki so običajno zaprti in teh možnosti sploh nimajo. Pomembno je, da so vključeni v šolo, da imajo možnost sodelovanja pri interesnih dejavnostih, da so vključeni v okolje, kjer bivajo. Potrebujemo odraslo osebo, ki ji lahko zaupajo, kar je lahko recimo učiteljica, zakonita zastopnica, strokovna delavka v azilnem ali dijaškem domu itn. Potrebujemo razumevanje, spodbudno, pozornost in človeško podporo. Najbolj vidna nevladna organizacija, ki nudi podporo in organizira različne aktivnosti za otroke brez spremstva je Slovenska filantropija. Po mnenju zakonitih zastopnic imajo tam otroci priložnost za sodelovanje v različnih aktivnostih in prejmejo učinkovito psihosocialno podporo. Nekateri zaposleni v tej organizaciji pa so na voljo tudi zakonitim zastopnicam, v kolikor se znajdejo v dilemi in potrebujejo usmeritev. Pomoč otrokom brez spremstva pa nudijo tudi posamezniki, zaposleni na ministrstvu za notranje zadeve in dijaškem domu v Postojni.

»Jaz mislim, da sploh Slovenska filantropija dela krasne stvari, tam v Viški hiški, jaz mislim, da je tam že marsikdo dobil zelo veliko podporo. Veliko je tudi posameznikov, ki so zaposleni bodisi na ministrstvu za notranje zadeve, bodisi v dijaškem domu Postojna, ki jim je res za to, da tem otrokom pomagajo in tudi delajo z njimi. Meni se zdi še vedno, da je recimo dostopnost socilane delavke v azilnem domu dobra, dosti je teh posameznikov. Mislim, da so izobljšali tudi sam proces, v bistvu dvostopnejske intervjuje, ki so dosti hitrejši. Še vedno je dejstvo, da ti otroci kakorkoli obrneš dobijo svoj prostor, dobijo svoje sobe, kjer jih ni pet, ni gužve. Vsaj načeloma, odvisno od tega koliko je ljudi. Imajo streho nad glavo, imajo vrstnike okoli sebe, se jim vseeno ponudi ta »bogpomagaj« tečaj slovenščine, amapk vseeno je ta možnost. Dostikrat pa je tudi možnost se udejestvovati v raznih športih in se jih tudi vpisuje v šole. Tako da meni se zdi da je dosti dobrega narejenega«.

Zakonita zastopnica 3

Trenutno so otroci brez spremstva nameščeni v dijaškem domu Postojna, kar zakonite zastopnice ocenjujejo kot primerno **nastanitev**. V preteklosti so otroke brez spremstva nameščali v azilni dom in celo v center za tujce, kjer je v neprimernih razmerah bivalo večje število ljudi in so bili izpostavljeni različnim tveganjem. Iz tega razloga je bivanje v dijaškem

domu pozitivna sprememba in korak naprej. Tam je osebje, ki jim lahko pomaga pri vsakodnevnih stvareh in nudi podporo pri učenju. Dobro je, da so v stiku z drugimi mladimi, ki prav tako bivajo v dijaškem domu. Lahko se povežejo s tistimi, ki govorijo skupni jezik. V nekaterih primerih, ko so otroci posebej ogroženi zaradi psihičnih težav ali groženj s strani tihotapcev, družinskih članov ali drugih, dijaški dom po mnenju zakonite zastopnice morda ni najbolj primerna nastanitev. Ker gre za institucijo odprtega tipa, obstaja skrb za njihovo varnost. V takih primerih bi morda bila bolj primerna nastanitev v krizni center, ki pa je običajno začasna in zaradi prezasedenosti tudi težko dosegljiva.

»Čeprav na drugi način se mi zdi, da Postojna lih ni neko velemesto, ki bi to vsem omogočalo, na drugi strani pa je tako, da so zaradi tega malenkost bolj prisiljeni da poiščejo nekoga tam, kjer so. Zdi se mi, da tudi med seboj, na primer tukaj v dijaškem domu, se takoj najdejo. Najdejo se tisti, ki govorijo skupni jezik, kdor je tam živel dlje časa jih predstavi. Vseeno pa so mi otroci kar omenjali, da nimajo nobenih prijateljev drugih znotraj tega dijaškega doma, kar mi je ful smešno, ker oni v bistvu živijo v tej isti hiši, vsak dan se srečujejo, ampak z njimi se pač ne družijo. Imajo prijatelje, ki so jih našli na svojem šolanju, pri nekih drugih dejavnostih, v mestu, ko se hodijo tja nekaj rolat. Pač, kjerkoli drugje, tam pa ne«.

Zakonita zastopnica 2

V Sloveniji imajo otroci brez spremstva možnost izobraževanja, obiskovanja **šole**. Šolski program poteka samo v slovenščini, kar pomeni, da se morajo najprej dovolj dobro naučiti jezika. Precej hitro pričnejo s programom opismenjevanja (učenjem slovenščine), ki ga izvaja ljudska univerza v Postojni. Otroci prihajajo z različnim predznanjem in različno obvladajo jezik. V isto skupino so vključeni otroci, ki ne obvladajo jezika na isti ravni, zaradi česar se nekateri dolgočasijo, drugi pa se počutijo kot da so najslabši v skupini. Ne glede na to, kateri razred šole so zaključili predhodno, se dogaja, da se vrnejo nazaj na nižjo stopnjo izključno zaradi nepoznavanja jezika. Nekateri so zaradi tega razočarani in bi si želeli možnost izobraževanja v angleškem jeziku. Veliko otrok gre naprej in se hitro menjavajo, kar po eni strani negativno vpliva na motivacijo teh, ki ostajajo, po drugi strani pa imajo osebe, ki delajo z njimi percepcijo »saj bodo šli naprej« in morda zaradi tega ne vložijo posebnega truda. Po mnenju zakonite zastopnice bi bilo potrebnega več specializiranega kadra, ki bi jim lahko posvetil več pozornosti, da bi se v šoli počutili bolj sprejeto. Šola je za otroke brez spremstva zagotovo večji izziv, vendar je izrednega pomena za lažjo integracijo. Omogoča jim povezovanje z vrstniki in vzpostavljanje novih prijateljskih vezi, kar jim lahko pomaga pri

učenju jezika in splošnem dobrem počutju. Prav tako jim uspešno opravljen izpit iz slovenščine omogoča vstop na trg dela, kjer lahko nekaj zaslužijo in se dodatno integrirajo.

»Šola je seveda zelo pomembna pri njihovem opolnomočenju. Še posebej pa če ne govorijo angleščine jim je nujno potrebna za vzpostavljanje stika in to prvotno integracijo. Po drugi strani seveda tudi to druženje s sovrstniki, sovrstnicami je zelo zelo pomembno in jim pomaga pri integraciji in pri splošnem dobrem počutju«.

Zakonita zastopnica 1

»...ampak recimo pri kar ene par mladostnikih je bil problem učenje slovenščine, ker je bilo zelo na nizkem nivoju. V bistvu je bilo zelo nekovostno tudi zaradi tega, ker se veliko otrok menja, hitro odidejo in potem se skozi začenja od začetka in tisti, ki ostajajo ne vidijo neke koristi pri tem učenju«.

Zakonita zastopnica 3

Izredno pomembno za krepitev moči otrok brez spremstva je odkrivanje njihovih **interesov**, aktivnosti, ki jih veselijo. Otroci imajo interese in zanimanja za različne stvari, kot na primer nogomet, kriket, kuhanje, računalništvo in drugo. Nekaterim otrokom je potrebno pomagati, da ponovno aktivirajo in razvijejo nove interese. Pri tem ima lahko pomembno vlogo tudi angažiranost zakonitih zastopnic. Glede na to, da je večina otrok brez spremstva fantov, je udejstvovanje v športih kot npr. nogomet lahko dobra priložnost za povezovanje z drugimi.

»Jaz pa vedno tudi svojim otrokom se mi zdi pač, želim izvedeti kaj jih zanima, kaj so njihove aktivnosti, kje se sprostijo in mislim, da smo do zdaj z vsakim našli neke stvari, včasih take, za katere še sami niso vedeli, da jih zanimajo in pač vsi se udeležujejo nekih interesnih dejavnosti in vsak ima neke svoje stvari in to se mi zdi super«.

Zakonita zastopnica 2

»Zelo koristno se je izkazalo, predvsem pri teh, ki so imeli že vsaj delno urejen status, da so recimo šli na kakšne organizirane izlete. Zelo pozitivno se je izkazalo, ko so na primer v Postojni ene štiri leta nazaj snemali film o migrantski poti, kar je tudi en tak jezik, ki je mednaroden, torej vizualen. In so bili oni igralci, torej so bili policaji, migranti, vse te vloge so v bistvu odigrali otroci sami. Kaj takega recimo je bilo zelo koristno«.

Zakonita zastopnica 3

Otroci brez spremstva govorijo različne materine **jezike** in zato je sporazumevanje z njimi brez prevajalcev lahko zelo težko. Ti so prisotni pri intervjujih in celotnem postopku pridobivanja mednarodne zaščite. Zakonite zastopnice pa jih skušajo pridobiti tudi ob siceršnjih pogovorih z otroki, ob morebitnih obiskih zdravnika in podobno. V veliko pomoč pri sporazumevanju so aplikacije, ki omogočajo prevajanje. Nekateri otroci govorijo angleški jezik, kar jim pri tem zelo pomaga. Težje je tistim, ki ne govorijo angleškega jezika ali predvsem tistim, ki govorijo svoj jezik. V primeru, da so edini, ki govorijo ta jezik, se počutijo bolj osamljene. Zaradi tega bi bilo dragoceno, v kolikor bi te otroke povezali s člani begunske skupnosti oziroma osebami, ki govorijo enak jezik.

»Mislim, da je to različno od posameznika do posameznika. Vsekakor se mi zdi, da če govorijo angleški jezik, je to za njih veliko lažje. Ker se mi zdi, da potem so jim nekako odprta vsa vrata. Se mi zdi, da v Sloveniji večinoma govorimo angleško in se lahko potem hitro skomuniciramo. Kar se tiče pa takih, ki ne govorijo angleško, se mi pa zdi da je to veliko težje«.

Zakonita zastopnica 2

»Jaz mislim, da to kar sem že rekla, jezikovna bariera je kar pomembna, torej več stika z ljudmi, ki živijo v Sloveniji in govorijo njihov jezik. Bodisi nekdo, ki je že dobil status, da ima to izkušnjo za izmenjavo, bodisi nekdo, ki se uči ta jezik pa da se drug drugega učita svoje jezike. Jezik se mi zdi res zelo pomemben, ker če ne so ti otroci, sploh tisti ki sami govorijo svoj jezik, zelo osamljeni. Jezik in ljudje, ki govorijo njihov jezik v Sloveniji, se mi zdi da to bi bilo treba malo okrepiti«.

Zakonita zastopnica 3

Povezovanje z osebami, ki govorijo isti jezik pa je pomembno ne samo zaradi jezika, ampak tudi zaradi tega, ker te osebe morda poznajo tudi njihove navade, **kulturo**. To je posebej pomembno za tiste, ki nimajo stika s svojo skupnostjo ali posamezniki, ki bi delili njihove kulturne vrednote. Kadar več otrok prihaja iz iste države, se lahko skupaj družijo, poslušajo glasbo, igrajo isti šport. Nekaterne nevladne organizacije organizirajo kulturne večere, kjer lahko kuhajo svojo hrano, poslušajo glasbo in podobno. Glede na to, iz katerih delov sveta prihajajo, se je nekaterim težje, drugim morda lažje soočati z novo kulturo. Vsekakor je privajanje na novo kulturo za otroke običajno zelo težko, pri čemer je to odvisno od več dejavnikov, tudi od njihovih osebnostnih značilnosti.

»Če jih je par iz iste države, potem se oni med sabo družijo, poslušajo glasbo. Če so recimo iz Pakistana ali iz Afganistana igrajo kriket lahko pa nekako stik z neko svojo tradicijo lahko obdržijo. Organizirano mogoče malo težje. Kolikor jaz vem, nevladne orfanizacije delajo na tem področju in organizirajo te kulturne večere, kjer lahko kuhajo svojo hrano, predvajajo svojo glasbo in na nek način tudi promovirajo svojo kulturo. Poznam določene nevladne organizacije, ki organizirajo tovrstne aktivnosti«.

Zakonita zastopnica 1

»Je pa res zelo odvisno iz katerega dela sveta prihajajo, enim je lažje, enim je težje, kako se soočati z novo kulturo, novimi ljudmi, se mi zdi, da tudi od osebnosti. Nekateri, če so zelo zaprti vase in sramežljivi, si precej težje ustvarijo nek svoj socialni krog kot pa ostali, ki so na primer bolj outgoing pa socialni in tako«.

Zakonita zastopnica 2

Pomembno je, da se spodbuja **samostojnost** otrok brez spremstva, da se lahko glede katerih zadev odločijo sami. Dobro bi bilo, da bi otroci dobili več žepnine, s katero bi lahko upravljali in si kupili nekaj po svoji izbiri. Na mesec sicer prejmejo 18 EUR žepnine, kar pa je majhen znesek in bi ga po mnenju zakonitih zastopnic bilo potrebno nekoliko zvišati. Zaradi primanjkovanja denarja, otroci kmalu razmišljajo o tem, da bi začeli služiti svoj denar. Pomembno je, da se jim ponudi možnost izbire obleke in drugih stvari, kar je včasih organizirano, včasih pa otroci te možnosti nimajo. Hkrati bi jim pri tem, da postanejo bolj samostojni lahko pomagalo tudi to, da bi jim dodeliti neko odgovornost. S tem bi lahko prevzeli neko vlogo in dobili občutek pomembnosti in prispevanja.

»Kar se tiče materialnega, ja tudi mislim, da je bila žepnina 18 EUR (ali koliko, zdaj ne vem, če so jo že kaj dvignili) na mesec. Žepnino je otrok dobil šele drugi mesec, ko je bil tukaj, skratka nič. Potrebna bi bila malo večja žepnina, vsaj 20, 50 EUR, samo da jo dobi ta otrok že takoj. Pa magari 10 eur na teden. Kakorkoli, samo da ima že na začetku, ko je tukaj, sredstva za osnove. Če si hoče kupiti čigume, cigarete ali nekaj, denar s katerim lahko upravlja. Po navadi začnejo dobivati te žepnine pozno, prepozno po mojem mnenju. Tudi to možnost, da si lahko izbere sam nekatere stvari, ker najstnikom, če se hočejo vklopiti v te najstniške kroge, je tudi pomembno kako izgledajo. Kako se zrihtajo, in je fajn če imajo ti otroci možnost tudi sami si izbrati. Vem da včasih to možnosti tudi imajo, se organizira tako, da se jih pelje v trgovino in si sami izberejo, včasih pa ne«.

Zakonita zastopnica 3

Zakonite zastopnice so izpostavile, da je pomembno upoštevanje otrokove **starosti**. Velikokrat se jih jemlje kot mlajše otroke, čeprav gre večinoma za najstnike, ki so stari 16, 17 let. Po eni strani imajo ti otroci že veliko življenjskih izkušenj in je to potrebno upoštevati. Kljub temu, pa niso še odrasle osebe, kar je prav tako pomembno razumeti.

»Po drugi strani mi mogoče ni najbolj všeč, kaj se dogaja trenutno, bolj v zahodni družbi, bi rekla. Da se v bistvu preveč infantilizirajo otroci. Preveč jih obravnavamo kot otroke, čeprav to so mladoletniki, ki so stari 16, 17 let. Mogoče so že štiri leta na poti, mogoče so že od svojega četrtega leta delali na polju, ali so prodajali neke stvari na cesti. In zdaj se mi ta pristop ne zdi toliko ustrezen. Mislim da, pri nekaterih zakonitih zastopnicah, se to opaža. Lepo je, da si jih sistem želi jih zavarovati in zaščititi, ampak moramo izhajati iz tega, da čeprav so mladoletni uradno, imajo toliko življenjskih izkušenj za seboj, da v bistvu ni vedno primerno, da jih tako obravnavamo, samo kot otroke. Moramo upoštevati tudi njihove značilnosti, karakter, tudi to da so bili drugače vzgojeni v svoji izvorni državi«.

Zakonita zastopnica 1

»Dostikrat se mi zdi da se jih jemlje kot neke mlade otroke, medtem ko so to večinoma najstniki, ki tudi imajo izkušnje in hočejo biti odrasli, po drugi strani pa si še vedno želijo neko sproščenost, igro, razvijanje domišljije, veččin kuhanja, računalniških in podobno«.

Zakonita zastopnica 3

2.3.4. Zakonito zastopanje otrok brez spremstva

Zakonite zastopnice imajo v okviru usposabljanja tridnevno **izobraževanje**. Tudi tekom opravljanja funkcije se lahko udeležujejo različnih izobraževanj, ki jih v glavnem ocenjujejo kot zelo koristna. Pomembna so zato, ker na ta način pridobijo nova znanja, izmenjajo informacije in se seznani z novostmi. Zakonita zastopnica je izpostavila tudi, da bi bilo koristno, v kolikor bi imeli več izobraževanj, ki bi bila bolj praktično usmerjena.

»Sigurno se mi zdijo izobraževanja zelo pomembna in da se jih vse zakonite zastopnice kar udeležujemo. Ker se mi zdi da včasih potrebuješ tudi neko širšo sliko in neka širša znanja in se mi zdi, da se tudi te trendi spremenjajo in vsekakor ne moremo biti z vsem na tekočem. Tako da ta vidik se mi zdi pač izjemno pomemben in se tudi rada udeležujem kakršnih koli izobraževanj, ki potekajo na to temo«.

Zakonita zastopnica 2

»Teh par izobraževanj, ki smo jih imeli, vsakič je bilo vsaj eno predavanje ali delavnica, ki je bila koristna za razumevanje teh otrok. Recimo nazadnje smo imeli Anico Mikuš Kos, ki je velika strokovnjakinja, legenda na področju razumevanja teh otrok in njihovih travm, sploh tistih, ki izhajajo iz vojnih oziroma nasilnih območij«.

Zakonita zastopnica 3

Še posebej pa so kot pomembno izpostavile **povezovanje** z organizacijami in drugimi zakonitimi zastopnicami. Center za socialno delo Vič, ki postavlja zakonite zastopnice, organizira intervizije. Na intervizijah so prisotne zakonite zastopnice, včasih tudi predstavnice Urada vlade za oskrbo in integracijo migrantov in predstavnice ministrstva za notranje zadeve. Intervizije predstavljajo dobro platformo za izmenjevanje mnenj in izkušenj, vendar po mnenju zakonite zastopnice prostor morda ni najbolj varen za izražanje mnenj glede tega kar jih obremenjuje. Zakonite zastopnice se povezujejo tudi s Pravno informacijskim centrom, kjer dobijo pravne nasvete, kar je predvsem pomembno pri postopkih pridobitve mednarodne zaščite. Dobro se povezujejo tudi s Slovensko filantropijo, kjer jim zaposleni nudijo podporo v primerih, ko se znajdejo pred oviro oziroma potrebujejo pomoč pri določeni zadevi. Veliko jim pomagajo tudi neuradna povezovanja z drugimi zakonitimi zastopnicami, kjer si lahko med seboj delijo izkušnje, postavljajo vprašanja in prosijo za pomoč.

»Po drugi strani bi pa rekla, da vsaj za nas, ki smo to sprejeli pred kratkim, je pa tudi fajn, da se nekak povežemo z drugimi in da si delimo izkušnje in da v nekaterih situacijah ti ni bad prosit za pomoč in nekoga nekaj vprašat, ker seveda ne moreš vsega sam vedeti. Tukaj se mi zdi, da smo na nek način z nekaterimi zakonitimi zastopnicami zelo povezane in nekako tako sodelujemo in tudi pričakujemo druga od druge da smo v stiku in da si pomagamo«.

Zakonita zastopnica 2

Razvidno je, da zakonite zastopnice otrok prevzemajo tudi **zagovorniško vlogo**. Težijo k temu, da se postavijo za svoje otroke ter zagotovijo, da dobijo pravično obravnavo in podporo. Pri tem je pomembno, da poznajo zakone in zakonodajo, ki se nanašajo na mednarodno zaščito otrok. Včasih se morajo obrniti na druge strokovnjake, da bi zagotovile, da otroci dobijo tisto, kar potrebujejo. Sodelovanje z drugimi organizacijami, kot je PIC, ki nudi pravno pomoč, je ključnega pomena za zagotavljanje pravične obravnave otrok v postopkih. Kako so pri tem uspešne, je odvisno tudi od njihovih osebnostnih značilnosti, kot so vztrajnost in samozavest.

»Tokrat, ko sem prvič prišla v stik s parimi zakonitimi zastopnicami, in mi ki smo bile nove, smo dobile občutek, da tista, ki je samozavesta in glasna in se zna postaviti zase in za svoje otroke, bo verjetno bolj uspešna. In tudi vsi, s katerimi mi sodelujemo po raznih institucijah si vedno zapomnijo bolj tiste, ki so bolj vztrajne, bolj glasne, ki pač ne bodo tiho. Ki bodo v trenutkih, ko se bo njihovim otrokom dogajala kakršnakoli krivica ali pa njim, bodo to pač jasno povedale in naslovile«.

Zakonita zastopnica 2

Zakonite zastopnice se lahko znajdejo v **dilemi** oziroma potrebujejo pomoč pri nerešenem vprašanju in usmeritev glede nadaljnjih korakov. Včasih otroci brez spremstva kažejo neko odklonsko vedenje in zakonite zastopnice se sprašujejo na kakšen način bi jim lahko pomagale in kam se lahko v tistem trenutku obrnejo za nasvet. Opravljanje funkcije zakonitega zastopnika je nepredvidljivo glede časovnega vidika. Za urejanje birokratskih zadev in uradne postopke si zaposlene osebe morajo urediti proste ure oziroma dopust, kar je težko potem ponovno spremeniti v primerih, ko otrok brez spremstva pred tem zapusti državo in se ta ne izvede. Sprašujejo se, kako usklajevati poklicno in zasebno življenje z zakonitim zastopanjem. Čeprav v nekaterih primerih vedo, da je potrebno zagotoviti psihiatra in prevajalca, je to lahko zaradi prezasedenosti zelo težko, zato se sprašujejo, kaj bi se lahko uredilo na tem področju.

»Razumemo to, vendar ti že vzameš dopust, zdaj ni poti nazaj. Ne vem, kako bi se lahko rešilo to. Po drugi strani to ni neko tako delo, s katerim bi se lahko preživljal. Ni prostovoljno zakonito zastopanje, si plačan v sklopu uradnega postopka, veliko pa je stvari, ki pridejo zraven, ki niso direktno povezane s tem, kot na primer za urejanje davčne številke lahko porabiš pet ur. Da izpolniš neke obrazce, za to nisi direktno plačan«.

Zakonita zastopnica 1

»Kar se tiče tega zakonitega zastopništva je dosti stvari malo nejasnih. Ni vse črno in belo in potem je zelo veliko enega sivega prostora, kjer se vmes sprašujemo, kaj bi bilo najboljše, na koga se tukaj obrniti. Tukaj se mi potem zdi da je res kar pomembno, da si vztrajen in da zaupaš v to, kar delaš.«

Zakonita zastopnica 2

Nekaj zakonitih zastopnic je predstavilo tudi svoje **predloge**:

- skrajšati čas, ko je otrok brez zakonite zastopnice (v času od prihoda otroka brez spremstva do postavitve zakonite zastopnice)
- več časa za informiranje in vzpostavitev odnosa z otrokom brez spremstva pred prvim intervjujem
- postopek pridobitve mednarodne zaščite skrajšati in bolj prilagoditi otrokom
- več jezikovne podpore, večja razpoložljivost prevajalcev
- vzpostavitev podporne pisarne za zakonite zastopnice, ki bi nudila pomoč s strani neuradnih oseb
- organizacija kakovostnih izobraževanj za zakonite zastopnice, ki so praktično usmerjena
- profesionalizacija zakonitega zastopanja in boljša sistemska ureditev
- hitrejša odzivnost organizacij, npr. Centra za socialno delo

3. Razprava in sklepi

Z raziskavo sem odkrivala izkušnje in mnenja zakonitih zastopnic otrok brez spremstva, ki so v njihovem življenju prisotne vsaj v obdobju, ko se nahajajo v Sloveniji. Menim, da sem z raziskavo dobila dober vpogled na različna področja, ki so za življenje otrok brez spremstva ključnega pomena. Med pogovori je bilo izpostavljenih veliko tem, ki sem jih med kvalitativno analizo združila zaradi lažje preglednosti. Najprej sem skupaj združila teme, ki so značilne za begunsko izkušnjo: nevarnosti na poti, nasilje, trgovina z ljudmi, travma in stres, pridobitev mednarodne zaščite, diskriminacija in stigmatizacija. Dobila sem vpogled v to, na kakšne načine zakonite zastopnice vzpostavljajo in ohranjajo odnos z otroki brez spremstva in sem skupaj združila teme, ki so obenem ključne sestavine za graditev odnosa, ki temelji na zaupanju: informiranje, pogovor, zaupanje, empatija, izzivi in izkušnje. Iz opravljene raziskave sem lahko dobila sliko o tem, kako je pri nas urejeno zagotavljanje psihosocialne podpore tem otrokom. V pojem psihosocialne podpore sem združila teme, ki so za dobrobit otrok brez spremstva posebej pomembne in jih pri tem ne smemo spregledati: nastanitev, šola, interesi otrok, jezik, kultura, samostojnost in starost. Nazadnje sem vključila tudi značilnosti zakonitega zastopanja otrok brez spremstva, saj so se v pogovorih odpirale teme glede izobraževanja, povezovanja, zagovornišтва, dilem in predlogov na tem področju.

V raziskavi sem si zastavila raziskovalna vprašanja, na katera odgovarjam v nadaljevanju na podlagi opravljene kvalitativne analize.

Kako restriktivna politika priseljevanja vpliva na travmatizacijo otrok brez spremstva?

Zavračanje na mejah je razlog, da so nekateri otroci brez spremstva na poti do ciljne države lahko tudi več let. V tem času so izpostavljeni življenjsko ogrožajočim dogodkom, policijskemu nasilju ali nasilju s strani drugih (npr. s strani tihotapcev, drugih beguncev) in trgovini z ljudmi. Nekateri so ujeti v t.i. begunskih centrih, kjer je tveganje, da bodo postali žrtve različnih zlorab še večje. Na poti se velikokrat morajo znajti sami, brez denarja in brez staršev ali skrbnikov, od katerih so se ločili. Izkušnje, ki jih otroci doživijo na tej poti, so velikokrat bolj travmatične od tistih, zaradi katerih so pobegnili iz svoje države. Otroci brez spremstva, ki pridejo v Slovenijo, zaradi teh izkušenj običajno potrebujejo neko psihološko pomoč. Dodatno poglobitev stiske pa jim povzroča postopek pridobitve mednarodne zaščite, ki je dolgotrajen in ni prilagojen otrokom.

Kaj spodbuja okrevanje od travme in odpornost otrok brez spremstva?

Otroke brez spremstva trenutno nameščajo v dijaški dom Postojna, kjer imajo možnost navezovanja stika z drugimi otroci, ki prav tako bivajo v dijaškem domu. Imajo možnost izobraževanja, obiskovanja šole, kjer se lahko povežejo z drugimi vrstniki in vzpostavljajo nove prijateljske vezi. Poleg socialnih izkušenj je za razvijanje njihove odpornosti izrednega pomena tudi sodelovanje v interesnih aktivnostih, ki jih veselijo. Pomembno je, da ostanejo v stiku z lastnim jezikom in kulturo, pri čemer jim lahko pomaga povezovanje s člani begunske skupnosti. Pri otrocih je potrebno krepiti tudi sposobnost samostojnega odločanja. Otroci brez spremstva potrebujejo enako kot vsi drugi otroci toplino, razumevanje in spodbudo. Vse to jim lahko pomaga, da uspešno okrevajo od travmatičnih in težkih izkušenj, ki so jih preživeli.

Kaj pripomore k vzpostavitvi in ohranjanju zaupljivega odnosa z otrokom brez spremstva?

Zakonite zastopnice imajo najprej nalogo, da otroke brez spremstva informirajo o postopku pridobitve mednarodne zaščite, kar se izvaja neposredno pred prvim intervjujem. Pri tem je pomembna iskrenost in podajanje realnih informacij. Ker gre večina otrok brez spremstva hitro naprej, vzpostavijo zaupljiv odnos samo s tistimi, ki ostanejo dlje časa. Pri ohranjanju odnosa je pomembno, da se zakonite zastopnice z otroki čimveč pogovarjajo. S pogovorom lahko odkrivajo njihove interese in se jim na ta način tudi lažje približajo. Njihov odnos se krepi tudi s pomočjo pri reševanju težav, aktivnostmi, izleti, tudi s povezovanjem otrok brez spremstva z njihovimi otroci in družino. Otroke je potrebno sprejeti z empatijo in razumevanjem.

Katere spremembe so potrebne za izboljšanje življenja otrok brez spremstva v Sloveniji?

V Sloveniji bi bilo potrebno skrajšati postopek za pridobitev mednarodne zaščite. Postopek je dolgotrajen in v obdobju čakanja je prihodnost otrok brez spremstva negotova, kar slabo vpliva na njihovo psihično zdravje. Nekateri do zaključka postopka že postanejo polnoletni, kar lahko pomembno vpliva na potek njihove prihodnosti. Postopek za pridobitev mednarodne zaščite bi bilo potrebno bolj prilagoditi otrokom in jim s tem zmanjšati stres, ki ga zaradi postopka doživljajo. Spremembe bi bile potrebne tudi na področju šole, kjer trenutno program poteka v slovenščini in se ga otroci udeležijo po opravljenem tečaju opismenjevanja (učenjem slovenščine). Otroci brez spremstva pouk obiskujejo v nižjih razredih zaradi nepoznavanja slovenskega jezika, čeprav so v svoji državi že zaključili višjo stopnjo šolanja. Pojavlja se želja po spremembah, ki bi otrokom omogočalo napredovanje po razredih (kakovostnejši tečaji slovenščine, možnost izobraževanja v angleščini). Dobro bi bilo, da bi v šolah imeli več

specializiranega kadra, ki bi otrokom brez spremstva lahko namenil več pozornosti. Šola je lahko tudi dober prostor za ozaveščanje vseh otrok o drugačnosti in o tem, kaj pomeni, da je nekdo begunec. Potreben bi bil tudi lažji dostop do prevajalcev in strokovnjakov v primeru, da imajo otroci psihične težave in potrebujejo pomoč. Otroci brez spremstva dobijo žepnino v višini 18 EUR na mesec, kar bi glede na njihovo starost in sposobnost upravljanja z denarjem lahko bilo nekoliko višje. Kljub temu, da večina otrok brez spremstva Slovenijo hitro zapusti, pa jim lahko s pozitivnimi spremembami omogočimo neko dobro izkušnjo, ki jo glede na to, da pri teh letih bežijo od vsega, kar so poznali, tudi potrebujejo.

4. Predlogi

- S strani vladnih ustanov bi bilo potrebno upoštevanje predlogov nevladnih organizacij, ki nudijo psihosocialno podporo in pomoč otrokom brez spremstva in poznajo potrebe po spremembah na tem področju.
- Pri nujenju podpore in pomoči otrokom je potrebno za določanje potreb upoštevati vsakega otroka posebej. Otroci brez spremstva imajo različne potrebe in temu primerno je potrebno sprejemati odločitve glede nujenja pomoči.
- Potrebna je pozornost s strani vseh odraslih oseb, ki so v stiku z otroki brez spremstva, glede morebitne diskriminacije in ozaveščanje o nediskriminatornem ravnanju vseh otrok v šoli in dijaškem domu. Za ta namen bi lahko v šoli in dijaškem domu organizirali več aktivnosti za spodbujanje razumevanja drugačnosti in povezovanja otrok.
- Več specializiranega kadra v šolah (tudi socialnih delavk) in izvajanje individualnega pristopa za otroke brez spremstva.
- Upoštevanje različne stopnje znanja slovenščine pri oblikovanju skupin pri tečaju opismenjevanja (učenju slovenščine).
- Postopek pridobitve mednarodne zaščite bi bilo potrebno bolj prilagoditi otrokom brez spremstva. Prepoznati je potrebno, da imajo otroci lahko težave pri pripovedovanju o težkih izkušnjah in jim omogočiti različne oblike načina pričevanja na intervjujih.
- Postopek pridobitve mednarodne zaščite bi bilo potrebno skrajšati in s tem zmanjšati negotovost otrok glede njihove prihodnosti v Sloveniji. Pri tem je pomembno, da se kljub hitrejši obravnavi prošnje vsebinsko preučijo.
- Omogočiti bi bilo potrebno večjo prisotnost socialnih delavk na področju dela z otroki brez spremstva, ki lahko s svojim znanjem pozitivno vplivajo na proces okrevanja od travme tudi z uporabo pristopa, temelječega na razumevanju travme.
- Vpeljava pristopa, ki temelji na razumevanju travme na nivo celotne šole in dijaškega doma.
- Potrebno je iskanje načinov in spodbujanje otrok pri ohranjanju stika z lastno kulturo in povezovanje z drugimi člani begunske skupnosti, ki govorijo isti jezik. Pri tem bi lahko imele večjo vlogo socialne delavke in učitelji, ki bi se poučili o kulturi otrok brez spremstva, ki so njihovi učenci.

- Glede na starost in sposobnost upravljanja z denarjem, bi bilo otrokom brez spremstva potrebno povišati mesečno žepnino za osnovne življenjske stroške, ker ta pomembno vpliva na lažjo prilagoditev v novem okolju in spodbujanje samostojnosti.
- Potrebno bi bilo organizirati več supervizijskih srečanj za zakonite zastopnice. Hkrati je potrebno nadaljnje izvajanje izobraževanj, namenjenih zakonitim zastopnicam, ki so usmerjena v praktične primere.
- Vzpostavitev dodatne podpore za zakonite zastopnice v okviru neodvisnih organizacij za namen reševanja konkretnih vprašanj pri nudenju pomoči otrokom brez spremstva.

5. Literatura in viri

- Abunimah, A. & Blower, S. (2010). The Circumstances and Needs of Separated Children Seeking Asylum in Ireland, *Child Care in Practice* Vol. 16, št. 2, str: 129-146
- Bates, L., Baird, D., Johnson, D. J., Lee, E.R., Luster & T. Rehagen, C. (2005). *Sudanese Refugee Youth in Foster Care: The "Lost Boys" in America*, *Child Welfare* Vol. 84, št. 5, str. 631-648
- Bemak, F. & Chung, R. C.Y. (2014). *Immigrants and refugees*, APA Handbook of Multicultural Psychology: Vol. 1, American Psychological Association
- Bercht, S. (2005). *Od kod družbeno zavračanje prosilcev za azil*, v: *Socialno delo*, letnik 44., št. 4/5, str. 387-302, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Bolea, P. S., Grant, G. Jr., Burgess, M. & Plasa, O. (2003). *Trauma of Children of the Sudan: A Constructivist Exploration*, *Child Welfare* Vol. 82, št. 2, str. 219-233
- Brotherton, G. & Cronin, M. (2013). *Working with Vulnerable Children, Young People and Families*, Velika Britanija: Routledge
- Chase, E. (2010). *Agency and Silence: Young People Seeking Asylum Alone in the UK*, *British Journal of Social Work* Vol. 40, str. 2050–2068
- Carlson, B. E., Cacciatore, J.& Klimek, B. (2012). *A Risk and Resilience Perspective on Unaccompanied Refugee Minors*, *Social Work* Vol. 57, št. 3, str. 259-269
- Cvetek, R. (2009). *Bolečina preteklosti: travma, medosebni odnosi, družina, terapija*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, str. 11-47
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L. Mešl, N. & Možina, M. (2015). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Derluyn, I. & Broekaert, E. (2005). *Otroci in mladostniki brez spremstva v Belgiji*, v: *Socialno delo*, letnik 44., št. 4/5, str. 313-323, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Diab, S. (2009). *Beyond Borders: Unaccompanied Refugee Minors and Access to Refugee Protection* – magistrsko delo, Montreal: McGill University
- Dragoš S. (2016). *Begunci in Slovenci*, v: *Socialno delo*, letnik 55., št. 3, str. 123-136, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Draž, M. (2010). *Socialno delo z mladoletniki brez spremstva staršev ali skrbnika* – diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Fantino, A. M.& Colak, A. (2001). *Refugee children in Canada: Searching for identity*, *Child Welfare* Vol. 80, št. 5, str. 587-596
- Furia, A. (2012). *Victims or Criminals? The Vulnerability of Separated Children in the Context of Migration in the United Kingdom and Italy*, University of Sussex, Sussex Centre for Migration Research, Italy
- Gabaj, Ž. (2011). *Otroci brez spremstva: raziskovanje položaja in mehanizmov zaščite otrok brez spremstva v Sloveniji*, - diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Goodman, J. H. (2004). *Coping With Trauma and Hardship Among Unaccompanied Refugee Youths From Sudan*, *Qualitative Health Research* Vol 14, št. 9, str. 1177-1196
- Gole Ašanin, S. (2003). *Otroci brez spremstva*, Ljubljana: Urad za priseljevanje in begunce
- Gornik, B. (2009). *Mladoletni migranti brez spremstva in njihove pravice v slovenskem azilnem in migracijskem sistemu*, v: *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 60, str. 118-14, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja
- Hallahan, L. & Irizarry, C. (2008). *Fun Days Out: Normalising social experiences for refugee children*, *Journal of Family Studies* Vol. 14, št. 1, str. 124–130.,

- Hart, R. (2009). *Child refugees, trauma and education: interactionist considerations on social and emotional needs and development*, Educational Psychology in Practice Vol. 25, št. 4, str. 351–368
- Heidbrink, L. (2010). *Unaccompanied Migrant Youth: Negotiating (Il)equality and Pursuing Justice* – doktorska disertacija, Baltimore: Johns Hopkins University
- Jones, R. (2017). *Nasilne meje: begunci in pravica do gibanja*, Ljubljana: Založba /*cf.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery*, New York: Basic Books
- Katsounari, I. (2014). *Integrating Psychodynamic Treatment and Trauma Focused Intervention in the Case of an Unaccompanied Minor With PTSD*, Clinical Case Studies Vol. 13, št. 4, str. 352 –367
- Keles, S., Friborg, O., Idsøe, T., Sirin, S. & Oppedal, B. (2016). *Resilience and acculturation among unaccompanied refugee minors*, International Journal of Behavioral Development str.1–12
- Kia-Keating, M. & Ellis, H.B. (2007). *Belonging and Connection to School in Resettlement: Young Refugees, School Belonging, and Psychosocial Adjustment*, Clinical Child Psychology and Psychiatry Vol. 12, št. 1, str. 29-43
- Klemenčič Rozman M. M. (2016). *Stres, kriza travma – razlike med teoretskimi koncepti*. Zapisni predavanj pri predmetu Travme in socialno delo, UL Fakulteta za socialno delo
- Knight (2015). *Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges*. Clinical Social Work Journal 43, 25-37
- Kohli, R.K.S. (2007). *Social work with unaccompanied asylum seeking children*, New York: Palgrave Macmillan
- Lawrence, A.J., Kaplan I. & Collard, A.H. (2016). *Understanding the Perspectives of Refugee Unaccompanied Minors Using a Computer-Assisted Interview* Vol. 17, št. 2
- Lerner, A. B. (2012). *The Educational Resettlement of Refugee Children - Examining Several Theoretical Approaches*, Multicultural Education Vol. 20, št. 1, str. 9-14
- Lustig, S. L. (2010). *An Ecological Framework for the Refugee Experience: What Is the Impact on Child Development?* V: Evans, G.W. (ur.), Wachs, T.D. (ur.), *Chaos and its influence on children's development: An ecological perspective*, str. 239-251, Washington, DC, American Psychological Association
- Mikuš Kos, A. & Slodnjak, V. (2000). *Nesreče, travmatski dogodki in šola: pomoč v stiski*, Ljubljana: DZS
- Mikuš Kos, A., Zlatar, F., Uzelac M., & Jamšek P. (2017). *Priročnik za psihosocialno pomoč otrokom beguncem*, Radovljica: Didakta
- Nihče ni nelegalen (2004). *Nihče ni nelegalen! Za svet brez meja! Proti kontroli imigracije! manifest Skupine nihče ni nelegalen (No One is Illegal Group)*, september 2003, v: Časopis za kritiko znanostim, letnik letnik 32, številka 217/218, Ljubljana: Študentska založba
- Pagon M. & Mikuš Kos A. (1998). *Begunci v Sloveniji: pregled dosedanjih aktivnosti*, Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije
- Pieloch, K. A., K. Marks, A. & McCullough, M.B. (2016). *Resilience of Children With Refugee Statuses: A Research Review*, Canadian Psychology Vol. 57, št. 4, str. 330–339
- Rafaelič, A. (2012). *Sedemsto kilometrov je veliko, a ne dovolj*, v: Časopis za kritiko znanosti. letnik 40, št. 250, str. 165-176, 297, 305. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani
- Rojec, L. (2018). *Mladoletni begunci v slovenskem sistemu izobraževanja za odrasle* – diplomsko delo, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo

- Saleebey, D. (2009). *The strengths perspective in social work practice* (5. izdaja), Boston: Pearson /Allyn and Bacon
- Sedlar, A. M. (2006). *Otroci brez spremstva in šola* - diplomsko delo, Maribor: Pedagoška fakulteta
- Smyth, B., Shannon M. & Dolan, P. (2015). *Transcending borders: Social support and resilience, the case of separated children*, Transnational Social Review Vol. 5, št. 3, str. 274-295
- Steele, W. & Kuban, C. (2011). *Advancing trauma-informed practices: Bringing trauma-informed, resilience-focused care to children, adolescents, families, schools and communities*. dostopno na: <http://www.starrtraining.org/trauma-research>
- Uzelac, M. (2009). *Situacija otrok brez spremstva v Evropi*, Mednarodna konferenca o otrokovih pravicah in zaščiti pred nasiljem, Ljubljana: Državni zbor, 6. in 7. 10. 2009
- Uzelac, M. & Zlatar, F. (2009). *Strategija ravnanja z otroki brez spremstva v Sloveniji*, Slovenska filantropija, dostopno na: <http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2013/12/Strategija-ravnanja-z-otroki-brez-spremljstva-v-Slo-2009-2012.pdf>
- Videmšek, P. (2008). *Krepitev moči kot temeljno orodje socialnega dela*, v: Socialno delo, letnik 47, št. 3/6, str. 209-217, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Wernesjö, U. (2011). *Unaccompanied asylum-seeking children: Whose perspective?*, Childhood Vol. 19, št. 4, str. 495-507
- Ziherl, S. (1997). *Stresne motnje in obvladovanje stresa* – prispevek na konferenci, Nevrotske, stresne in somatoformne motnje v splošni medicini in psihiatriji [zbornik], str. 38-47
- Zorn, J. (2005). *Strategije izključevanja begunk, beguncev oziroma prosilcev za azil in oseb brez statusa*, v: Socialno delo, letnik 44., št. 4/5, str. 259-275, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Zorn, J. (2006). *Azil in socialne službe v Manchesteru*, v: Socialno delo, letnik 45, št. 6, str. 369-374, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Zorn, J. (2013). *Pravica do gibanja*, v: Socialno delo, letnik 52, št. 2/3, str. 169-180, 221, 224, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Zorn, J. (2021). *Nasilne meje, varnostizacija in kriminalizacija solidarnosti*, v: Socialno delo, letnik 60, št. 2, str. 167-180, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Žagar, Ž. I., Kogovšek Šalamon, N. & Lukšič Hacin, M. (2018). *The Disaster of European Refugee Policy: Perspectives from the "Balkan Route"*, UK: Cambridge Scholars Publishing

Internetni viri

- UNHCR (b.d.), dostopno 20.10.2021 na: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- UNHCR Slovenija (b.d.), dostopno 2.8.2022 na: <https://www.unhcr.org/si/unhcr-v-sloveniji>
- Amnesty International (b.d.). *The world's refugees in numbers*, dostopno 20.10.2021 na: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/refugees-asylum-seekers-and-migrants/global-refugee-crisis-statistics-and-facts/>
- Slovenska tiskovna agencija - STA. (2017a). *Unicef opozarja na veliko mrtvih begunskih otrok* dostopno 30.4.2019 na: <https://www.sta.si/2379607/unicef-opozarja-na-veliko-mrtvih-begunskih-otrok-na-poti-preko-sredozemlja?q=otroc,brez,sprems>

Slovenska tiskovna agencija - STA. (2017b) *Število begunskih otrok brez spremstva narašča, opozarja Unicef*, dostopno 30.4.2019 na: <https://www.sta.si/2388477/stevilo-begunskih-otrok-brez-spremlstva-narasca-opozarja-unicef>

Jaklič, M. (2016). *Begunska travma je posebna vrsta travme*, dostopno 4.4.2018 na: <http://www.delo.si/svet/krize/begunska-travma-je-posebna-vrsta-travme.html>

Vlada Republike Slovenije (b.d.), *Trgovina z ljudmi*, dostopno 10.5.2019 na: http://www.vlada.si teme_in_projekti/boj_proti_trgovini_z_ljudmi/boj_proti_trgovini_z_ljudmi/trgovina_z_ljudmi/

Mitra, A. (2016), *The Story of 'Missing Children: Unaccompanied Minors in the Prevailing Refugee Crisis*, The Faculty of Law, University of Oxford, dostopno na: <https://www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2016/09/story-%E2%80%98missing>

Mikuš Kos, A. (2020). *Pokažimo srčnost, pomagajmo reševati otroke begunce brez spremstva*, dostopno 20.10.2021 na: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/pokazimo-srcnost-pomagajmo-resevat-otroke-begunce-brez-spremlstva/>

T., J. (2020). *Evropska unija prikrila nasilje nad prebežniki na hrvaški meji?*, dostopno 20.10.2021 na: <https://www.rtv.slo.si/svet/evropska-unija-prikrila-nasilje-nad-prebezniki-na-hrvaski-meji/527162>

Izjava EU in Turčije, 18. marec 2016 (2016), dostopno 2.10.2020 na: <https://www.consilium.europa.eu/sl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

Petrovčič, P. (2016). *Ljudje ali živina?*, dostopno 4.6.2018 na: <https://www.mladina.si/176135/ljudje-ali-zivina/>

Varuh človekovih pravic RS (b.d.). *Pravni okvir*, dostopno 6.5.2019 na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/deklaracija-o-otrokovih-pravicah/>

Varuh človekovih pravic RS (2018). *Splošna deklaracija človekovih pravic*. Pridobljeno 8.4.2018 s <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/>

Konvencija o otrokovih pravicah (b.d.). dostopno 3.5.2019 na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Konvencija_o_otrokovih_pravicah

Children's Rights Alliance. (2019). *The United Nations Convention on the Rights of the Child*. Dostopno 3.5.2019 na: <https://www.childrensrights.ie/childrens-rights-ireland/un-convention-rights-child>

Colins, L. (2017). *Europe's Child – Refugee Crisis*, The New Yorker, dostopno 6.8.2018 na: <http://www.newyorker.com/magazine/2017/02/27/europes-child-refugee-crisis>

Načela dobre prakse, (2004). dostopno 15.8.2018 na:
<http://scep.sitespirit.nl/images/18/216.pdf>

Mirovni inštitut (2017). *Zakon o tujcih*. dostopno 19.5.2019 na: <http://www.mirovni-institut.si/zakon-o-tujcih-nvo-odlocno-nasprotujemo-krsitvam-mednarodnega-prava-in-slovenske-ustave/>

American Psychological Association (2020). *Building your resilience*, dostopno 2.10.2020 na:
<http://www.apa.org/helpcenter/road-resilience.aspx>

Zakon o tujcih (2011). Ur. l. RS 16/17 (ZTuj-2-UPB5), dostopno 20.10.2021 na:
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5761>

Zakon o mednarodni zaščiti (2016). Ur. l. RS 16/17 in 54/21 (ZMZ-1) dostopno 5.10.2019 na:
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7103>

Child Rights International Network (b.d.). *Age assessment* dostopno 2.10.2019 na:
<https://home.crin.org/issues/age-assessment>

Ministrstvo za delo, družino, socialno zadeve in enake možnosti (2019). *Otroci brez spremstva so izrazito ranljiva skupina*, dostopno 20.5.2019 na:
http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/sporocila_za_javnost/sporocilo_za_javnost/article/otroci_ki_v_slovenijo_prihajajo_brez_spremljanja_so_izrazito_ranljiva_skupina_57679/

Levenson, J. (2017). *Trauma-Informed Social Work Practice*. dostopno 17.5.2019 na:
https://www.researchgate.net/profile/Jill_Levenson/publication/312648705_Trauma-Informed_Social_Work_Practice/links/5adb31a50f7e9b28593f2337/Trauma-Informed-Social-Work-Practice.pdf

International Classification of Diseases (b.d.), dostopno 20.5.2019 na:
https://en.wikipedia.org/wiki/International_Classification_of_Diseases#ICD-11

U.Z. (2020). *S protestom opozorili: Če gremo nazaj v Eritrejo, nas mogoče ubijejo ali zaprejo*, dostopno 4.4.2022 na: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/prosilci-za-azil-s-protestom-opozorili-eritreja-ni-varna-drzava.html>

6. Priloge

Priloga 1: Intervju z zakonito zastopnico 1

Kako bi opisali vaš odnos z otroki brez spremstva?

Predvsem zaščitniški. Ker vem, da pridejo brez spremstva, in da so veliko pretrpeli v življenju, da prihajajo iz bojnih območij in da je na begunski poti zelo težko. Lahko so tudi žrtve trgovine z ljudmi, da so doživeli mogoče tudi družinsko nasilje, ali s strani tihopacev itn. Tako da zaščitniški in empatičen odnos, predvsem.

Kaj se vam pa zdi najbolj pomembno pri vzpostavljanju stika z otrokom in kaj vam pri tem najbolj pomaga?

To, da smo iskreni. Da ne obljubljam preveč, da vemo da mogoče ta otrok bo naslednji dan zapustil Slovenijo. Ampak da vsaj povemo, da na nas se lahko zanašajo, da jaz kot zakonita zastopnica nisem uradna oseba in da mi lahko zaupa. Da ga opogumim, da ga ne bo strah, da ga ne bo sram, da pove, to kar se mu je zgodilo slabega v življenju. Tako da v bistvu mi pomaga ta en pristen odnos, po drugi strani verjetno tudi izkušnje, ki sem jih nabrala pri delu kot zakonita zastopnica. To delam približno tri leta. Pred tem sem že tudi delala, ker sem zaposlena v nevladni organizaciji in delamo veliko s prosilci in prosilkami za azil in na splošno z begunci in begunkami. Tako da tudi to mi pomaga, to neko znanje, ki ga imam z odraslimi uporabniki, uporabnicami. Včasih pa tudi moja lastna migrantska izkušnja. Jaz sem priseljenka iz Makedonije, nisem begunka, ampak sem prišla kot študentka na izmenjavi. Vseeno v določenih situacijah pa vem, kaj pomeni biti tujec ali tujka v drugi državi. Malo osamljena, pa malo se srečujem (ker nisem iz EU), s temi birokratskimi težavami, tako da mogoče je tudi to neka dodatna dimenzija. Imamo prevajalke in prevajalce na uradu. Jaz jih prvič srečam, tak je postopek, na direktoratu za migracije in vedno je prisoten prevajalec, prevajalka za jezik, ki ga oni govorijo. Sicer bi bilo zelo težko. V primeru, da kdaj kdo zamuja ali da pride do neke izjemne situacije, si pomagamo s telefonom in z google translate ali kakšno drugo aplikacijo. Oni to zelo obvladajo, ni več tako, da bi se v tišini gledali. Tudi če prevajalec včasih zamuja ali pa je na terenu in rabi nekaj časa, ali pa se zgodi, da se izkaže, da mladoletnik ne govori ta jezik, za katerega se predpostavlja, da bi bil njegov materni jezik. Tako da v takih primerih tako lahko prebijeva led.

Bi lahko rekli, da vam morda pri tem vzpostavljanju stika pomagajo kakšne veščine, ki ste jih osvojili ali morda vaše osebnostne značilnosti, kaj drugega?

Moj karakter je tak, da jaz sem bila dolga leta nazaj tudi prostovoljka Rdečega križa, imela sem to empatijo, tudi željo do dela z ranljivimi osebami. Po poklicu sem pravnica in sem malo tudi delala na področju družinskega prava. Tako da imam nekaj izkušenj, po osebnosti pa tudi to, da v bistvu jaz mogoče bolj direktno pristopim. Jaz jih sprašujem direktno, ker taki so tudi nasveti strokovnih delavk. Po navadi jih kar vprašam, če se je kaj slabega zgodilo. Tako vsaj dobim od njih več informacij, večje zaupanje, kot da gremo okoli tega. Vsaj tak je moj pristop, kar direktno vprašam. Po drugi strani mi mogoče ni najbolj všeč, kaj se dogaja trenutno, bolj v zahodni družbi, bi rekla. Da se v bistvu preveč infantilizirajo otroci. Preveč jih obravnavamo kot otroke, čeprav to so mladoletniki, ki so stari 16, 17 let. Mogoče so že štiri leta na poti, mogoče so že od svojega četrtega leta delali na polju, ali so prodajali neke stvari na cesti. In zdaj se mi ta pristop ne zdi toliko ustrezen. Mislim da, pri nekaterih zakonitih zastopnicah, se to opaža. Lepo je, da si jih sistem želi jih zavarovati in zaščititi, ampak moramo izhajati iz tega, da čeprav so mladoletni uradno, imajo toliko življenjskih izkušenj za seboj, da v bistvu ni vedno primerno, da jih tako obravnavamo, samo kot otroke. Moramo upoštevati tudi njihove značilnosti, karakter, tudi to da so bili drugače vzgojeni v svoji izvorni državi.

Se udeležujete kakšnih srečanj oziroma skupin, kjer si lahko zakonite zastopnice izmenjate izkušnje?

Imamo intervizije, ki jih organizira Center za socialno delo Vič, ki je tudi pristojni CSD ki nas imenuje kot zakonite zastopnice. Včasih tako tudi kaj povemo, po navadi so prisotne predstavnice CSD in povabljene zakonite zastopnice, je tudi en gospod, ki je zakoniti zastopnik (čeprav je redkost, da moški opravlja to delo) in včasih so tudi predstavnice urada za oskrbo in integracijo migrantov redkokdaj pa tudi predstavnice ali predstavniki ministrstva. To se mi zdi v redu, ampak ne vem, ali je docela varen prostor, da lahko povemo kaj nas muči, kaj nas obremenjuje, kaj nam ni všeč in tako naprej. Sicer je lahko dobra platforma za izmenjevanje mnenj in izkušenj. Druga stvar za katero sem zelo hvaležna je ta, da na Slovenski Filantropiji tudi delajo z mladoletniki in mladoletnicami brez spremstva in ponujajo tudi podporo zakonitim zastopnicam. Tako da velikokrat, ko imam kakšno dilemo ali vsaj težek dan pokličem, sodelujem z gospo Marino Uzelac, ki je prav tako včasih bila zakonita zastopnica in skrbnica. Tako da velikokrat z njo rešujem neka taka vprašanja, s katerimi se prvič srečujem, ali če rabim določeno pomoč.

Kakšen vpliv ima po vaših opažanjih azilni postopek in način obravnave ob prihodu v Slovenijo na življenje otrok brez spremstva?

Mogoče na začetku je to težko, ker ni časa, da bi vzpostavili nek zaupljiv odnos. Takoj, ko jih srečamo, jih informiramo o postopku in čez pol ure, petnajst minut se začne uradni del postopka, podaja prošnje za mednarodno zaščito. Tako da predvidevam, da je to lahko zelo stresno za mladoletnika, mladoletnico brez spremstva. Drugače pa tudi to, ti mu lahko poveš jaz nisem uradna oseba, ampak to njemu veliko ne pomeni, ker naenkrat spozna mene, prevajalca, prevajalko, pravnega pooblaščenca pa še inšpektorja tam in je to bolj tako. Ampak razumem, da je taka dinamika dela tam, ker jih več kot 90% takoj zapusti Slovenijo, tako da naslednji dan verjetno jih žal več ne bo tukaj. To bi izpostavila kot težavo, da pri našem delu je tako, da to ni redno delo, je neredno. Mogoče bi bilo dobro, da se dela na področju profesionalizacije zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva. Ker gre za odgovorno funkcijo. Malo težko je, tudi meni je bilo, danes najprej so mi rekli, da bom zastopala tri mladoletnike, sem si uredila to v službi, sem vzela prosti dan, sem poskušala urediti varstvo. Enkrat zjutraj dobim sporočilo, da so vsi že zapustili Slovenijo in da to odpade. Tako, da je zelo težko, in se tudi veliko zakonitih zastopnic tega odpove oziroma preneha delati to funkcijo. Razumemo to, vendar ti že vzameš dopust, zdaj ni poti nazaj. Ne vem, kako bi se lahko rešilo to. Po drugi strani to ni neko tako delo, s katerim bi se lahko preživljal. Ni prostovoljno zakonito zastopanje, si plačan v sklopu uradnega postopka, veliko pa je stvari, ki pridejo zraven, ki niso direktno povezane s tem, kot na primer za urejanje davčne številke lahko porabiš pet ur. Da izpolniš neke obrazce, za to nisi direktno plačan. To je ena težava mogoče. Druga težava je to skrbništvo, zdaj sem trenutno tudi skrbnica, to pa je čisto prostovoljna funkcija, ki včasih zahteva, da nekaj narediš za mladoletnika. Vsaj kakšne pošne stroške da plačaš, ali bančne stroške, ali pa da vsaj če čakamo pet ur, tri ure v bolnici, seveda mu bom kupila nekaj za piti in jesti. Take neke zadeve, ki niso urejene. Razumem, da ni plačana funkcija, ampak se spet pričakuje, da si pripravljen dati določen prispevek za stvari, ki se odvijajo v najboljšo korist otroka.

Kaj pa menite glede celotnega postopka podaje prošnje, kakšna bi lahko bila izboljšanja za otroke oziroma mladoletnike brez spremstva, da mogoče ne bi takoj zapustili države, oziroma da bi bilo za njih lažje, ko čakajo na odločitev? Kaj bi se v tem smislu lahko spremenilo?

Oni se svobodno gibljejo, ampak spet se mi ne zdi... Mogoče, da se najde nek drugi mehanizem, da vsaj ne morejo zapustiti države pred podajo prošnje, dokler niso identificirani mogoče, ne vem. Ker se bojim, da če tako hitro in množično zapuščajo državo, da gre za organizirano

trgovino z ljudmi, ki samo poteka. Oni imajo ciljno državo, nekdo jih sprovaja čez Slovenijo, tako da to me malo skrbi. Ali si res želijo takoj zapustiti državo, ali pa nimajo druge izbire, ker nekdo pride ponoči in jih čaka pred azilnim domom in jih odpelje. Tako da zaskrbljena sem za varnost otrok. Veste, da so sedaj tisti, ki podajo prošnje za azil nameščeni, še posebej če so mlajši mladoletniki, v dijaškem domu v Postojni. To je institucija odprtega tipa. Včasih se zgodi, da jim družinski člani grozijo ali mogoče tihotapci in tako naprej. Niso varni, vsak lahko pride v notranjost te stavbe, ostali posamezniki bivajo tam. To se mi mogoče ne zdi vedno najbolj ustrezna rešitev. Ne menim, da je slaba, ampak za izjemno izjemno ogrožene otroke to ni ta prava rešitev - če vemo, da jim nekdo odprto gorzi, ali če vemo, da so hudo travmatizirani. A namestitev v kriznem centru je zelo začasna, težko se najde posteljo. Sem imela tudi take primere, ko namestitev v dijaški dom mogoče ni bila najbolj primerna za otroka, ni pa bilo tudi neke druge alternative, žal.

Kako pa po vašem mnenju kršenje pravic in nasilje na mejah vpliva na življenje otrok?

To je zelo težko, ker je v bistvu... To je žalostno. Včasih se je zgodilo, da so bili travmatizirani na tej begunski poti bolj, kot so bili v izvorni državi. Mi ponujamo neko, tudi zakonite zastopnice, določeno socialno podporo. Včasih tudi s pomočjo zaposlenih na uradu za integracijo in oskrbo migrantov, zaposlenimi v nevladnih organizacijah in tako naprej. Težko pa je to, če imajo neke take sveže travme, ti da ponudiš neko podporo, ali pa neko zaupanje. Včasih samo, da vidijo policista (čeprav se redko pritožujejo nad policisti v Sloveniji – so bili določeni primeri, ampak na splošno je težava Hrvaška, kot vsi vemo) jim to povzroča strah, stiske in tako naprej. Težko je pridobiti zaupanje, ne morem reči aha, zdaj mi smo pa drugačni, zdaj pa nam morate zaupati. To je zelo težko, travm je veliko, nasilje, in tudi jaz sem pogostokrat slišala, da so tudi mladoletniki bili deležni tega nasilja. Čeprav je pri nekaterih mogoče dvom, ali so res, ampak pri kakšnih pa resnično vidiš, da gre za otroka, mladoletnika.

Kako pa si mogoče to ti opazila pri otrocih, da se jim je nekaj takega zgodilo. Ali so se ti kdaj zaupali glede kakšnih težkih izkušenj?

Ja, so mi zaupali, da je zelo težko življenje v Bosni, da nekateri so bili prisiljeni skoraj v prostitucijo mogoče, ali se poskusili. Da se dogaja, da jim vzamejo telefone, denar. Ali so to drugi migranti na poti, ali so včasih tudi policisti ali uniformirane osebe na mejah. Tako da se mi zaupajo, jaz jih vprašam, povej če se ti je kaj slabega zgodilo na poti, če se je kaj slabega zgodilo v izvorni državi. Jaz direktno vprašam in mogoče vsak ne pove, tega jaz ne morem vedeti, niti ne silim. Po drugi strani največkrat nimam niti dovolj časa razviti nekega odnosa

zaupanja, ker oni v enem tednu zapustijo Slovenijo in jih vidim enkrat, dvakrat, maksimalno trikrat, preden grejo naprej. Včasih pa se zgodi, da takoj zaupajo. Ker v bistvu pri otrocih brez spremstva sem opazila, da če jih ne vprašaš, pa ne povedo. Če jih vprašaš, pa povedo. Tako da ja, imam tako stališče, da jih vprašam, čeprav včasih tudi uradni osebi ali prisotnemu prevajalcu se zdi, kaj pa zdaj sprašuješ, od kod sedaj s tem vprašanjem. Ampak jaz pač kot jaz, poskusim vsaj, naj pove. Ker v bistvu vem tudi to, da je dobro povedati čimveč na pogovoru pri prošnji za mednarodno zaščito na začetku, ker lahko se zgodi, če na nadaljnjih intervjujih, če ostane v Sloveniji, recimo ki ga bo imel čez dva tedna ali čez en mesec, da če takrat pove veliko več kot na prošnji, mu lahko rečejo, da so njegove izjave nekonsistentne in zakaj tega ni povedal prej. Tako da jaz jih poskušam opogumiti, da povedo glavne razloge za mednarodno zaščito že na prvi prošnji, na prvem intervjuju. To se mi zdi zelo pomembno potem za naprej v postopku. Vem da je to verjetno stresno tudi za njih, ampak tukaj izhajam iz tega, kaj bi bila za njih največja korist, da dobijo pozitivno na koncu postopka. Ne pa da se jim očitajo morebitne laži ali nekonsistentnost pri izjavah. Jaz imam enega varovanca, ki je lansko leto dobil mednarodno zaščito, tako da je skoraj dve leti v Sloveniji. Sedaj pa imam tudi enega varovanca, ki ima subsidiarno zaščito, tale pa je enih 8 mesecev v Sloveniji. Par jih poznam, katerim mogoče nisem zakonita zastopnica, ampak jih poznam ker so bili prijatelji od mojih varovancev in tako. Tako da ja, jih je nekaj, ne pa veliko. Je majhna številka ampak ja, poznam par takih.

Kaj po vašem mnenju otrokom najbolj pomaga pri razvoju psihične odpornosti?

Šola je seveda zelo pomembna pri njihovem opolnomočenju. Še posebej pa če ne govorijo angleščine jim je nujno potrebna za vzpostavljanje stika in to prvotno integracijo. Po drugi strani seveda tudi to druženje s sovrstniki, sovrstnicami je zelo zelo pomembno in jim pomaga pri integraciji in pri splošnem dobrem počutju. Tako da vidim, da je malo težko, če pride en mladoletnik, mladoletnica, ki je osamljen. Recimo da je ena oseba iz te države, da govori drugačen jezik od ostalih v dijaškem domu ali v njenem okolišu. Tako da ja, to je zelo pomembno. Fajn je tudi povezovanje s slovenskimi sovrstniki, sovrstnicami. Tudi to veliko pomaga pri učenju jezika in pri njegovem počutju na splošno. To ukvarjanje s športom jim veliko pomaga, ker ponavadi imajo izbruhe jeze zaradi vsega kar se jim je zgodilo ali so pod kroničnim stresom, ali pa imajo težave z nespečnostjo velikokrat zaradi vsega, kar so preživeli. Šport, šola, družba s sovrstniki, sovrstnicami in pa eno zaupno osebo je pomembno imeti. Ali je to vzgojiteljica, strokovna delavka v azilnem domu, dijaškem domu ali mogoče je to njihova zakonita zastopnica. Da imajo eno osebo, odraslo, je pomembno, kateri lahko zaupajo. Nekateri imajo seveda upravičeno težave z zaupanjem. Veliko slabega se jim je zgodilo v življenju.

Kaj menite, da bi mogoče bilo potrebno izboljšati, da bi bilo nudenje podpore in pomoči v Sloveniji bolj zanesljivo?

Enako velja tudi za odrasle begunce. Včasih grejo na isti tečaj otroci, ki imajo različno znanje jezika in različno sposobnost za učenje in različni background. Tako da to, kar se ponuja, mogoče so v eni skupini otroci, ki niso na isti ravni in za nekoga to ni spodbudno, ker se počuti, kot da je najslabši v skupini, ostalim pa se mogoče zdi, da pa jim je to odveč, se dolgočasijo in da ni prilagojeno. To govorim tako malo pavšalno, ne morem zagotovo, ampak sem videla, da se to velikokrat zgodi. Drugače pa na področju izobraževanja je dobro to, da imajo možnost se izobraževati, da se učijo slovenščine, to je zelo dobro in pomembno. Vem, da Ljudska univerza v Postojni organizira te tečaje opismenjevanja za mladoletnike brez spremstva. Na področju šole bi bilo mogoče boljše, da imajo malo več specializiranega kadra, ki bi se naj ukvarjal z njimi, ker je odvisno v kateri regiji so. Pa da se počutijo bolj sprejeto. Drugače pa mogoče tudi to, da je težko najti pedopsihiatra ali psihiatrinjo, ker so v bistvu preveč zasedeni. Čakalna doba je zelo dolga. Večina jih rabi neko tovrstno podporo. Tako da to bi izpostavila kot težavo. Za otroke predvsem, pa tudi za nas kot zakonite zastopnice, da imamo ta pritisk, da moramo najti psihoterapevta, psihiatra, a vemo kako je to težko. To kot pravim, to je naša naloga seveda, da skrbimo za zdravje mladoletnika brez spremstva, ampak včasih pa je res težko. Še posebej, ko so prosilci za azil otroci, so enakovredni, ampak mogoče vseeno je težje. Potem pride, kot da je naša naloga, da zagotovimo prevajalca med pregledom. Sicer se da zmeniti, ampak če ni na voljo prevajalca, pa ne gre. Včasih primanjkujejo prevajalci za določene jezike pa tudi če se zmenijo, pa oni istočasno prevajajo za policijo, za urad, za dijaški dom, in se zgodi, da gre tja kjer mu je lažje, bližje, ali je boljše plačan. To je to. In včasih se zgodi, da čeprav je naročen, da ne pride. Pa se moramo znajti, da najdemo drugega prevajalca, da prevaja preko telefona, preko zooma in tako naprej. Tako da to je malo težko pri našem delu. Druga stvar je to, da v bistvu moraš biti pripravljen, da se takoj odzoveš, a kot pravim ni možnosti profesionalizacije zakonitega zastopanja. Tako da če si odrasla oseba si ne moreš privoščiti da delaš samo kot zakonita zastopnica, ker pomeni da ne boš mogel, da ni možnosti s tem preživeti. Fajn bi bilo, da se ena oseba res izobražuje na tem področju, da če ima željo... Fajn bi bilo, da se določene osebe samo s tem ukvarjajo. Kakovost zastopanja bi bila boljša in to bi bilo dobro, tudi sistemsko bi bilo bolj urejeno, kot je zdaj. Mogoče bi to izpostavila kot težavo, vsaj mojo. Ker v bistvu to žongliranje med delovnimi obveznostmi, med družinskim življenjem in hkrati tudi zastopanje. Včasih je težko, ker se zgodi, da pride do odstopov. Mi smo to prevzeli, da je to

naša naloga, ampak povemo, da je težko in velikokrat določene zakonite zastopnice, mogoče se počutijo preobremenjene in zato morajo tudi začasno ali trajno nehati s tem.

Kako pa so otroci brez spremstva lahko v stiku s svojo kulturo?

Odvisno. Če jih je par iz iste države, potem se oni med sabo družijo, poslušajo glasbo. Če so recimo iz Pakistana ali iz Afganistana igrajo kriket lahko pa nekako stik z neko svojo tradicijo lahko obdržijo. Organizirano mogoče malo težje. Kolikor jaz vem, nevladne orfanizacije delajo na tem področju in organizirajo te kulturne večere, kjer lahko kuhajo svojo hrano, predvajajo svojo glasbo in na nek način tudi promovirajo svojo kulturo. Poznam določene nevladne organizacije, ki organizirajo tovrstne aktivnosti. Mogoče še to, zdaj pa včasih opažam, še posebej odkar se je začela vojna v Ukrajini, da odnos, ko grem kot zakonita zastopnica mladoletnika iz Afganistana ali iz Pakistana ali iz Maroka ni enak. Mislim tu od uradnih oseb, kot takrat, ko grem z otrokom iz Ukrajine. Zelo je težko priskrbeti... Tako, ni enak odnos, to bi izpostavila. Recimo ni enostavno odpreti računa tudi za otroka iz Ukrajine, za mladoletnika brez spremstva, ampak se da na banki. Če pa si želiš odpreti račun za mladoletnika brez spremstva iz Afganistana, to pa traja par mesecev in je res izčrpavajoča izkušnja. Zahteva več časa, več truda, več manevriranja in hkrati moramo biti tudi me pripravljene na določene opazke ali nek neprijazen odnos. To pa opažam.

Kaj je na celotnem področju podpore in pomoči otrokom brez spremstva po vašem mnenju v Sloveniji dobro urejeno?

Dobro je urejeno to, da je dijaški dom kolikor toliko eno varno okolje za otroka. Spet bi rekla, da verjamem vse te ostale države, v katerih so bili mogoče prej, imamo boljše pogoje sprejema. To bi lahko izpostavila, da je dobro. Tako da mogoče je tudi to okej, da se lahko šolajo, sicer to bi naj na papirju bilo povsod tako, ampak vemo, da je v Sloveniji dejansko to možno. Tako da to je zelo pomembno. Potem je tudi fajn, da če opravijo izpit iz slovenščine, lahko tudi vstopijo na trg dela oziroma imajo to študentsko napotnico. Tudi to je fajn, da nekaj zaslužijo in se dodatno integrirajo. Dobro je, da imajo dostop do zdravstvenih uslug na splošno. Drugače pa ne vem... Slabo je to, da včasih postopki trajajo dolgo, dolgo, predolgo in vmes oni postanejo polnoletni. Tako da ja, so izčrpani in izgubljeni. To pa je slabo. Na splošno ti postopki mednarodne zaščite trajajo predolgo. Tako da to je mogoče negativni aspekt, ki lahko negativno vpliva na zdravje, počutje pa hkrati tudi na razvoj celotne prihodnosti mladoletnika brez spremstva.

Imate kakšen nasvet ali predlog za izboljšanje?

Kot sem rekla, profesionalizacija zakonitega zastopanja. Po drugi strani pa mogoče tudi daljše izobraževanje, ker včasih se počutimo tudi mi same kot zakonite zastopnice... Smo imele tridnevno izobraževanje, ki je bilo zelo dobro, ampak je bilo večinoma teoretsko. Zdaj, ko se srečujemo s temi težavami ne najdemo vedno neke podpore. Nimam take osebe, ki naj bi bila tam, da jo lahko pokličem kadarkoli, lahko povem, lahko zaupam in tako naprej. Tako da ja, mogoče to. Bolj kakovostno izobraževanje, mogoče podporni skupina, ena oseba, ki naj bi bila na voljo za podporo in ki bi bila na strani zakonitega zastopnika. Neuradna oseba, ker včasih so naši interesi na drugačni ravni. Mogoče tudi večja odzivnost Centra za socialno delo v določenih situacijah. Ker se zgodi, da pokličemo, da pišemo, pa da ni odgovora v določenih primerih. Do Centra za socialno delo je potrebno pristopiti v primerih kot so recimo, ko menimo, da dijaški dom ni ustrezen namestitev in bi bilo fajn, da določen mladoletnik, mladoletnica brez spremstva gre v krizni center. In če pišemo mail s prošnjo za namestitev, je fajn da dobimo tudi odgovor na ta mail. Ali pa neko ukrepanje, da se ne zgodi, da nas kličejo, da je otrok v stiski ob desetih zvečer, kaj pa lahko takrat mi naredimo. To se dogaja. Ker je strokovno osebje v dijaškem domu seveda zaskrbljeno in ni mogoče tako usposobljeno za take primere, kakor pa tudi jaz seveda, nisem zdravnica.

Vam se zdi torej, da je v določenih primerih bolj ustrezno, da je otrok brez spremstva nameščen v krizni center in ne v dijaški dom?

Če je ugotovljeno, da je žrtev ali trgovine z ljudmi, žrtev nasilja ali je izjemno ranljiv, ali je ogrožen, da mu kdo grozi. V teh primerih jaz mislim, da je boljša ta komunikacija.

Priloga 2: Intervju z zakonito zastopnico 2

Kako bi vi opisali vaš odnos z otroki brez spremstva?

Zdaj imam tri svoje mladoletnike, ki sem jih kar nekaj časa čakala, da bodo nekateri izmed njih, ko sem potrdila njihovo zastopanje, dejansko mogoče malo dlje časa ostali v Sloveniji in moram reči, da na začetku, sem bila tudi sama v nesigurnosti o tem v kakšni poziciji do njih bi bilo najbolje iti. Seveda si potem to nabereš z izkušnjami in tudi s tem usposabljanjem, ki smo ga imeli, kjer so nam predavale zakonite zastopnice, ki to počnejo že dolga leta. Je pa res, da si verjetno vsaka nekako drugače ustvarja ta razmerja. Jaz na primer dostikrat primerjam moj odnos z njimi in moj odnos, ki ga imam do svoje hčerke. Na nek način tudi oni včasih rečejo, da sem kot njihova nadomestna mama. Jaz si ne želim biti do njih pokroviteljska. Se mi zdi, da smo mi ustvarili z njimi nek tak odnos, ki temelji na popolnem zaupanju in da lahko res do mene pridejo s kakršnokoli idejo, željo, težavo. Mislim da nam je to nekako uspelo. Zdi se mi, da ta odnos mora biti, seveda po neki strani tudi avtoriteta, in da priskočiš v nekih takih težavah, ampak po drugi strani se mi zdi, da taki otroci rabijo toplino in bližino. Mogoče v celem tem sistemu, v katerem so se srečali, ko so prišli v Slovenijo, to pomeni, verjetno so se znašli v kakšnem azilnem domu, nastanitvenem centru, verjetno na policijski postaji, verjetno tudi v kakšnih državah prej. Potem so pač pri nas na ministrstvu zaprosili. Vsi ti postopki in vsi ti ljudje, ki jih oni spoznajo, ko na primer nekam pridejo, se mi zdi vse tako formalno in hladno in... Tudi oni rabijo nekaj časa da preklopijo, da ugotovijo kaj pomeni, da je nekdo tvoj zastopnik. Da to ni še ena izmed oseb, ki so v tem sistemu, ampak da je mogoče res samo nekdo, ki deluje na drugačen način. Mislim, da je bilo to grajenje odnosa z njimi, pri meni najbolj pomembno.

Kaj se vam zdi najbolj pomembno pri vzpostavljanju odnosa z otrokom in kaj vam pri tem najbolj pomaga?

Sigurno se mi zdijo izobraževanja zelo pomembna in da se jih vse zakonite zastopnice kar udeležujemo. Ker se mi zdi da včasih potrebuješ tudi neko širšo sliko in neka širša znanja in se mi zdi, da se tudi te trendi spremninjajo in vsekakor ne moremo biti z vsem na tekočem. Tako da ta vidik se mi zdi pač izjemno pomemben in se tudi rada udeležujem kakršnih koli izobraževanj, ki potekajo na to temo. Osebne značilnosti tudi, sigurno. Takrat, ko sem prvič prišla v stik s parimi zakonitimi zastopnicami, in mi ki smo bile nove, smo dobile občutek, da tista, ki je samozavesta in glasna in se zna postaviti zase in za svoje otroke, bo verjetno bolj uspešna. In tudi vsi, s katerimi mi sodelujemo po raznih institucijah si vedno zapomnijo bolj

tiste, ki so bolj vztrajne, bolj glasne, ki pač ne bodo tiho. Ki bodo v trenutkih, ko se bo njihovim otrokom dogajala kakršnakoli krivica ali pa njim, bodo to pač jasno povedale in naslovile. Kar se tiče tega zakonitega zastopništva je dosti stvari malo nejasnih. Ni vse črno in belo in potem je zelo veliko enega sivega prostora, kjer se vmes sprašujemo, kaj bi bilo najboljše, na koga se tukaj obrniti. Tukaj se mi potem zdi da je res kar pomembno, da si vztrajen in da zaupaš v to, kar delaš. Po drugi strani bi pa rekla, da vsaj za nas, ki smo to sprejeli pred kratkim, je pa tudi fajn, da se nekak povežemo z drugimi in da si delimo izkušnje in da v nekaterih situacijah ti ni bad prosit za pomoč in nekoga nekaj vprašat, ker seveda ne moreš vsega sam vedeti. Tukaj se mi zdi, da smo na nek način z nekaterimi zakonitimi zastopnicami zelo povezane in nekako tako sodelujemo in tudi pričakujemo druga od druge da smo v stiku in da si pomagamo.

Omenili ste, da se je večkrat potrebno postaviti za otroke, zagovarjati njihove pravice. Se vam zdi, da je torej zelo pomembna zagovorniška vloga zakonite zastopnice?

Zagovorništvo sigurno, in na tem koraku je tudi zelo pomembno, da smo ne samo v dobrih odnosih, ampak, da na drugi strani tudi poznamo zakone. Da poznamo, kaj temu otroku pripada, kakšna je zakonodaja o mednarodni zaščiti, kaj mora otrok povedati na osebnih razgovorih. Ker takih stvari otroci ne vejo. Dostikrat ljudje, ki so zaposleni recimo na ministrstvu, v azilnem domu, kjerkoli, za njih je to na nek način služba. Vsak dan imajo določeno število razgovorov, zgodb slišijo, mi pa smo tam, da otroku tudi v teh primerih pomagamo. In se mi zdi tudi ta korak, da se zakonite zastopnice dobro povezujemo z PIC-om, kjer nudijo pravno pomoč, se mi zdi pa sploh zelo pomembno. Sploh kar se tiče teh postopkov, da takrat otroci res dobijo tisto, kar potrebujejo. Tako da tudi takrat, ko ne vemo, kaj bi bilo najboljše in kaj vse so možnosti, pravne in formalne, da se v bistvu obrneš potem na nekoga drugega.

Kakšen vpliv na življenje otrok ima azilni postopek in obravnava ob prihodu v Slovenijo?

Verjamem, da so izkušnje teh otrok zelo različne, vsaj do prve podaje prošnje, je odvisno od tega, kje so nameščeni. Nekateri nastanitveni centri v Sloveniji so grozljivi, tukaj ni potrebno tega skrivati. Zdi se mi da so katastrofalni in neprimerni ne za odrasle, kaj šele za otroke. Tako da sploh ne bom poimensko o tem, ampak kar se pa tiče teh postopkov bi pa rekla, da je vse zelo dolgotrajno. Dokler res otroci ne dobijo enega tistega prvega odgovora, kaj se dogaja, na kakšni poti so, se mi zdi da so stalno pod nekakšnim pritiskom. Ne morejo se povsem sprostiti. Se mi zdi, da pri njih potem vse temelji na tem, bom takrat, ko bom za ziher tukaj ostal, saj ne vem kaj bo, ali me bodo vrnili, ali me lahko vrnejo, kam me bodo vrnili, kaj se mi bo zgodilo. Saj uradno se mladoletnikov ne vrača, ampak oni tudi težko zaupajo tem uradnim postopkom.

To so pač otroci, ki so jih v večini tudi institucije v njihovih državah pustile na cedilu. In kjer se v državah niso počutili varne, tako da bi recimo odšli na neko policijo, odšli na neke centre in tam zaprosili za pomoč. Tako, da se težko povežejo s tem, da to lahko naredijo tukaj v Sloveniji. In se mi zdi, da tudi na teh osebnih razgovorih in tudi na podajah prošnje, da je zelo pomembno, da se jim poudari vseeno ta vidik, da smo vsi prisotni tam, da jim pomagamo, da si jih želimo zaščititi. Tudi zaposleni na ministrstvu vedno, se mi zdi da je bil ta korak iz njihove strani kar v redu, in da so jim to odprto povedali in toplo razložili, kakšna je njihova vloga in da si vsi tam prizadevamo, da bi bili oni zaščiteni od kakršne koli nevarnosti, v kateri so bili. Kakor sem prej omenila, ta dolgotrajni postopek je sigurno problematičen. Po drugi strani recimo, kar bi pa rekla, ena pozitivna stvar se mi pa zdi namestitev v dijaški dom Postojna. Se mi zdi, da je tam neka drugačna energija, da so otroci tam med mladimi in to se mi zdi en pozitiven vidik in kar se je v zadnjih letih malo spremenilo. Ker v bistvu skrajno neprimerno je, da so ti otroci nameščeni v nekih... kjer so pač recimo velika števila ljudi na kupih. Tam so ti otroci v bistvu še bolj izpostavljeni kakršnim koli tveganjem in so zelo ranljivi. V takih situacijah jim je še težje. Zato se mi zdi, da je to en pomemben korak. Po drugi strani pa tudi vemo, da so še pred dvema leti mladoletnike brez spremstva zapirali tudi v center za tujce v Postojni. Kar je pa sploh katastrofa in v nasprotju z vsem, z humanitarnim pravom in s pravom človekovih pravic, tako da upamo, da pač slovenska politika dela majhne korake v to smer, da se pač karkoli spremeni. Tudi zdaj ob prihodu nove vlade aprila tečejo pogovori z nevladnimi organizacijami in priprava novega zakona o mednarodni zaščiti, ki bo v bistvu temeljila tudi na tem, da se te postopke naredi bolj človeške in da bo za vse lažje. Hkrati pa se mi zdi zelo pomembno, da je pač ta vidik integracije.. Zdaj pri mladoletnikih je še nekako, je pomembno da so takoj vključeni v šolanje, da imajo možnosti svojih interesnih dejavnosti, da so v nekem okolju, kjer se nekaj dogaja, da so mladi ljudje, ki lahko živijo kakor se le da svoje življenje. Za vse ostale je pa to zelo težko, ker so običajno zaprti nekje in nimajo možnosti za nič praktično.

Kaj pa push-backi in nasilje mejah, kakšno je tvoje mnenje glede vpliva teh izkušenj na njihovo travmatizacijo?

Ja zdaj v bistvu tudi pri teh prihodih v Slovenijo so zelo različne zgodbe. Od tega, da mogoče nekdo prileti z avionom zelo blizu in pride potem v Slovenijo, do tega, da potujejo dolga dolga obdobja, peš in da pristanejo v zaporih po poti. Zdi se mi pa neka stalnica, da vsaj če so prišli, kar jih itak večina pride iz Hrvaške, da če ne druglje vsaj tam naletijo na neko slabo izkušnjo. Jasno je, kaj hrvaška policija počne že dolga leta z begunci, migranti, naj si bodo mladoletni

otroci, ženske, na svojih mejah. Ta pričevanja in mučenja so bila že tolikokrat dokumentirana, da o tem sploh nima smisla govoriti, pa na primer, Evropska politika ne ukrepa in še vedno financira delovanje hrvaške policije in hrvaških obmejnih akcij, na drugi strani pa take kršitve, ki smo jim na neki način vsi priča in je bilo že tolikokrat to omenjeno in se pač nič ne spremeni. Zdi se mi grozljivo, da mora to nekdo doživeti. Že to, da je nekdo primoran pri tako nizki starosti zapustiti svojo družino, svojo državo, svoje okolje, ki ga pozna, se podati nekam v neznano okolje in potem v bistvu nekak prvi stik s novim svetom je pač to, na kar doleti, se pravi verjetno nasilje, fizično, psihično, zmerjanje, to sigurno ostane in mislim da večina izmed njih ima vsaj kakšno slabo izkušnjo iz te poti. Kakšni pa seveda grozljive. To pa si sploh ne znam predstavljati za tiste, ki so na primer izpostavljeni takemu ravnanju še daljše časovno obdobje. Tukaj bolj mislim na tiste, ki so ujeti v tako imenovanih begunskih kampih, recimo kot ta, ki ga imamo tukaj v bližini v Bosni, Srbiji in na Hrvaškem, pa potem še nižje. To pa se mi zdi pa sploh grozljivo in ranljivo. Tudi veliko sem brala o tem in gledala dokumentarnih filmov, prispevkov, ker se s tem ukvarjam tudi v službi. To je pa tisto, kar je res srce parajoče in to so tudi usode, ker tukaj so v bistvu tako izpostavljeni vsemu, tudi ostalim ljudem, ki so na poti, vsi so v nekem brezizhodnem položaju, ampak otroci so pa pri tem pač največje žrtve. Takrat se res dogaja vse možno, od spolnega nasilja do fizičnega. Izrabljajo te otroke, da na primer lahko pridejo skupaj z njimi čez mejo, jih ugrabijo, ugrabijo tudi tiste, ki na primer pridejo s starši. Da izgubijo svoje starše, jih ugrabijo in odpeljejo nekam drugam. Mislim, da taki dogodki in take travme pustijo pečat za njihovo celo življenje, sigurno.

Glede na to, gre zagotovo za eno najranljivejših skupin, otroci pa velikokrat kažejo tudi svojo odpornost. Na kakšen način bi lahko spodbudili, okrepili moč otrok?

Jaz vsekakor mislim, da je odprta komunikacija o teh situacijah lahko zelo pomembna. Sicer na tem področju dejansko nimam strokovnega znanja. Imam znanje, ki sem si ga pridobila tekom usposabljanja in imam neko vedoželjnost, ki jo uporabim, ko sem v določeni situaciji. Potem grem raziskovat kaj pravijo teorije, kaj je dobro v tem primeru narediti in nekaj ljudi, na katere se lahko obrnem v takih situacijah. Zdaj, če odgovarjam čisto iz svoje glave, bi rekla da se mi zdi pomembno, da se o tem pogovarjamo. Da se to ne potlači nekam in se potem delamo, da se to ni zgodilo, ampak da o tem govorimo, da to problematiziramo in da tudi v bistvu na nek način prepoznamo tisto, kar otroci sami včasih morda ne znajo povedati. Včasih se tudi sami ne zavedajo, da so doživeli fizično nasilje, da so doživeli spolno nasilje, da to, kar se jim je dogajalo, ni normalno. In mogoče tudi to, da se potem tudi v nekaterih primerih, ko je to potrebno, zagotovi tudi neka strokovna pomoč. Jaz bi se sama težko podala v čevlje nekoga, ki

strokovno pomaga otroku, ki je doživel neko travmatično izkušnjo in ne ve, kako se z njo spopasti. V tem primeru, bi se sigurno obrnila na neko organizacijo, ki se s tem ukvarja, bi povprašala za pomoč oziroma jih povabila, kakorkoli bi bilo v skladu z otrokovimi čustvi in počutjem. Vsekakor se mi zdi to taka stvar, da ni kar malo za žonglirat in probavat, ampak da je tukaj res potrebna neka strokovna obravnava. Kar se tiče pa tega, kar lahko jaz sama naredim, je pa to, da se z otroki pogovarjamo. Pogovarjamo se o tem kaj se je zgodilo, zakaj se je to zgodilo, pogovarjamo se o tem, da to ni njihova krivda in da za nič kar se jim je zgodilo v življenju niso krivi sami in da v bistvu nekak je pomembno jim dati tudi neko upanje. Da je lahko tudi to, da so prišli sem, nek nov začetek in da so tukaj poti odprte in da lahko najdejo svoj krog zaupanja, ki se ne bo pretrgal tako, kot se jim je mogoče nekoč že eden.

Pa menite, da je za to pomembno tudi vključevanje v prostočasne dejavnosti?

Sigurno. Meni se zdi to zelo pomembno. V bistvu je tako, da vsi otroci kar hitro pričnejo s programom opismenjevanja, se pravi učenja slovenščine. Jaz pa vedno tudi svojim otrokom se mi zdi pač, želim izvedeti kaj jih zanima, kaj so njihove aktivnosti, kje se sprostijo in mislim, da smo do zdaj z vsakim našli neke stvari, včasih take, za katere še sami niso vedeli, da jih zanimajo in pač vsi se udeležujejo nekih interesnih dejavnosti in vsak ima neke svoje stvari in to se mi zdi super. Zgodba z enim fantom, ki je bil res tako, ko sva se spoznala, čisto tiho, nič se nisva mogla pogovarjat, ni se nikakor mogel sprostiti, jaz sem pač probala vse načine tako in tako. Vedela pa sem, ker sem prej govorila z enim strokovnim delavcem, ki je z njim preživel nekaj časa, da ima rad nogomet. In potem jaz po petnajstih minutah, ko se trudim z njim vsaj vzpostaviti kontakt, začneva in mu rečem za kateri nogometni klub pa navijaš. In potem je bilo takoj kako to misliš nogometni klub? In pol se je pa začela debata. In pač tudi če je taka za nas banalna stvar, kakor je recimo nogomet, je lahko nekomu zelo pomembno in se lahko približaš z njim na način, po drugi strani pa tudi on nekak si vzpostavi en nov krog prijateljev, ko hodi na neko dejavnost, se malo odklopi od vsakdanjega življenja in sigurno se mi zdi to zelo koristno in fajn.

Kaj bi bilo potrebno izboljšati pri nas, da bi bilo nudenje podpore in pomoči boljše?

Ja vsekakor se morajo spremeniti azilni postopki, se prilagoditi otroku, skrajšati njihov odzivni čas. Tudi celoten postopek kakor je zastavljen, bi bil lahko za otroke po nekem bolj človeškem ključu, ker še vedno to niso odrasli ljudje in v takih situacijah, ko se znajdejo v neki pisarni za neko mizo, ko so vse oči oprte v njih, se mi zdi, da težko spregovorijo in razlagajo in je to za njih zelo stresno. Jaz vem za vse moje otroke, da so v času, ko smo imeli osebne razgovore, bili

pod zelo velikim stresom. Sploh po tem, ko so se med seboj pogovarjali kako je potekalo, koliko časa je trajalo. To je za otroke tako mlade pač preveč in tudi se mi zdi, da če se pripravijo na to, in da vejo kaj morajo izpostaviti, katere dele zgodbe morajo povedati, česa ne smejo pozabiti. Se včasih pa zgodi, da enostavno pač ne gre. Zdi se mi tudi na splošno če pogledamo Slovenijo in število zavrženih prošenj, ne samo za mladoletnike, ampak govorim malo bolj in general, je pač ogromno. Je to ena taka stvar, ki sem jo, ko smo imeli na usposabljanju eno gospo, ki je odločevalka v tem, ali se nekomu da prošnja za azil ali se zavrne, sem jo pač enostavno vprašala zakaj se ji zdi da je temu tako. In je rekla da za njo so trije pogoji, ki jih mora posameznik izpolnjevati, in če jih ne, je pač ne. Se mi zdi, da umanjka nek ta človeški faktor. Ni vse tako črno-belo kot se mogoče na prvi pogled zdi. Ta birokracija bi se mogla malo prilagoditi tudi temu, da gre za otroke in da verjetno niso prišli sem na počitnice, niso prišli sem, da kradejo komurkoli službe in ne vem kakšne butaste razloge lahko poslušamo od kakšnih političnih strank v Sloveniji. Zdi se mi, da je še vedno v Sloveniji na splošno odziv okolice ljudi, posameznikov, na begunce, migrante pa najsi gre za otroke ali odrasle, nosi zelo eno negativno konotacijo. Tukaj se mi zdi, da je ogromno prostora, na katerem treba še delati. V bistvu tukaj vidim kot zelo pomembno tudi, da se to ozaveščanje začne pri majhnih otrocih. Da se mlade uči o tem, kako smo si vsi različni in v kakšnih situacijah je nekdo živel. In zakaj so begunci in kaj pomeni biti begunec in mogoče tudi to, da nekoč si lahko tudi ti. Noben nam ne garantira, da mogoče mi, naši otroci ali pa naši vnuki ne bomo nekoč v taki situaciji. In mogoče, da mi ravnamo zdaj tako, kot bi si želeli, da bo nekoč nekdo ravnal z našim otrokom ali vnukom, ko bi prišel nekam v eno državo, kjer ne bi poznal nikogar. Ljudje so prišli sem, da začnejo novo življenje. Tako, kot je povedal Boštjan Videmšek: Noben ne zapusti svojega doma, če tvoj dom niso usta morskega psa. Tako da se mi zdi, da se je tega potrebno zavedati. Zdi se mi na splošno, celotna politika Evropske unije deluje na tem področju popolnoma napačno. Tudi s tem, kar se recimo zdaj dogaja v Italiji, ko so na primer prepovedali oziroma zakonsko zelo oklestili delovanje teh reševalnih ladij, ki rešujejo ljudi, ki tonejo na ladjah, ki potujejo čez Sredozemsko morje v Italijo. Oblast, ki deluje na tak način, da tudi nevladnim organizacijam preprečuje to, da rešujejo življenja teh ljudi je katastrofalna in če dela to tako velika država kot je Italija, je to pač grozljivo. Kar se tiče splošne zakonodaje in splošne percepcije celotnega pojma migracij, se mi zdi, da je še ogromno treba narediti. Kar se tiče pa Slovenije, če mogoče malo zožam, pa bi rekla tako, da vsekakor tudi nastanitveni centri so večinoma katastrofalni, razen Postojne. Postojna se mi zdi velik korak naprej. Glede financ, se mi zdi, da je teh 18 EUR na mesec zelo malo in se mi zdi, da potem tudi kmalu začnejo razmišljati o tem, da bi si želeli zaslužiti svoj denar, da si lahko kaj kupijo, da lahko imajo kaj svojega. Pa se mi zdi, da ti otroci malo drugače

razmišljajo kot otroci tukaj slovenskih staršev pri tej starosti. Razmišljajo malo bolj zrelo, ker se mi zdi, da so na nek način že toliko preživeli, da njihove izkušnje štejejo zelo veliko in ja, kar se tiče tega, to bi lahko bilo večje. Glede teh dejavnosti pa to, mislim, da imamo tukaj veliko vlogo zakonite zastopnice, odvisno pač koliko se angažiramo. Kar se tiče šolstva, Slovenija je tukaj zelo omejena, ker v bistvu glih zdaj se ravno srečujem s tem, ker vsi naši programi potekajo samo v slovenščini. To pomeni, da se morajo najprej vsi naučiti kar dobro slovensko, da potem lahko vstopijo recimo v program osnovnošolski, srednješolski v slovenskem jeziku. Tukaj sem mogoče opazila neko tako razočaranje, da se tega recimo ne bi dalo delati v angleščini. Ker se mi zdi, da potem nekateri otroci, ki so v svoji državi že zaključili neko stopnjo šolanja, se potem tukaj vrnejo nazaj izključno samo zaradi nepoznavanja jezika. Tako da ja, tukaj te opcije so malo omejene, pa tudi se mi zdi tako na splošno ljudje, s katerimi so obkroženi ti otroci, se mi zdi da imajo dostikrat tako percepcijo, češ: Ah, saj bodo šli naprej, mogoče zdaj, mogoče čez en mesec, mogoče čez pol leta, saj bodo šli. Ne rabimo se spet toliko ukvarjati, ne rabimo tega, saj na srednjo šolo pa na faks so eni že šli pa to ni uspelo. Rajši ne.. Tako, the easy way out, se mi zdi. Zagotovo statistike kažejo da jih zelo visok procent (nisem prepričana 95% ali 99%) gre res naprej, ampak se mi zdi, da ne glede na to, ali grejo naprej ali ne, bi bilo fajn, da bi bila Slovenija ena taka točka, ki jih počaka z nekim spoštljivim odnosom in z neko dobro izkušnjo. Se mi zdi, da če so že večinoma prepotovali nek določen del sveta in doživeli neke grozne izkušnje, da bi lahko bila mogoče tukaj neka vstopna točka v EU, ki jo promoviramo kot prijazno za vse ljudi.

Kaj pa stik s kulturo, ko pridejo v Slovenijo? Ali imajo mogoče koga, ki govori isti jezik in je že tukaj v Sloveniji, da bi se lahko povezali z njimi?

Mislim, da je to različno od posameznika do posameznika. Vsekakor se mi zdi, da če govorijo angleški jezik, je to za njih veliko lažje. Ker se mi zdi, da potem so jim nekako odprta vsa vrata. Se mi zdi, da v Sloveniji večinoma govorimo angleško in se lahko potem hitro skomuniciramo. Kar se tiče pa takih, ki ne govorijo angleško, se mi pa zdi da je to veliko težje. Sigurno obstajajo neka združenja, nek community, kjer se lahko srečujejo recimo z državljani iste države iz katere prihajajo oni, ali so na drug način povezani. Čeprav na drugi način se mi zdi, da Postojna lih ni neko velemesto, ki bi to vsem omogočalo, na drugi strani pa je tako, da so zaradi tega malenkost bolj prisiljeni da poiščejo nekoga tam, kjer so. Zdi se mi, da tudi med seboj, na primer tukaj v dijaškem domu, se takoj najdejo. Najdejo se tisti, ki govorijo skupni jezik, kdor je tam živel dlje časa jih predstavi. Vseeno pa so mi otroci kar omenjali, da nimajo nobenih prijateljev drugih znotraj tega dijaškega doma, kar mi je ful smešno, ker oni v bistvu živijo v tej isti hiši,

vsak dan se srečujejo, ampak z njimi se pač ne družijo. Imajo prijatelje, ki so jih našli na svojem šolanju, pri nekih drugih dejavnostih, v mestu, ko se hodijo tja nekaj rolat. Pač, kjerkoli drugje, tam pa ne. Se mi zdi, da je slovenska... Zdi se mi premalo tega, zdi se mi da ta šola, v kateri je dijaški dom, bi mogla dati res velik poudarek na to. Zakaj je to pomembno, in prav tako organizirati dogodke, kjer bi se srečevali, si dali roko, se spoznali, si povedali življenjske zgodbe in družili. Zdi se mi to neprecenljivo za ene in za druge. Saj na nek način se zdaj vzpostavlja neko sodelovanje, in želijo. Nekateri učiteljice so tudi povabile ene mladoletnike v razred. Ampak se mi zdi, da potem je to spet to, da jih bodo tam dali na neko točko, okej oni so begunci iz tukaj so prišli, povedali bodo neko zgodbo, ampak v resnici spet ne bodo v enakovrednem položaju, ki bi mogel biti, da bi lahko zgradili nek odnos. Je pa res zelo odvisno iz katerega dela sveta prihajajo, enim je lažje, enim je težje, kako se soočati z novo kulturo, novimi ljudmi, se mi zdi, da tudi od osebnosti. Nekateri, če so zelo zaprti vase in sramežljivi, si precej težje ustvarijo nek svoj socialni krog kot pa ostali, ki so na primer bolj outgoing pa socialni in tako.

Imate morda kakšen predlog za izboljšanje (državi, institucijam, strokovnjakom)?

Ja to, kar sem že prej povedala. V bistvu se moramo samo zadevati, da so begunci ljudje, spustiti se v njihovo situacijo, stisniti roko, pogledat v oči, se nasmejati in si zamisliti, kaj če bi bil v tej situaciji jaz.

Priloga 3: Intervju z zakonito zastopnico 3

Kako bi vi opisali vaš odnos z otroki brez spremstva?

Jaz v bistvu otroke mladoletnike brez spremstva, tiste ki so bili pod mojim okriljem, ali kako naj temu rečem, katerim sem bila zakonita zastopnica, so bili vsi najstniki. Tako da v bistvu nisem imela mlajših otrok. Najmlajši mislim da je imel 14 let. V povprečju so nekako od 14 do 18 let stari, nekateri so bili še starejši, ampak uradno so bili vsi stari manj kot 18 let. Oziroma mislim, da je bil eden star 13 let, pred nekaj leti. Moram reči, da je kar velik izziv vzpostaviti nek odnos z mladoletnikom, ki je hkrati doživel že zelo veliko na svoji poti in je po izkušnjah bi lahko rekli da že odrasel, samostojen človek. Konec koncev to so otroci, ki so bili leto ali več na poti, nekateri so bili manj, najmanj dva meseca pa do leto ali dveh let na poti od svojih domov do Slovenije, ki najpogosteje ni bila ciljna država. Večinoma se je zgodilo tako, da so se ali prijavili na policiji ko so prišli, ali so jih policisti dobili ali kaj takega. Prvi izziv je seveda to, da so v bistvu že odrasli in potem zdaj kako jim sploh razložiti, kaj zakoniti zastopnik sploh pomeni. Torej, da jaz nisem nadomestna mama, da jaz nisem odvetnica, ker je težko razložiti zakaj je sploh koristno, da sem jaz tam kot zakonita zastopnica. Seveda poveš da ja, mora imeti zakonitega zastopnika, ker je mladoleten, kakšne so pravice in kaj jaz lahko pomagam. Ampak ta prvi zid je v bistvu najtežje prebiti, ker oni kljub temu da so, na nek način, odrasli zaradi izkušenj, so še vedno mladoletniki, so še vedno najstniki, še vedno imajo enake potrebe kot vsi najstniki oziroma mladostniki po svetu. Drugi izziv je sploh v bistvu kako vzpostaviti ta odnos neke zaupnosti, da se pokažeš kot nekdo, ki je v njegovem življenju ali vsaj v njegovem času bivanja v Sloveniji, v času procesa pridobivanja določenega statusa, koristen. Drugi zid je jezik, ker večina teh otrok ne govori angleško, vsaj ne govori dovolj angleško, da bi lahko komunicirali. Večina jih ne govori tudi drugih jezikov, ki se jih uporablja po Evropi. Tako, da gre v bistvu vse prek prevajalca ali prevajalke, ki pa je zraven bolj ali manj samo pri uradnih postopkih. Tako da to zna biti kar izziv. Nek zaupen odnos, ne povsem prijateljski, ampak skoraj da, se vzpostavi samo s tistimi otroci, ki ostanejo dlje časa. Zato, ker če se ustalijo, imajo vsaj nekaj časa ostati, če jim uspemo razložiti, da je to mogoče za njih najboljše. Potem se počasi preko nekih obiskov oblikuje neka zaupnost. Recimo jaz sem vedno šla do njih, ko so bili še v azilnem domu, ali pa v Logatcu ali Postojni v dijaškem domu. Če se je dalo, sem skušala dobiti seveda nekega prevajalca, prevajalko in potem smo se v bistvu pogovarjali take manjše stvari, mislim kako si, kako tukaj živiš, kaj počneš, ti je všeč nogomet. Ne vem, šport je taka stvar, ki je v bistvu ena vstopna točka. To so bili namreč večinoma fantje, samo eno punco sem imela do sedaj. Tisti, ki pa recimo ostanejo dlje kot kakšen mesec, dva tri in četudi

grejo potem kasneje naprej, s tistimi sem uspela vzpostaviti res en odnos, ko so se počutili z mano varni in sproščeni. Tudi preko tega, da sem jih peljala k moji družini, s prijatelji na izlet, na ta način. Kljub temu, da ni bilo jezika. In s takimi imamo v večini še vedno nek odnos, sicer ne morem reči, zelo prijateljski, ampak vsake toliko si kaj napišemo, pošljemo kakšen srček in na ta način. Ta začetni korak je v bistvu še največji izziv. Kako otroku predstaviti, da si ti nekdo, ki ti lahko zaupa, ki mu lahko pomagaš, da si mu ti lahko koristen kot zakoniti zastopnik. In pa kako mu razložiti, da je za njega ali njo res najboljše da počaka, da mu bodo omogočili vsaj osnove nekega življenja, šolanja pri nas, vsaj v tem času ko prosi za azil. Ob tem, da ni vedno dobrih pogojev. Imajo sicer hrano, imajo streho nad glavo, ampak recimo pri kar ene par mladostnikih je bil problem učenje slovenščine, ker je bilo zelo na nizkem nivoju. V bistvu je bilo zelo nekakovostno tudi zaradi tega, ker se veliko otrok menja, hitro odidejo in potem se skozi začenja od začetka in tisti, ki ostajajo ne vidijo neke koristi pri tem učenju. Prva dva tedna, en mesec je največji izziv, kako pridobiti otroka na svojo stran v narekovajih, torej pridobiti zaupanje tega otroka in povedati, da naj le malo počaka, naj se ustavi, naj se spočije, naj malo uživa, naj gre malo ven, naj nekaj počne, kar je otroškega.

Kaj pa bi rekla, da ti mogoče pri tem vzpostavljanju odnosa najbolj pomaga? Osebnosti značilnosti mogoče, kakšne veščine pridobljene, izobraževanja, skupine?

Teh par izobraževanj, ki smo jih imeli, vsakič je bilo vsaj eno predavanje ali delavnica, ki je bila koristna za razumevanje teh otrok. Recimo nazadnje smo imeli Anico Mikuš Kos, ki je velika strokovnjakinja, legenda na področju razumevanja teh otrok in njihovih travm, sploh tistih, ki izhajajo iz vojnih oziroma nasilnih območij. Tudi mogoče malo, kar se tiče... Dosti pomagajo pri tem srečanja, ki jih imamo uradna ali neuradna še bolj, ko se recimo srečujemo v azilnem domu ali v prostorih za intervjue z drugimi zakonitimi zastopniki ali zastopnicami. Tam se mi zdi, da se še največ lahko dobi. Seveda so tudi osebnostne lastnosti zelo pomembne, pri različnih karakterjih otrok so različne lastnosti pomembne. Se mi zdi da pa je zelo pomemben korak, da ti otroka spustiš v svoj prostor. Recimo ko sem pripeljala te fante domov, da so spoznali moje otroke, ko smo šli na kakšen izlet. Se mi zdi da je to zelo veliko pomenilo. Če pa imajo kakšne težave, pa jim seveda koristi oziroma se jim približaš že takrat, ko jim pristopiš. Ne vem, ko imajo kakšne zdravstvene težave, težave s cimri, se ne razumejo in take stvari. Da otroka spremljaš k zdravniku na primer, pa sediš tam v čakalnici in malo gledaš v luft ker itak nimaš skupnega jezika in nekako poskušaš se razumeti vsaj osnovno. Meni se zdi, da pri delu s temi otroci največ pomenijo izkušnje in izmenjava izkušenj in mnenj s samimi zakonitimi zastopniki. Kar pa zelo manjka, to kar govorimo že skozi odkar sem zakonita

zastopnica, niti ne vem več koliko je 6-7 let, je ena supervizorska skupina, ki bi delovala, oziroma, da bi bila ena oseba, mogoče ena pisarna, na katero bi se lahko obrnili sploh kar se tiče težav pri komunikaciji, če so otroci zelo zaprti in ne komunicirajo, če zavračajo pogovor, če se ne znaš približat nekomu, če pride do težave, ki se je ne znaš lotiti, če opaziš stvari pri otroku, ki bi lahko pomenile, da ima težave v duševnem zdravju. Take stvari, ki niso recimo ravno za zdravnika, ampak so za ta odnos z otrokom mogoče zelo pomembne. Če ima otrok duševne težave, je pristop zelo psihiatrično obarvan, v smislu če ima otrok težave, lahko gre do psihiatra, ki mu lahko da kakšne tablete, ni pa vzpostavljene neke oporne točke, kamor bi zakoniti zastopniki lahko mogoče poklicali ali se obrnili za nasvet, povedali, da se ta otrok tako in tako vede, se mi zdi velik problem, kako na kakšen način mu lahko pomagam. Zato ker mi nismo psihoterapevti, niti ni potrebe ampak, na ta način. Seveda sicer, v primeru ko pride do večjih težav potem se angažira širša skupnost, če pride do samomorilnih teženj in podobno, potem se angažirajo različni strokovnjaki. Ampak mora priti do precejšnje zaostritve problema. Ni vsako odklonsko vedenje za zdravnika, sploh, če otroci prihajajo iz dežel, kjer psihoterapevtska pomoč ni neka relativno znana stvar. Zdravnik je zdravnik, imaš ga takrat, ko si bolan. Če si bolan, je nekaj narobe.

Kakšen vpliv ima po tvojih opazanjih azilni postopek in način obravnave ob prihodu v Slovenijo, na njihovo življenje?

Jaz mislim, da so izkušnje zelo različne. Je pa dejstvo, da sploh v času korone, pa tudi še sedaj traja ta postopek, odkar otroka pripeljejo, torej odkar ima stik s policijo in dokler dobi zakonitega zastopnika, predolgo. To lahko traja deset dni, dva tedna. Včasih še več, v času karantene je trajalo dolgo. V tem času otrok nima dejansko nobenega, na katerega bi se lahko obrnil. Potem pa recimo po desetih dneh pride do prvega intervjuja, kjer imaš kot zakoniti zastopnik 15 minut, lahko konec koncev prosiš za več, zato da se predstaviš in poveš kdo si. Potem sledi intervju. To je malo problematično iz vidika, da ti res ne moreš vzpostaviti neke zaupnosti oziroma odnosa z otrokom preden sploh pride do prvega intervjuja. Takrat samo malo poveš, rečeš, da je vse zaupno, da lahko reče karkoli, malo usmeritve, malo se mu razloži ta azilni postopek, kakšne so možnosti in tako naprej. Ne razumejo vsi dobro kakšen je ta postopek. Sploh pa, če imaš te otroke, ki so na primer nepismeni, pa jim niti video ne pove kaj dosti. Tako da malo se jim obrazloži, ampak je kar problematično. Je pa res, da so ti otroci, mladostniki po veliki večini marsikaj že dali skozi. Oni so bili že v dosti hujših razmerah, v hujših postopkih tudi v drugih državah na tej svoji poti, recimo balkanski. Pa tudi že prej so bili že v težkih razmerah. Tako, da ne morem reči, da je zdaj teh, ne vem, pet do deset dni, ko so

praktično zaprti, da je to ključen del njihove travme. Bi jim pa verjetno v tem času lahko malo mehkejši pristanek naredili.

Kaj pa postopek podaje prošnje, kakšno je tvoje mnenje glede trajanja postopka?

Ja, definitivno predolgo. S tem da zdaj, ko so naredili dvostopenjski postopek, ta prvi intervju, pride ta drugi kar hitro za prvim. Moram reči, da je zelo boljše, kot je bilo včasih. Zdaj ima otrok pač ta prvi informativni pogovor, običajno potem že dva tedna, mesec po tem ima poglobljeni intervju. Včasih je trajalo pol leta, da so sploh prišli do tega intervjuja. To se je izboljšalo, definitivno. Kar je tudi dobro, da so tako naredili, je tudi to, da se hitro vidi tudi kateri otroci bodo ostali in kateri ne. Tisti, ki ostanejo do poglobljenega intervjuja običajno potem počakajo tudi za postopek, kar pa lahko traja zelo različno dolgo, sigurno predolgo. Jaz sem razumela za mlade ko so bili, zelo odvisno. Dostikrat je problem sploh pridobivati dokumentacijo. Zavedam se, da imajo tudi na MNZ-ju velike težave, sploh pri otrocih, ki nimajo nobenih dokumentov in nimajo ničesar. Zelo težko se potem spelje tudi postopek. Tisti, ki imajo dokumente, gre potem malo hitreje. Recimo dva fanta sta bila iz Afganistana, onadva sta imela, sedem mesecev je bilo, pa v bistvu se ni še nič zgodilo. Mislim, da smo potem imeli takrat z enim celo ta poglobljeni intervju, ki je bil po pol leta. Ampak to je bilo za njih nedvomno preveč. Najprej otrok misli aha zdaj mogoče bo, pa mogoče se bo nekaj zgodilo in bo pomagalo, pa se že nekaj dobi, ampak potem na neki točki lahko sreča nekoga, ki mu reče, to je čisto preveč. Pa tudi ne da se jim, mislim sploh, če so v tej starosti, ko se jim skozi nekaj dogaja. Večina jih gre naprej. Včasih je pa potem odvisno tudi od samoiniciativnosti otroka. Imela sem recimo enega fanta, on je imel zdaj združitev z bratom v Angliji. To je trajalo približno eno leto. Je pa res, da je imel veliko dokumentov. Trajalo pa je veliko časa tudi zaradi tega, ker so ga v Angliji takrat zavrnil in so urejali ta dokazovanja, DNK povezave, in tako naprej. Tako da je zelo odvisno. On je bil zelo iniciativen in si je tudi tukaj v Sloveniji naredil prijetno okolje. Povezal se je s Slovensko filantropijo takrat, povezal se je z Viško hiško, ki jo imajo na Viču. Obiskoval je recimo tam prostor skoraj vsak dan, vsaki drugi dan in tam je od tega, da je kuhal, se učil računalništva, dobil prijatelje in tako. Vključil se je v nogometno društvo eno na Viču, slovensko nogometno društvo in družili smo se. Tako da je bil tudi samoinciativen, na ta način, da si je naredil sam prostor, kjer je potem lahko lepše živel in čakal. S tem da on je imel tudi malo več upanja, ker je imel več dokumentov in smo vse delali v smeri, da bi ga združili z bratom. Marsikateri od teh, sploh fantje, ki sem jih imela iz Afganistana recimo, pa v bistvu niso imeli tukaj nobene oporne točke. Jezika niso govorili kaj dosti, videli so ljudi, ki pridejo in grejo. Dosti je tega prometa, ljudi, ki odhajajo sproti, marsikaj jim tudi rečejo, povejo.

Obljubljeno imajo, da je nekje nek stric, bratranec od očeta, prijatelj od ne vem koga v drugih državah in enostavno potem grejo. Zelo različno.

Nasilje na mejah, kršenje pravic, push-backi, smrti na mejah. Mogoče si opazila, kako je to vplivalo na otroke?

Na te, s katerimi sem jaz delala, vsaj da bi vedela, nisem. Imeli so zdravstvene težave zaradi te dolge poti – omrzline, hude žulje, razne kožne težave. Seveda so push-backi in nasilje ogromen problem, ni pa to pri vseh. Meni se zdi že samo dejstvo, da en otrok, ne vem 13, 14 let star, sam na poti eno leto, praktično brez denarja, že dovolj, da je jasno, da ima ta otrok zelo težke izkušnje za sabo. S tem, da dosti od njih tako in tako ni živelo v nekih idealnih razmerah. Nekateri so imeli v redu razmere tudi doma, niso vsi tako, da imajo doma slabe razmere. Noben ni seveda v bogastvu živel, če bi, seveda ne bi šli na to pot. Tako da ja, cela ta pot je travmatična. Že konec koncev tudi čakanje, eni čakajo eno leto da pridejo nekam. Čakajo, čakajo, da potem pridejo do naslednje čakalnice. Skratka, se podajajo od naslednje čakalnice v drugo čakalnico. To sigurno ni spodbudno in dobro za nek njihov duševni razvoj. So zelo rezilientni, ampak seveda vpliva na njih to nasilje. Konec koncev zaradi tega težje zaupajo nekomu, naučijo se nekih pravil, strategij, kako prehajati v določene države, na kakšen način kaj povedati. Pri enih je jasno, sploh pri tistih, ki so šli hitro naprej. Nekaterim je videti, da so naučeni, da točno vedo, katere ključne besede uporabiti. Marsikateri je bil pa še vedno zelo naiven, ker pogosto niso imeli zares nekega skrbnika, ki bi za njih skrbel v tem njihovem mladostniškem času na poti. Če pomisliš eno leto biti na poti brez ničesar, in se moraš znajti po teh nekih taborih in gozdovih in ne vem kje spati, pusti odtis. Ne morem pa reči, da so vsi zelo zatravmirani zaradi tega, ker sem videla najmanj še dva, ki sta potem šla naprej v Pariz, s katerima sem še vedno v stiku. Sta se nekako znašla tudi tam. Kljub temu, da sta tudi tja v bistvu prišla sama.

Kaj otrokom najbolj pomaga pri razvijanju psihične odpornosti?

Sigurno več časa, preživetega z ljudmi, ki govorijo njihov jezik. To mislim, da bi bilo zelo pomembno. Ker oni se sicer lahko med sabo pogovarjajo tisti, ki skupne jezike govorijo. Nekateri govorijo tudi jezik, ki ga noben drug ne govori. Torej nek stik z nekom, ki je v Sloveniji in govori njihov jezik, bi bil definitivno dobrodejen. Druženje s sovrstniki v Sloveniji recimo, se mi zdi, da prek športa sploh se znajo dobro povezati. Tudi šola, s tem da šola je večji izziv, ker so v šoli, sploh na začetku, v nižjih razredih, so starejši, ne morejo se pogovoriti, malo jih čudno gledajo, slabše znajo, itn. Zato pa kakšen šport in priložnostne dejavnosti so tiste, ki

jim omogočajo nekako druženje. Zdi se mi seveda tudi koristno pogovoriti se z njimi o tem, kaj je tisto, kar bi jih res zanimalo (z osebo, ki govori njihov jezik). Zelo koristno se je izkazalo, predvsem pri teh, ki so imeli že vsaj delno urejen status, da so recimo šli na kakšne organizirane izlete. Zelo pozitivno se je izkazalo, ko so na primer v Postojni ene štiri leta nazaj snemali film o migrantski poti, kar je tudi en tak jezik, ki je mednaroden, torej vizualen. In so bili oni igralci, torej so bili policaji, migranti, vse te vloge so v bistvu odigrali otroci sami. Kaj takega recimo je bilo zelo koristno. Še najbolj se mi zdi pomembno, več stika z nekom, ki govori njihov jezik in več pogovora in pa obravnava ne kot odraslega človeka, ampak tudi ne kot nekega nemočnega otroka. Dostikrat se mi zdi da se jih jemlje kot neke mlade otroke, medtem ko so to večinoma najstniki, ki tudi imajo izkušnje in hočejo biti odrasli, po drugi strani pa si še vedno želijo neko sproščenost, igro, razvijanje domišljije, veščin kuhanja, računalniških in podobno.

Kaj meniš, da bi bilo potrebno izboljšati, da bi bilo nudenje podpore in psihosocialne podpore otrokom bolj kakovostno?

Jaz mislim, da to kar sem že rekla, jezikovna bariera je kar pomembna, torej več stika z ljudmi, ki živijo v Sloveniji in govorijo njihov jezik. Bodisi nekdo, ki je že dobil status, da ima to izkušnjo za izmenjavo, bodisi nekdo, ki se uči ta jezik pa da se drug drugega uči svoje jezike. Jezik se mi zdi res zelo pomemben, ker če ne so ti otroci, sploh tisti ki sami govorijo svoj jezik, zelo osamljeni. Jezik in ljudje, ki govorijo njihov jezik v Sloveniji, se mi zdi da to bi bilo treba malo okrepiti. Kar se tiče materialnega, ja tudi mislim, da je bila žepnina 18 EUR (ali koliko, zdaj ne vem, če so jo že kaj dvignili) na mesec. Žepnino je otrok dobil šele drugi mesec, ko je bil tukaj, skratka nič. Potrebna bi bila malo večja žepnina, vsaj 20, 50 EUR, samo da jo dobi ta otrok že takoj. Pa magari 10 eur na teden. Kakorkoli, samo da ima že na začetku, ko je tukaj, sredstva za osnove. Če si hoče kupiti čigume, cigarete ali nekaj, denar s katerim lahko upravlja. Po navadi začnejo dobivati te žepnine pozno, prepozno po mojem mnenju. Tudi to možnost, da si lahko izbere sam nekatere stvari, ker najstnikom, če se hočejo vklopiti v te najstniške kroge, je tudi pomembno kako izgledajo. Kako se zrihtajo, in je fajn če imajo ti otroci možnost tudi sami si izbrati. Vem da včasih to možnosti tudi imajo, se organizira tako, da se jih pelje v trgovino in si sami izberejo, včasih pa ne. Tako da po mojem, je torej ta podporna pisarna za zakonite zastopnike, več stika z jezikom v Sloveniji, s kulturo. Neka materialna spodbuda, žepnina, ki bi jo dobili takoj na začetku oziroma čez kakšen teden ne mesec ali dva. Da bi se jim malo bolj razkazalo na individualni ravni, okej pride v azilni dom v teoriji pridejo v Ljubljano, potem jih peljejo v Postojno. Postojna je majhen kraj, ampak okej. Recimo pridejo,

če so nameščeni v azilnem domu v Ljubljani, da se jih pelje jim pokazat Viško hiško od Slovenske filantropije, tukaj imaš to in to. Malo več te pozornosti. Vem pa, da je težko, ker ni dovolj kadra, vsaj kar se tiče kadra, ki bi bil opremljen z neko vlogo socilnega delavca v teh institucijah. Samostojnost, jezik in kultura in svetovalna pisarna.

Kaj bi rekla, da je na tem področju v Sloveniji dobro urejeno?

Jaz mislim, da sploh Slovenska filantropija dela krasne stvari, tam v Viški hiški, jaz mislim, da je tam že marsikdo dobil zelo veliko podporo. Veliko je tudi posameznikov, ki so zaposleni bodisi na ministrstvu za notranje zadeve, bodisi v dijaškem domu Postojna, ki jim je res za to, da tem otrokom pomagajo in tudi delajo z njimi. Meni se zdi še vedno, da je recimo dostopnost socilane delavke v azilnem domu dobra, dosti je teh posameznikov. Mislim, da so izobljšali tudi sam proces, v bistvu dvostopnejske intervjuje, ki so dosti hitrejši. Še vedno je dejstvo, da ti otroci kakorkoli obrneš dobijo svoj prostor, dobijo svoje sobe, kjer jih ni pet, ni gužve. Vsaj načeloma, odvisno od tega koliko je ljudi. Imajo streho nad glavo, imajo vrstnike okoli sebe, se jim vseeno ponudi ta »bogpomagaj« tečaj slovenščine, amapk vseeno je ta možnost. Dostikrat pa je tudi možnost se udelejštvovati v raznih športih in se jih tudi vpisuje v šole. Tako da meni se zdi da je dosti dobrega narejenega. Preveč so pa obravnavani kot številke in premalo imajo te človeške podpore, ker je mi kot zakoniti zastopniki niti ne moremo nuditi, sploh zaradi tega, ker ne moremo vsaki dan veliko časa preživeti s temi otroki. Spodbuda, razumevanje. Več odgovornosti bi jim morali dati, recimo da naj so odgovorni za nekaj, da za nekaj skrbijo. Pa magari da jih peljejo enkrat na teden sprehajati pse v zavetišče za pse, neko odgovornost, da se tudi sami čutijo kot pomembne, da imajo neko vlogo in prispevajo, da niso tako pasivni, v tem smislu.

Kakšen nasvet, predlog za izboljšanje?

Poleg tega, kar sem že omenila, to je bilo direktno z otroki. Zdaj zakoniti zastopniki imamo druge težave, čisto organizacijske in podporne, ki jih nimamo. Pisarna za pomoč bi sigurno mogla biti, tudi če se ljudje menjavajo, vsaj da je neka taka institucija. Zelo različne izkušnje imamo tudi zakoniti zastopniki. Jaz sem se do sedaj lahko z vsemi večino stvari zmenila, dostikrat pa naletiš na neke ovire, ki enostavno se jih ne da premakniti, pa poskušaš pospešiti pa gledaš tistega otroka kako čaka pa nič ne moreš narediti. Razen, če bi sam vlagal nek svoj denar, ampak ne moreš svojega denarja vlagati v otroka, ki niti ni prav po mojem mnenju in niti ni dolžnost, odgovornost zakonitega zastopnika. Sigurno več te jezikovne podpore zakonitim zastopnikom, v smislu če grem jaz na obisk, da ni treba da ima otrok težave, da mi

dajo nekoga, ki govori jezik. Če so skupine, kot so recimo iz Afganistana večkrat, velike skupine otrok, da je nekje prisoten nekdo, nek prevajalec, tako da jaz lahko tudi tega prevajalca pokličem in mi on takoj neposredno prevaja. To bi v bistvi zelo veliko pomagalo, tudi pri reševanju težav. Verjamem, da ima veliko drugih zastopnikov tudi več težav za izpostaviti. Hitrejša obravnava, hitreje začeti z izobraževanji, jim predstaviti kaj je za njih dobro, jim pomagati da pridobijo neke veščine, da potem lahko tudi sami kaj delajo.

Priloga 4: Intervju z zakonito zastopnico 4 (odgovore sem pridobila v pisni obliki)

Kako bi opisali vaš odnos z otrokom brez spremstva?

Vsakega otroka ali mladostnika sprejemem z empatijo in zaupanjem. Večinoma oni to zaupanje vračajo.

Kaj se vam zdi najbolj pomembno pri vzpostavljanju odnosa z otrokom in kaj vam pri tem najbolj pomaga?

Prijaznost in nevsiljivost in dovolj časa.

Najbolj mi pomagajo osebne značilnosti in osebne izkušnje od prej in izkušnje z delom z njimi.

Kakšen vpliv ima po vaših opažanjih azilni postopek in način obravnave ob prihodu v Slovenijo na življenje otrok brez spremstva?

To je zelo različno, odvisno od otroka in njegovih okoliščin, njegove starosti in izkušenj. Ker večinoma želijo naprej na zahod, jim ta postopek ne pomeni posebne obremenitve.

Če iz kakšnih razlogov (ali so res še otroci ali so izgubili stik z domačimi ali z ljudmi, s katerimi so pripotovali, pa to za njih predstavlja hud stres in stisko.

Kako po vašem mnenju kršenje pravic in nasilje na mejah (push-backi, ilegalizirana potovanja, smrti na mejah) in sam prihod v Slovenijo prispevajo k travmatizaciji otrok?

Mislim, da zelo obremenjuje, seveda je odvisno tudi od tega, koliko tega so doživeli sami na poti in od njihove informiranosti.

Kaj po vašem mnenju otrokom brez spremstva najbolj pomaga pri razvoju psihične odpornosti?

Mislim, da najbolj pomaga topel odnos do njih s strani ljudi, ki delajo z njimi ali za njih, primeren kraj bivanja (krizni centri so to samo pogojno), šola in druge oblike druženja z vrstniki, primerna pomoč zakonitih zastopnikov

Kaj bi morda bilo potrebno izboljšati, da bi bilo nudenje podpore in pomoči otrokom beguncem brez spremstva lahko bolj ustrezno in zanesljivo?

To je v bistvu preveč splošno vprašanje.

Vsekakor pa bi bilo potrebno takoj po vstopu v Slovenijo (naslednji delovni dan) mladoletnike izčrpno informirati o njegovem položaju in pravicah, pa tudi o dolžnostih. Temu nameniti

dovolj časa, kajti informiranje, ki poteka zadnji čas je bolj zato, da se odkljuka, kot resnično informiranje. Podaja prošnje bi morala biti dan ali dva kasneje.

Kaj je na področju podpore in pomoči otrokom beguncem brez spremstva po vašem mnenju v Sloveniji dobro urejeno?

Bivanje v dijaškem domu in šolanje.

Imate kakšen nasvet ali predlog za izboljšanje (državi, institucijam, strokovnjakom)?

Otokom do vključno 16. leta bi bilo treba takoj po informiranju dodeliti status zaščite vsaj za eno leto in potem ugotavljati dejstva za možnost podaljšanja.